מסכת

מגילת תענית

מן

תלמוד שנערי

בסדר חדש והוספות על פי כתבי יד ישנים עם הערות ותקונים ומראה מקומות מתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים, ועם מבוא גדול בראש הספר.

ממני

מנשה גראסבערג מטרעסטינא

מחבר ספרי

אלפי מנשה. דגל מנשה. מטה מנשה. שאלות ותשובות שבט מנשה. וראש מנשה. ושו"ת לבני מנשה. וספר גבול מנשה. וחבל מנשה. וחצי מנשה. והגהות על ספר ההשלמה. ועל ספר רפואות הרמב"ם. ועל ספר הלכות ארץ ישראל. ועל ספר העצמים. ועל ספר יצירה וכו'. ועל ספר המכתם. וכולם כבר נדפסו.

לבוב, תרס"ו.

בהוצאת המחבר. — בדפוס א. סאלאט

אילו ימים שמתענין בהם מן התורה:

וכל מי שיתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב באחד בניסן
מתו בני אהרן: בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתם
הבאר: בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון בעשרה באייר מת עלי הכהן
ושני בניו ונשבה הארון: בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו
כל ישראל: בעשרים ושלשה בסיון בטלו בכורים מלעלות לירושלים בימי
ירבעם בן נבט: בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל
בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים: בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנינא
בן תרדיון וספר תורה עמו: בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל

התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל:
באחד באב מת אהרן הכהן: בתשעה בו נגזר על אבותינו שלא
יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר
בשמונה בו כבה נר מערבי בימי אחז: בשבעה באלול מתו
מוציאי דבת הארץ רעה במגפה: בשלשה בתשרי נהרג גדליה
בן אחיקם והיהודים אשר היו עמו: בחמשה בו מתו עשרים
אנשים מישראל ונחבש ר' עקיבא בבית האסורין ומת: בשבעה בו נ'
גזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר: בעשירה בו מתו עש'
העגל: בששה במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו:
בשמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי
ירמיה הנביא: בשמונה בטבת נכתבה התורה בימי תלמי המלך בלשון
יוונית והחשך בא לעולם שלשה ימים: בתשעה בו לא כתבו רבותינו
על מה הוא: בעשרה בו סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה:
בחמשה בשבט מתו הצדיקים בימי יהושע בן נון: בעשרים ושלשה
בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימן ועל פילגש בגבעה ועל צלם מיכה:
בעשרה בטבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה: בשבעה באדר
מת משה רבינו: בשבעה באדר השני בשנה [illegible]
[illegible]: בתשעה בו גזרו תענית על שנחלקו ב' שמאי
ובית הלל זה על זה: בעשרים ושבעה לאחר השנה נגזר
[illegible]
התעניות שקבלו ישראל מן התורה ועוד גזרו רבותינו שיהיו מתענין בשני
ובחמשי מפני שלשה דברים על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל
ועל חרפת השם: ועתיד לבא הקב"ה להפכם לששון ולשמחה
אמן שנ' והפכתי אבלם לששון ושמחתים:

מבוא.

אם יש את נפשך קורא יקר לבא אל מסכת מגלת תענית פנימה ולהגות בה, עמוד נא פה עמדי במובאה, כי פה דובר אנכי על דבר המגלה הזאת תכנה ומהותה, התקן עצמך בפי־וזדור כדי שתכנס לטרקלין, ומי שלא התקין את עצמו בפי־וזדור בל יכנס לטרקלין, מגלת תענית הוא הספר הראשון שחובר אחר חתימת ספרי הקודש, ותכנה קורות ישראל אשר מצאוהו מני אז, ולא סרה עין ה׳ מעליהם ולא עשה אותם כלה ולזכרון הימים כתבו רבותינו בעלי התלמוד במגלת ספר, ותקנו שלא יתענו ולא יעשו בהם כל אבל בגלל אשר היתה בהם תשועה לישראל, והימים ערוכים לפי סדר זמנם להדשי השנה, ועוד נרבה לדבר ענינה בדברינו הבאים, והנה באמת מגלת תענית צריכה עיון דרישה והקירה והספר יקר הערך, וכל דבריו אמת בנוים על קבלת אבותינו, וכבר הוברו ספרים מהוכמים מהכמים רבים שהקרו ודרשו על דבר המגלה הזאת, וגם אנכי באתי להקרה ולבארה מעט מהרבה באיזה מקומות כיד ה׳ הטובה עלי, ולא באתי להחליט ולומר קבלו דעתי, רק לעורר נפשי ונפשות אנשים כערכי לשית לבם גם הם בענין המגלה הזאת ויפקחו עיניהם לרדת אל עומק ענינה ולחקור בה, וחכיתי לה׳ כי דברי יעלו לרצון לפני ה׳ וזה החלי בערת צורי וגואלי.

מגלות הרבה היו להראשונים, ואחשוב פה רק מה שנמצא זכרונן בדברי הכמינו בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים, ואלו הן: מגלות היו לישראל במצרים שהיו משתעשעין בהן מישבת לשבת, וכבר נתלבטו חכמים רבים לדעת מה שכתוב בהן, יש מי שפירש שהמגלות ההן דברי ספר בראשית, מגלות של ספורי אדם ונח והמבול והפלגה, וספורי האבות ועוד מענינים רבים כאלה, ומסכים עם מי שאמר תורה מגלה מגלה ניתנה גיטין ס׳ ב׳, ויש אומרים כי נמצא כתוב במגלה קדמונית איך משרע״ה היה מוליך ומביא בידיו את ספר איוב לכל אחד ואחד מזקני ישראל בשעבוד מצרים למען ישמעו ולמען ילמדו כי יש תקוה לכל בוטח בה׳, שאחר הרע יקבל גם טוב וחסד ממנו, וזה הוא

שאמרו במדרש רבה ומדרש תנחומא פרשה וארא, שהיו משתעשין בהמגלות משבת לשבת לומר שהקב״ה גואלן, ונכון עם מאן דאמר שמשה כתב את ספר איוב, ובירושלמי סוטה פ״ה, בירידתן למצרים היה איוב ובעליתן מת, ויש מי שאמר שאיוב היה בן עשו, והא דאמ״ו רז״ל ב״ב ט״ו א׳ : איוב לא היה ולא נברא אלא משל הי׳ אי אפשר לומר שלא היה שהרי כתיב ביחזקאל י״ד י״ד, והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב. כבר כתבתי בספרי „חצי מנשה" סוף פרשה בראשית בשם רב האיי גאון, כי בגמרא שלהם הגירסא איוב לא היה ולא נברא אלא „למשל היה", ופירש כי נברא להיות למשל לבני אדם, כי ממנו ילמדו ויבטיחו שיחזיר להם למשנה מה שלקח, כי היסורין הם לתועלתם, וצ״ע מפני מה השיב בהפסוק הנ״ל את איוב באחרונה. ובסדר עולם אחד ראיתי וז״ל, בימי משה רבינו היו ספ״ים כתובים שכתבו בהם דברי הימים אשר מעולם אבות הראשונים אשר מאדם הראשון כמו שמצינו באגדה, ספרו של אדם הראשון כתוב בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה ברמזים, דוגמת משנת שמואל בעיסקי התקופות והמזלות וכו׳ ע״כ, א) ומכל אלה הביאורים ידענו קצת תוכנן ומהותן של המגלות ההן.

מגלה שמסר שמואל לדוד. ירושלמי מגילה פ״א ה״א, ובאגדת בראשית, תכנה הוא תבנית ביהמ״ק שמסר הקב״ה למשה, ומשה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לשמואל, ושמואל מס״ה לדוד, וכענין שכתוב וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מעשהו מלכים ב׳ ט״ז י׳, ונאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית, ד״ה א׳ כ״ח י״א, ובלי ספק נראה שהמגלה הזאת היתה למראה עיני בעלי הגמרא בכתב או בעל פה, וממנה הוציאו הלכות תבנית בית המקדש והביאו אותן אל תוך התלמוד, ב) ונראה שהיה כתוב בהמגלה הזאת גם הקבלה שמקום המקדש הוא בהר המוריה, ולא כמו שאמרו הכותיים שמקום המקדש הוא בהר גריזים וראה זבחים נ״ד ב׳, ומה שהתורה כסתה מקום המקדש ראה בספרי „משה מנשה" אות ב׳ ועוד נרבה לדבר עניננו בדברינו הבאים בהערותי בענין הכותים.

והנה הרמב״ם בהיד החזקה אסף אסיפה ראויה מכל התלמוד בהלכות בית הבחירה, כל הדינים והחוקים השייכים לבנין בית המקדש וכליו, למען

א) וראה בענין זה בסדר הדורות הוצאות נמ״ל דף י׳ ב׳, שחנוך היה ראשון לחבר ספרים.

ב) ובברייתא דמלאכת המשכן.

דעת איך לבנות בית לשם ה׳ במהר״ה בימינו. ודע שגם היום מוטל על הצבור בזמן שרוב ישראל חכמים שרוין בא״י לבנות בית המקדש והתכלית היום לא בשביל עבודת הקרבנות. אלא כדי לעלות לרגל בכל שנה ושנה, ושיהיה שם קבוץ חכמים לטכס עצה על דבר הנהגות טובות לישראל ולהעמיד מצב עם ישראל ואת כבוד התורה והדת על בסיס נכון וקים. כי כל ישע ישראל ותעודתו הוא רק להחזיק במעוז התורה וזה העיקר. ועבודת הקרבנות טפל, ויש ראיה מאהל מועד אשר נטה משה רבינו מחוץ למחנה להיות בית מועד לכל מבקש ה׳ ולעבודת הקרבנות חוץ מקרבן פסח נחכה עד עמד הכהן לאורים ותמים. ואם יעור ה׳ את רוח המלכיות לתת לנו רשות לבנות בית המקדש ולנהל מלכות בישראל. נוכל לנהוג יפה כל הנהגות המלכות והמדינות כשאר מלכי א״ץ גם ע״פ דת התורה. וחקת הנהגות המלכות לא תהיינה התנגדות לקיים את חקת התורה. וגם נוכל למנות עלינו מלך לפי שעה אפילו לא ממלכות בית דוד, אף משנמשח דוד המלך נסתלקה זאת המצוה עד שיבא מלך משיח בן דוד. וראיה מחשמונאי ובניו שהיו כהנים בכל זאת נמשחו למלכות בהסכם כל ישראל מפני הסבה שהיתה בעת הזאת. וראה ברמב״ם הלכות מלכים. ואף שהרמב״ן בראשית מ״ט כתב שזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי ארבע בני חשמונאי הזקן המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף, בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, א) וגם מפני שהיו כהנים ובירושלמי הוריות אין מושחין מלכים כהנים, בכל זאת כתב שם שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה, וגם סנהדרין וב״ד סמוכים אפשר להיות גם בזמנינו ולקדש את החדש ע״פ הראיה כמו שהוכחתי בספרי „מטה מנשה״ ולא כמו שבקש הרב הגאון ר׳ ישראל מחבר ספר תקלין חדתין על מסכת שקלים ובאר על ספר פאת השולחן, באגרת השלוחה לבני משה רבינו ע״ה ועשרת השבטים, וז״ל האגרת: נבקשה את שאהבה נפשנו הלא זה הדבר כנודע בשערי בת רבים מפי רבותינו הקדושים ורמב״ם בפירושו פ״ק דסנהדרין, כי טרם יבא משיח צדקנו צריך שיהיה בא״י ב״ד הגדול סמיכים, ובעוה״ר ע״י הגליות וכבוד הגזרות הקשות בטלו הסמיכות, והלכה ברורה שצריך שיהי׳ הנמסך מהסמוך, והשי״ת יעד שיהיה ב״ד הגדול כאמור ואשיבה

א) והכ״ג בעצמו מתפלל ביום כפורים בלשון ארמית לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וכו׳ והוא תרגום של לא יסור שבט מיהודה יומא נ״ג ב׳ ומאין הוציא הרמב״ן שזה היה עונש החשמונאים, ובלי ספק היה ע״פ ב״ד של השמונאים.

שפטיך כבראשונה ויעציך כבתחלה, אח״כ יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, וזה יהיה בלי ספק כשיכין הבורא ית״ש לבות בני האדם יתרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה לפני בא המשיח, וכאשר שמענו בבירור שיש אצלם סנהדרין סמוכים מפי נסמכין שהרי דנין דיני נפשות, (י״ל דפליני אריב״ל סנהדרין י״ד א׳, או משום דהן רובם של כל ישראל והלכות ברורות אצלם באין ספק) יבהיו נא כמה מהכמיהם הסמיכים בחמלתם על כלל עם ה׳, ויבואו נא לא״י נחלת אבותינו ויסמכו לת״ח כדי שימצא ב״ד סמיכים בא״י אשר תחלת הגאולה תלויה בזה עכ״ל. ובאמת כבר פסק הרמבים הלכה למעשה בהלכות סנהדרין פ״ד ה״יא שהיכולת בידינו היום לעשות ב״ד סמיכים בהסכם כל חכמי א״י ועיין בכו״פ פ״י ה).

מגלה אחת כתובה אשורית ולשון קדש ובין גינזי פרס מצאתיה, סנהדרין צ״ז ב׳, וכתוב בה לאחר ד׳ אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום, מהן מלחמות תנינים, מהן מלחמות גוג ומגוג, ושאר ימות המשיח, ואין הקב״ה מחדש את עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה, רב אחא בריה דרבא אמר לאחר חמשת אלפים שנה ע״כ. (ועיין בילקוט אסתר תת״נ״ז וראה בספר יצירה פ״ד וז״ל לפיכך חבב השביעי לכל חפץ תחת השמים. ות״י על פסוק ויכל אלהים את יום השביעי תרגום וחמר) ובלי ספק היו כתובים בהמגלה הזאת עוד דברים הרבה ונעלמו מאתנו היום.

מגלת סממנין של בית אבטינס יומא ל״ח מ״ר שה״ש, ובירושלמי שקלים פ״ה ה״א, בית אבטינס על מעשה הקטרת, ושם א״ר יוחנן בן נורי מלקט הייתי עשבים אני וזקן אחד משל בית אבטינס ומגלת סממנין בידו וכו׳. תוכנה ציורים ותוארי הסממנים כמו שהם גדלים והיה רשום על כל אחד ואחד שמו כן פירש הרש״ש בהגהותיו לש״ס, וכבר פירש כן הגאון ר׳ שלמה סיריליו בפירושו לירושלמי שקלים כ״י בריטיש מוזאום, וז״ל שכתובין בה שמות סממני הקטרת וצורת כל עשב וסמן להכירו עכ״ל. ובלי ספק דהברייתא דפיטום הקטרת נלקחה מהמגלה הזאת.

מגלת חסידים ירושלמי סוף מסכת ברכות, ונקראת „מגלת חסידים״ על שם מילי דחסידי דכתיבי בה כדמוכח שם, ורש״י בפ״שה עקב על פסוק והיה

ה) בעירובין מ״ג ע״ב בית דין הגדול אתיא, והריטב״א מפו״ש שיבא אליהו לב״ד הגדול בלשכת הגזית, מכאן ראיה דגם בזה״ז יש אפשרות לסמיכה כדעת הרמב״ם. וראיה ז׳ו כתב רצה״ח.

אם שמוע כתיב וכתיב במגלה סתם, והיינו הך דבירושלמי מייתי לה בשם מגלת חסידים, ובספרי פיסקא מ״ח ובילקוט ח״א תתע״ג שם נכתב בטעות מגלת סתרים ובמנהיג ד׳ ו׳ דפוס ברלין וז״ל ופרשו בני מע־בא בסוף מסכת דברכות ארשב״ל במגלת סתרים וכו׳, ובפירוש הרשב״ם בפרשה עקב כן שנויה באגדת שמואל במגילת הסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום וכו׳, ויעתיקו ממנה תמיד אך הכתוב הזה האחד אם תעזבני יום יומים אעזבך, והאמתלא הידוע הזה, אם תעזבני יום יומים אעזבך, הוספה הוא לספר בן סירא סימן כ״ה, ושם נאמר בפסוק ה׳ וז״ל, בנעוריך לא אספת ושבת מה תמצאי ואם יום תעזבה יומים תעזבך, ובהעתקת יוני וארמי איננו, ואולי היינו הך דבירושלמי תרומות ס״פ פרק האשה, ובראשית רבה צ״ד, מייתי לה בשם משנת חסידים, ובגמרא דב״ק כל מאן דבעי למיהוי חסידי יקיים מילי דהסידי.

מגלת סתרים שבת ו׳ ב׳, ושם צ״צ, תוכנה הלכות פסוקות כעין ספר הלכות שאין בתלמוד שמצוי אצל כל אדם, כן פירש הע־ך ערך מגל, ורש״י פירש דברי היחיד שלא נשנו בביהמ״ד, או משניות קדמניות לפני רבינו הקדוש לדעת בעל הליכות עולם, ונקראת כן לפי שהסתירוה משום דב״ים שבעל פה אי אתה רשאי לכתבן, ולדעת רש״י שם מטעם המשנה בעדיות, ובגמרא ב״מ צ״ב א׳ אמר רב מצאתי מגלת סת־ים בי ר׳ חייא, ופ־ש״י מגלה טמונה לפי שאסור לכתוב הלכות וכשהיה שומע דבר חידוש וירא לשוכחו היה כותבו ומסתיר מן העין עכ״ל, ובגיטין מ״ד פוק עיין במכילתיך, הוא כמו מגילתא, גימ״ל בכ״ף מתחלפין, כמו מכורותיך מגורתיך, כן כתב הערוך ערך מכלא בשם רבינו נסים, ונראה שהוא כעין מגלת סתרים הנ״ל, לכן אמר לו פוק עיין במכילתיך כלומר שמא שכחת, ובספר שטרות לר״י ברצלני צד 126 מביא מגלת סתרים שכותב בה זכרונות שמועותיו לעצמו משום ראשוני ראשונים קודם למר רב יהודאי גאון, ונמצא מגלת סתרים למר ניסן גאון. והנה אף בזמן שהתירו לכתוב הלכות בספר ללמוד ברבים, בכל זאת מצינו חכמים הרבה היו לומדין רק בעל פה, והחמירו על עצמן והחזיקו באיסור כתיבת תורה שבעל פה, והיו כותבין מגלת סתרים כדי שלא ישכחו מה ששמעו, אבל עיקר הלמוד ברבים היה רק בעל פה, ובעבור שהיה כל למודם אז בעל פה, ע״כ נתנו להם סימנים לזכור על ידם כל הלכות או דרשות, והוצרכו הסמנים אז כדי למנוע השכחה. וכאשר נכתב התלמוד אח״כ בימי רב אשי הכניסו בתוכו גם הסימנים האלה, אף שלא היה הצירך להם עוד כל כך, או שהוצרכו אז ג״כ הסימנים מפני שאף בימי רב אשי היו לומדין בעל פה, ואיסור זה מפורש בגמרא גיטין

ס"י ב׳, דרש ר׳ יהודה בר נחמני מתורגמניה דר"ש בן לקיש כתיב כתוב לך את הדברים האלה, וכתיב כי ע"פ הדברים האלה, הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה, דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרן בכתב. דבי ר׳ ישמעאל תנא אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. ועיין במגלה שלפנינו כוף פרק תמוז, ועוד נרבה לדבר ענינה בדברינו הבאים.

מגלת יוחסין הוא ספר היחס ושמה ותוכנה מוכיח עליה, במסכת יבמות מ"ט ב׳, וז"ל מצאתי מגלת יוחסין בירושלם, וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש, וכתוב בה משנת ראב"י קב ונקי, וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה, ובלי ספק היה כתוב בה יחוסו של ראב"י, ולכן כתבו בה גם איכות של תורתו, וכן י"ל שהיה כתוב בה יחוסו של מנשה ותשובתו ותפלתו, ומ"מ לא הדלו מלכתוב שהרג את ישעיה בימי רשעותו. ומי יודע כמה יחוסים של תנאים ואמוראים וגדולי ישראל ואיכות תורתם וצדקתם היו כתובים בהמגלה הזאת.

ועוד מגלת יוחסין מצאו בירושלם, ירושלמי תענית פ"ו ה"ד, וכתוב בה יחוסן של ציצית הכסת, וכלבא שבוע, דבית ינאי מישל עלי, ר׳ נחמיה מן נחמיה התרשתא, ר׳ חלפתא מבני יונדב בן רכב ועוד, וספק בידי אם ה"א היא המגלה הנזכרת ביבמות הנ"ל, ונראה שהיו כותבין תמיד במגלות דברים שנהוצים לדעת, כמו דבית ינאי מישל עלי, כדי לדעת שמשפחה זו מיוחסי כהנים. א) ר׳ חלפתא מבני יונדב בן רכב כדי לידע שמשפחה זו אסור לשתות יין לעולם וכדומה לזה, והנה בפסחים פ"ו ע"ב ר׳ ישמעאל ברבי יוסי איקלע כו׳ יהבו ליה כסא שתיה כו׳ ונראה מזה שר׳ ישמעאל ברבי יוסי שתה הכוס של יין, ומכאן מוכרח לומר שר׳ ישמעאל בר יוסי הוא בן ר"י הגלילי, ולא ב"ר יוסי בן חלפתא, ראה בסה"ד. דאל"כ זה הוא נגד הציווי בירמיה ל"ה שנצטוו כל בני יונדב בן רכב שלא לשתות יין הם ובניהם עד עולם. ועוד ספר יוחסין היה שנגנז והיא מתניתא דדברי הימים כמו שפ"ש"י בפסחים ס"ב ע"ב, ושם אמרו מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם. הכו"פ פ"ו כתבו"ל איזה כהן מיוחס, זה שהעידו עליו שני עדים שהוא כהן בן פלוני כהן בן איש שאינו צריך בדיקה, והוא הכהן ששמש על גבי המזבח. והיום אנה נמצאהו, שה"י על ספר יוחסין אמרו מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן

א) בירושלמי תענית פ"ד ה"ה, תני ר׳ יוסי יום שחרב הבית וכו׳, א"ר לוי יהו׳ ריב גברא מירון קרתא, מסרביי מסר ביתא לשנאיא, וראיתי בשם הגאון שי"ר שהיה כתוב כן בספר יחס משמרות כהונה.

של החכמים וכהה מאור עיניהם ע״כ. וכתב ע״ז הגאון יעב״ץ, ונראה שאם ימצא כהן שיש בידו ספר יחוסו. מקויים מעשה ב״ד שאבותיו היו מיוחסים עד זמן הב״ד דלא הישינן לב״ד טועין, ומה שאמרו רז״ל שנגנז ספר יוחסין דבר אחר הוא. שאותו היה כולל משפחות שבישראל כמו שהוא בד״ה, אבל אינו מהנמנע המצא כתב יחוס לכהני בית אב אחד ומשפחה אחת עם שעדיין לא בא לידינו. וכן כתב הוא עצמו להלן בדף הסמוך פסקא הרי לך, והוגד לי ושמעתי שאדוני אבי זקני הגאון החסיד בעל שער אפרים, היה לו כתב יחוס כהונה, עד בפני הבית ע״כ. והנה הרמב״ם כתב בסוף הלכות מלכים וז״ל, בימי המשיח וכו׳ ובני לוי מטהר תחלה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי וכו׳ עד עמוד כהן לאו״ת. הנה למדת מדברי הרמב״ם שאין סומכין על כתב היחס. וראיתי כתוב בפ״ת הלכות פדיון בכורים, שהגר״א היה בכור ופודה את עצמו מכהנים הרבה. אולי יצא כהן אמיתי משום ספק. עד שבא להמבורג ופדה את עצמו מהגאון ר׳ רפאל הכהן, שהיה לו כתב היחס עד עלי הכהן. וראה בספר מסעות ר׳ בנימן, ונ־אה לי שעל זה מקונן הפיוט בקינות תשעה באב. עלי זבחי תמידיה ופדיוני בכוריה. כלומר שאין היום כהן מיוחס עד עמוד הכהן לאו״ת. ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן כ״ב.

ועוד כמה ספרים היו להראשונים כמו מגלת שושן, והרמב״ן פ׳ תצא על פסוק לא תתעמר בה הביא מגלה הזאת, ולא ידעתי אם כוונת הרמב״ן על מגלת שושנה בת חלקיה, כי הפסוקים שמביא הרמב״ן שם בשם מגלת שושן הובא בספר יהודית בשינוים קטנים, ספר סוד העבור ר״ה כ׳ ב׳ דתניא „בסוד העבור״ ופרש״י ברייתא שנויה ברמזים, וחכם גדול כתב, לא היתה ברייתא הנקראת כן, רק מקום הוועד אשר שם היו מתכנסין המנוים מזומנים לעבר השנה, היה נקרא אצלם בשם „סוד העבור״ ע״ד לשון הכתוב בסוד ישרים ועדה, ויהיה לפ״ז פירש, דתניא בסוד העבור כמו ההלכות שאמרו בעלית חב״נ. וראה סנהדרין כ״ו, וכתובות קי״ב, ונראה לי דברי החכם שכן מצאתי פירש הערוך ערך סד א׳, וז״ל סוד העיבור, מפני מה נקרא סוד העיבור מפני שב״ד לא היו מגלין אותו אלא למזומנין לעיין בדבר זה עכ״ל. ועיין בספרי „מטה מנשה״ אות י״ב, אגדתיה דבי רב סנהדרין נ״ז ב׳, פינקסין מנחות ע׳ א׳, מ״ט מדות דר״נ מזכיר רש״י איזה פעמים בפירושיו בשם משנת מ״ט מדות, ראה פרשה תרומה כ״ז ה׳, ובתענית כ״ו א׳ מכנהו רש״י ברייתא דמ״ט מדות, ורש״י תהלים ע״ח י״ז על המקרא במחוקק במשענותם, ובערובין י״ג ב׳ ותכן של ספר מ״ט מדות ראה באגרת הנדפס בספר יסוד מורה להראב״ע דפוס פראג מהגאון החוקר

רשל״ר א). טבלא של רפואות ירושלמי פסחים מקום שנהגו, והיינו הך שבבבלי שם מייתי לה בשם ספר רפואות, וראה בהקדמתי לספר רפואות הרמב״ם, ובמדרש יש וז״ל לדידי חזי לי פינקס דבלעם והוה כתיב בה בלשון ארמי בר תלתין ותלת הוה בלעם חגירא כדקטל יתיה פינחס ליסטאה, ע״כ, ונראה שזה הוא מה שכתב היטב״א בפ״ק דב״ב י״ד ב׳, שגם פ״שת בלעם היה ספר בפני עצמו שהיה מצוי לחז״ל, ואח״ז נאבד, וראה במדרש ויקרא רבה פל״ד לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה, ראה בקידושין ע״א על כולם אליהו כותב וכו׳, ספר בן לענה ירושלמי סנהדרין פ״ו ה״א, וספ״י המירס ידים פ״ד מ״ו, ובירושלמי ריש פ״ק חלק, אבל ספרי המירס וכל ספ״ים שנכתבו מכן והילך, הקורא בהן כקורא באג״ת וכו׳, להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו, וקשה לי שהר״מ והר״ש כתבו על מלת „המירס״ ספ״י מינים ב) וצדוקים, וראה בערוך ערך מ״וס פירושים שונים. היוחסין דפוס לונדן צד 22 כתב שהיה לרבותינו גמרא בבלי על מסכת שקלים והביא מתוס׳ ריש חולין ראיה לזה, ואנכי לא מצאתי שם בתוס׳ שום ראיה. ואלו הם הספרים אשר זכרם בא בתנו״ך ואלו הן: ספר הזכ״ון שמות י״ז י״ד, שהיה ספר מיוחד לספר הזכרונות, ראה בהראב״ע, ספר מלחמ״ת ה׳ במדבר כ״א י״ד, ספר הישר יהושע י׳ י״ג, ש״ב א׳ י״ח, ספ״ תורת אלהים יהושע כ״ד כ״ו, ולפי ת״י וכתב יהושע ית פתגמיא האילן ואצנעינון בספ״ אוריתא ד״ה, ספר משפט המלוכה שמואל א׳ י׳ כ״ה דיני המלך על העם הכל כמו שמפורש שם. ספ״ דברי הימים למלך דוד דה״י א׳ כ״ז כ״ד, ספ״ דברי שלמה מ״א י״א, וכתב הראב״ע על הכתוב ספר מלחמות ה׳, שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים בספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות והספר הזה אין אתנו, כאשר אינם הספרים ספ״ הישר ספ״ דברי שלמה מדרש הנביא עדו ועוד. דברי עזיהו דה״י ב׳ כ״ו כ״ב, מדרש ספר המלכים דה״י כ״ד כ״ז, דברי מלכי ישראל דה״י ב׳ ל״ג י״ח, ספר דברי נתן הנביא דה״י א׳ כ״ט כ״ט, דה״י ב׳ ט׳ כ״ט, ספ״ דברי גד ההוזה דה״י א׳ כ״ט כ״ט, ספ״ נבואת אחיה השילוני דה״י ב׳ ט׳ כ״ט, חזות יעדו ההוזה דה״י ב׳ ט׳ כ״ט, ספ״ דב״י שמעיה הנביא דה״י ב׳ י״ב ט״ו, ספ״ הקינות דה״י ב׳ ל״ה כ״ה, ג) ואולי מי שיבא אח״י ויחפש

א) ונמצא פיוטים מר׳ אלעזר הקליר מיוסד ע״פ מ״ט מדות של ר׳ נתן. ובספרי כרמלי הובא מאמר אחד מהמ״ט מדות ר״נ, וכתב שם שהיה בכ״י אצל חכם אחד.

ב) בחגיגה ט״ו ב׳ אמרו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש ה״בה ספרי מינין נושרין מחיקו.

ג) ראה בעזרא ו׳ ב׳ מגלה חדה. ובנחמיה ז׳ ה׳ ספר היחש.

יותר ממני ימצא עוד ספרים שנמצא זכרונם בדברי רז"ל בגמרא ומדרשים, וכל המגלות הללו עם הספרים הנ"ל כולן אבדו מאתנו, ותשש כחנו וכהה מאור עינינו וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

מגלת תענית היא האחת שנשארה לנו לפלטה מהמגלות והספרים האובדות בשטף הזמן שארית נפלאה מקור נאמן על כל הקורות הגדולות והמאורעות אשר אירעו לישראל בימי קדם. מגלת תענית נכתבה אף בזמן שאסרו לכתוב הלכות בספר וכן כתב רש"י עירובין ס"ב ב' וז"ל שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממגלת תענית ולהכי קרי לה מגלה וכן כתב בשבת י"ג וז"ל: לפי ששאר כל משנה ובריתא לא היו כתובין דאסור לכתבם. וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים האסורין בתענית לכך נקרא מגלה שכתוב במגלת ספר ובאגרת לרב שרירא גאון וז"ל, ודקא בעיתי כיצד נכתבה המשנה ונכתב התלמוד? תלמוד ומשנה לא איכתבו אלא תירוצי הוו מתרצי וזהירין רבנן למגרסינהו על פה, אבל לא מנוסחי דכתיבי דאמרינן דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך בריתו גו', אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות עכ"ל. והנה עד ימיהם של הלל ושמאי היתה תורה ברורה לישראל, ולא היתה מחלוקת בישראל אלא בסמיכה בלבד שנחלקו בה, ומשנתמעטו הלבבות ורבו המחלוקת מחמת שלא שמשו התלמידים במשנתו, דרשו עת לעשות לה' הפרו תורתך, אמרו מוטב תיעקר אות מן התורה ולא תשכח תורה מן ישראל, וכתבו אף תורה שבעל פה, ועליהם סמכו הראשונים לכתוב אף התלמוד שלא תשכח תורה מישראל. והרמב"ם בהקדמתו לספר היד החזקה כתב, ומימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חברו חבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה, אלא בכל דור ודור ראש ב"ד או נביא שהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו והוא מלמד על פה ברבים וכו' עכ"ל. ונראה שחשבוה חכמים למגלת תענית כעין ספר דברי הימים ודברי אגדה, ודברי אגדות וקורות הימים היו כותבין לעולם. וראיה נראה לי מהא דאיתא בירושלמי ברכות פ"ה ה"א, אמר ר' יוחנן ברית כרותה היא הלומד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח, ור"י בעצמו מעייני בספרא דאגדתא כדאיתא בתמורה י"ד ב'. אבל על כותבי הלכות אמר ר"י שם כותבי הלכות כשורפי התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר. ובספרא דאגדתא לא היו כותבין שום דבר הלכה, ומסכים עם בעל קצור מזרחי שכתב בפרשת פנחס על דברי רש"י שכתב ומדרשו באגדה, שהמדרשים שנלמוד מהם דינים נקראים מדרשים,

והמדרשים שלא נלמוד מהם דינים נקראים אנדה, ע״כ, והא דאמרו בירושלמי פאה פ״א שאין למדין הלכה מהמדרשים, הכוונה מדברי אנדה, והא דאס״ו לכתוב תורה שבע״פ נראה לי ודאי שאין זה איסור דאורייתא, וקצת נראה מלשון אגרת רב שרירא גאון הנ״ל דכתב וזהירין רבנן למגרסינהו על פה אבל לא מנוסחי דכתיבי, וכן משמע מגמרא גיטין ס׳ ב׳ דרש ר׳ יהודה וכו׳.

וראיתי שמפני שני טעמים אסרו לכתוב תורה שבע״פ: א) כי לא כל דבר הנאמר בע״פ ראוי לחוק אותו בחרט אנוש למען יחזה כל אדם בו, אנוש יביט יביט מ־חוק וכמה הרפתקאות עדי עלו ע״י איזה דברים שנכתבו בתלמוד אשר לא יערבו לכל חיך, יראה בכוזרי סוף מאמ׳ ג׳ וז״ל: ואני מודה לך מלך כוזר שבתלמוד יש דברים שאינני יכול להטעימך בהם טעמים מספיקים ולא להביאם בקשר ענין וכו׳ עי״ש כל הלשון עד סופה. ומאוד הקפידו חז״ל על זה כמו שמצינו בכ״מ, שגלה אחד התלמידים דבר חוק ומשפט אשר נאמר בבית מדרשו לפני כ״ב שנים והוציאו ע״ז מביהמ״ד והכ־יזו עליו דין גליא רזיא סנהדרין ל״א א׳, ב) למען יצטרך ההוגה בספרי קדש לשמוע הדברים מפי מורה ולא יתעה לקחת דברים רבים כפשוטם, כמו וגם בעליו יומת עין תחת עין, ארבעים יכנו וכדומה, ואם שמע אותם מפי ה־ב הודיע לו יחד עם המקראות מדרשי חז״ל וגופי הלכות התלוים בם, לבד הצדוקים כתבו הלכות בספר כדאיתא במגלה שלפנינו פ־ק ד׳, שהיה כתוב ומניח לצדוקים ספ־ גזירות, וראה בירושלמי פאה פ״ב, מה בינן לבין האומות, אלו מוציאין ספריהן ואלו מוציאין דפתיריהן והחכם אָליאן ספורים ח״ב ס׳ ל״ט, י״עיד שהיה אסור אצל היונים כתיבת החוקים בספר, אך למדום את בניהם בע״פ בננון מיוחד למען יקבעו הדברים בלבם על ידי טעם הנגינה, כי בזה יעשו רושם יותר בלב מאותות אין בם רוח חיים וראה מגלה ל״ב א׳ הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה וכו׳.

מגלת תענית נראה שהיתה למראה עיני הרמב״ם וממנה הוציא הדברים שכתב בהלכות חנוכה פ״ג וז״ל, בבית שני כשמלכות יון גז־ו גז־ות על ישראל ובטלו הדת, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פ־צות וטמאו הטהרות וצר להם ליש־אל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד חורבן הבית השני ע״כ, ובמדרש עש־ גליות כ״י בריטיש מוזאום וז״ל, וגזרו גזירות על

עמנו ובטלו התמיד מבית ה׳ ושמו שומרים בעיר הקודש וטמאו שמן המשחה ושמן המאור ומנעו הכהנים מהדליק במקדש וגזרו גזירות על עם קודש לטמאות בנותיהם הנאות והצנועות בזנות, ומתוך כך נתגברו עם בני חשמונאי וקמו עליהם והרגום ונטלו מידם המלכות ושלשה שנה וכו׳ ע״כ, וקלקול השבונות מצאתי פה. וצריך חקירה ודרישה עם מי הצדק, וראה בע״ז ט׳ א׳ מלכות בית חשמונאי בפני הבית מאה ושלש. והנה רש״י תענית כ״ז ב׳, בטל התמיד לפי שגזרה המלכות גזרה מלהקריב עוד, משמע שבטל התמיד בבית שני, וכן משמע מסוף מאמר המגלה שלפנינו, וכן מירושלמי תענית, פ״ד ה״ה, וממדרש עשר גליות הנ״ל. והקשה בספר גבורת א״י על מסכת תענית על הרמב״ם שכתב בהלכות תענית פ״ה ה״ב, ובטל התמיד מבית ראשון, ונראה לי שהיה כתוב בהרמב״ם „ובטל התמיד מבית ד׳״ שבמקום השם אנו כותבין לפעמים אות ד׳ או אות ה׳, כמו שכתוב בהמדרש הנ״ל „ובטלו התמיד מבית ה׳״. והד׳ והר׳ אותיות דומות ונקל מאד לטעות בהן. וחשב הסופר על מה שכתב בהרמב״ם ובטל התמיד מבית ר׳״ הוא ראש תיבת „ראשון״ וע״כ תיקן וכתב מבית ראשון ותקון סופר זה מעות לא תיקון הוא, וטעות זו נשתרבבה אח״כ בכל העתקת ספרי הרמב״ם. וצריך להגיה בהרמב״ם „ובטל התמיד מבית ה׳״ כמו שכתוב במדרש הנ״ל, והנה בתשובה מאהבה ח״ב סימן רפ״ה תמה מאין הוציא הרמב״ם זאת שהיונים בטלו הדת. ובש״ס לא נזכר רק ענין הנס שנעשה בהפך, אבל דברי הרמב״ם כלל כמעט כל עקרי דברי מגלת תענית הזאת, שבלי ספק היתה לפניו והיא ג״כ המקור לדבריו ח) הנ״ל, וכן לשון הרמב״ם וגברו בני חשמונאי״ הוא ממש כלשון המגלת תענית בכל פיסקא ופיסקא, וראה בפנים המגלה פרק ו׳ ופרק י״ב ועוד.

מי כתב מגלת תענית? כבר נודע קבלת חז״ל שמגית כתב סיעתו של ר׳ אלעזר בן חנניה חזקיה בן גוריון כדכתיב בהגמרא להמגלה שלפנינו בפרק י״ב, ובשבת י״ג ב׳ מיחסים את כתיבת חמג״ת אך לחנניה בן חזקיה בן גוריון וסיעתו, בכ״י אחד כתוב איש גוריון, וראה בעירובין נ״א ב׳ א״ר יהודה מעשה באנשי בית ממל ובאנשי בית גוריון, והוא הנזכר במכילתא פ׳ יתרו, אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת תהא זוכרו מאחד ב׳שבת אם נתמנה לך מנה יפה תהא תקנו לשם שבת, ויפה כתב חכם אחד

ח) בפרק ב׳ וכותבין על מצחו של שור ועל מצחו של חמור שאין לו עליהן חלק באלהי ישראל.

שמזה המאמר נכר שאלעזר בן חנניה מבית שמאי הוא כי היא ממדת בית שמאי להניח מנה יפה לשבת, כמו שאמרו ביצה ט"ז א' בית שמאי אומרים מחר לשביך לשבתך, ובספ"י סוף פ' תבא אלעזר בן חנניה אומר איפה לפ' וכו' מדת אלים וכבשים ולפרים שוין, ובאבל רבתי פ"ו מעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה שאבד לו ס"ת לקוחה במאה מנה, ואם כל המגלת תענית מעשה ידיו של ר' אלעזר וסיעתו או של אביו וסיעתו. כתב היוחסין מאמר ראשון צד 19 דפוס לונדון, שהם לא כתבו כולה, כי יהודה בן שמוע תלמיד רבי מאיר כדאיתא בר"ה י"ט א', והוא בטל גזרה כדכתיב בהמגלה שלפנינו פרק י"ב. והגאון רד"ל כתב בהמבוא לפדר"א שנוכל לומר שהחנניה היה בימיו ולמה דחוק בחנם לומר שנתוספו אחר זמן, ואם נקיים ונקבל דברי הרד"ל. לפי דבריו ר"א בנו בודאי היה בימיו, ניחא לי גם מה שכתוב בהמגלה שם, יום מות טרינוס אשר היה בשנת השמונה וארבעים אחרי חרבן הבית, ולא כמו שכתב חכם אחד כי נוסף בהמגלה באחרית הימים מות טרינוס.

ובתוס' חדשים על מג"ת של ר' יהודה ליב בן מנחם כתב, דהחנניה וסיעתו התחילו לכתוב מג"ת מהנסים שנעשו עד סוף ימיהם, ור"א וסיעתו הוסיפו עוד במגלה זו הי"ט שנעשו על ידי הנסים אח"כ, נמצא הגמרא התם על המתחילין לכתוב מג"ת, קאמר שפיר דהחנניה וסיעתו היו, והכא הגמרית המגלה כתבו דהם הם סיעתו של ר"א, וצדקו יחדו השני נוסחאות דהכא ודהתם, וראיה מהא דאיתא בפ"ב וכתוב במג"ת וכו' כיון דמג"ת של חנניה וסיעתו היה לפני ר"י הביאו ראיה ממנה, וא"כ כשנמ"ו ר"א וסיעתו את מג"ת הוסיפו הם דברי ר"י במגלה שנמ"ו הם, ע"כ דבריו בסוף פרק י"ב. במחכ"ת שגה בזה הרבה, ר"א וסיעתו או חנניה וסיעתו הם כתבו רק עצם המגלה הכתובה בלשון ארמי, ואח"כ נתוספו הגמרא שהיא הביאור לטופס המגלה אח"ז כתיבת גוף המגלה, ועוד ר"א ור"י היו אחר זמן ר"א בן חנניא, ישסתם ר"א בר פלונתא דר"י אינו ר' אלעזר בן חנניה, וכמו זה טעה מה שכתב בסוף תוספותיו טעם דמסיים מגלת תענית בדברי ר"א, לפי שהוא חבר מסכת מג"ת, ע"כ סיימו כדרשו שדרש הוא בעצמו ע"כ, ובאמת אינו כן שסתם ר"א הוא ר"א בן שמוע' או ר"א בן הורקנוס.

הלכות גדולות בהלכות סופרים כתב וז"ל, זקני ב"ש וב"ה הן כתבו מגלת תענית בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו, ועמדו ב"ד של אחריהן וגנזוה, ולמה גנזוה? אמרו כתיב בה אלין יומיא דלא להתענאה בהון ומקצתהון דלא למספד בהון, מן ריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם

תמידא די לא למספד בהון, עכשיו שבטל התמיד מותר לספד ולהתענות ואפילו בשבת ודברי בה״ג תמוהים לי מאד, הנה מה שכתב שזקני ב״ש וב״ה הן כתבו מג״ת הלא המה סיעתו של חנניה, או סיעתו של ר״א בן חנניה ולפי גירסת המגלה שלפנינו בפרק י״ב שסיעתו של ר״א כתבו מג״ת נראה שרק סיעתו של ר״א כתבו מג״ת ולא ר״א עצמו, ולגירסת הגמרא שבת שם דחנניה וסיעתו כתבו מג״ת נראה שחנניה עם סיעתו כתבו מג״ת, א״כ לא ידעתי מפני מה מיחס הבה״ג כתיבת המג״ת אך לסיעתו של חנניה והא דכתב ועמדו ב״ד אחריהן וגנזוה, כבר תמה הרד״ל במבוא לפד״א, הרי היתה מצויה ביד חכמי הש״ס וגם אצלינו והרבה שקלינן וטרחינן הגמרא בפ״ק דר״ה אי בטלה מג״ת או לא בטלה והניח הדבר בתימה. ועוד מה שכתב עכשיו שבטל התמיד מותר לספד ולהתענות ואפילו בשבת, קשה שלא מצינו בש״ס מקום שמותר עכשיו לספד בשבת, ולהתענות בשבת לא הותרה אלא בתענית חלום וזה אינו תלוי בבטול התמיד. א) ונראה לי לבאר קצת דברי הבה״ג, דהנה באדר״נ פ״א בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו, שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנזו אותם, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם. ובשבת ל״ב איתא בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה, ולפי מדרש ויק״א פרשה קדושים מפני שדבריו נוטים לצד מינות, וספר רפואות גנז חזקיהו המלך פסחים מקום שנהגו. ועד עכשיו לא עלה לדורות, ובשבת קט״ו א׳ הביאו לפני רבן גמליאל ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו ולא ידעתי למה גנזו. וכן ספר יחזקאל אמרו במנחות מ״ה א׳ ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים ד״ת מה עשו העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש. (כי רוב למודם היה בעליה, אספתם לעבר החדש אמר ר״ג השכימו לי שבעה לעלייה סנהדרין י״א א׳ ושם כו׳, ועליית בית נתצה בולד קידושין מ׳ ב׳, וביומא ע״ה, ובירושלמי רפ״ט דערובין, אר״י בשעת הגזרה היינו נוטלין הספר והיינו עולין מחצר לגג וקורין, ועיין ר״ש בפ״ה דשביעית מ״ה).

א) לדעתי צ״ל ואפילו בערב שבת, כדאמרינן בירושלמי תענית פ״ב הי״ב ר׳ אבון ציים כל ערבות שבא ש״מ בטלה מגלת תענית ועיין בדברינו הבאים, ועוד נראה שכוונתו אם תשעה באב חל להיות בשבת שהמנהג היה אחר החרבן היו מתענין בט׳ באב אפילו בשבת. ראה לקמן פרק ה׳ ואירע ט׳ באב להיות בשבת ושם בהערה י״ג.

(והרד״ק יחזקאל מ״ה כ׳ כתב וז״ל ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלנו ע״כ. ובתוס׳ מנחות שם בשם ספ״י שאלעזר בן חנניא מישב שני כתובים שסותרים זה את זה בענין מנחת סולת כתוב בתורה וכתוב ביחזקאל מ״ו ו׳, כי ב׳ איפות היו איפה גדולה ואיפה קטנה) ובתוספתא סוטה, וב״ב ס׳ ב׳, וז״ל משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל לא היו אוכלין בשר ולא היו שותים יין, נטפל להם רבי יהושע אמר להם בני מפני מה אין אתם אוכלין בשר ושותים יין? א״ל נאכל בשר שבכל יום היה התמיד קרב על גבי המזבח ועכשו בטל. ונשתה יין שבכל יום היה מתנסך על גבי המזבח ועכשיו בטל, אמר להם אף תאנים וענבים לא נאכל שמהם מביאים בכורים. לחם לא נאכל שמהם מביאים שתי הלחם בעצרת ולחם הפנים בכל שבת ושבת, ומים לא נשתה שממנו היו מנסכין מים בחג. שתקו. אמר להם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר כו׳, והיה עוד פירושים נשארו בימי ר׳ בנימן בעל המסעות יע״ש. ובאדר״נ פ״ד, פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב, אר״י אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל, אמר לי בני אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזו זה גמילות חסדים, שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח וכו׳ נראה שגם ריב״ז אינו נוטה לרעת הפרושים, ובסוף פ״ק חזקת הבתים א״ר ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא א״כ רוב צבור יכולין לעמוד בה, ומיום שפשטה מלכות שנוזרת עלינו גזרות קשות ומבטלות ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן, ואמרי לה לישוע הבן, דין הוא שנגזר על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו וכו׳ ונראה שדעת ריב״א נוטה לדעת הפרושים. וראה בשאלתות דרב אחאי גאון סימן קס״ה שאילתא דמיחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולידו בני ומי עסק בפ״ו, דכתיב קחו נשים והולידו בנים ובנות ירמיה כ״ט, ושם בש״ש תמה על זה מאד ולפי המאמר דריב״א שפיר.

והנה כמקרה משלי שה״ש וקהלת שנגנזו, וכוכוח ר״י עם הפרושים, כן גם מקרה מגלת תענית, דעמדו ב״ד של אח״יהן ונגזוה והם היו מהפרושים, וטעמם כמו שהשיבו הפרושים לר״י מפני שבטל התמיד וכמו שכתב הבה״ג הנ״ל, אך דעתם לא נתקבלה להלכה באחרית הימים, מפני הטעם שאי אפשר

להתאבל יותר מדאי, ושפיר השיב ריב״ז לר״י. מיום שחרב בית המקדש יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ובפרט הי״ט של חנוכה ופורים דכתיב במג״ת אין לבטל משום שכבר קימו וקבלו עליהם ועל זרעם להיות עושים אותם הימים ימי משתה ושמחה ואסור להתענות בהם ואולי שהב״ד של אחריהן שננז מג״ת רצו לבטלה, חוץ מי״ט של חנוכה ופורים, ולא חשו לי״ט הללו שיבטלו, דידוע להם ממגלת אסתר ומגלת בית חשמונאי, שזקני ב״ש וב״ה הם כתבו גם מגלת בית חשמונאי כדכתב בה״ג הנ״ל, וכן הא דאיתא במגלה שלפנינו פ״ה, ואותן הימים אסורים בהספד ותענית בין משחרב הבית בין שלא חרב, ר״י אומר משחרב הבית מותרין מפני שאבל הוא להם ע״כ. ובר״ה י״ט ב׳ דת״ק דר״י הוא כ״מ. נראה דלא פליג ר״י על י״ט של חנוכה ופורים ואפשר שלא קאי על כל הימים הנזכרים במג״ת וקאי רק על הימים הנזכרים לעיל מזה ימ קרבן העצים ולא יותר, וראיה נראה מדנקט האי כללא התם, וראה בירושלמי שקלים פ״ד ה״א. ואפשר שבימי ר״י נתגלה מגלת תענית.

עוד כתב שם הבה״ג וז״ל, זקני ב״ש וב״ה הם כתבו מגלת בית חשמונאי ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים־ותומים ע״כ, וכמה ביאורים ראיתי על המלות „ועד עכשיו לא עלה לדורות וכו׳״ יש מי שפירש ולא עלה המגלה הזאת לדורות מפני שנאבדה, ועינינו רואות שהיא מצויה עכשיו אצלנו. ועוד היה צ״ל ולא עלתה, ויש אומרים שלא זכה זה הספר להתקבל בין ספרי הקודש, וקשה הלשון דאמר עד שיעמוד כהן לאו״ת, ועוד הא אמרינן בירושלמי מגילה סוף פרק אחרון שאיזה ספרי קודש יבטלו לעתיד, ויש מי שכתב שלא עלה עוד להיות נחשבה כאחת משאר המגלות שאנו קורין בהן בימי הנס, ובאמת יש מקומות שנוהגין לקרות בה, כדכתב רבי ישעיה דטראני הזקן בתוס׳ רי״ד לסוכה ד׳ מ״ה. ד״ה חביט חביט ולא בריך, שכתב שם שיש מקומות שקורין מגילת אנטיוכס בחנוכה, אלא שאין מברכין על קריאתה ע״ש, ובסידור אחד נמצא וז״ל, נוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס אחר קדיש תתקבל משום פרסומי ניסא ואומר כל ישראל ע״כ, והנה ביומא כ״ט א׳, אמרינן דאסתר הוא סוף כל הנסים, ופריך שם והאיכא חנוכה, ומשני ניתן לכתוב קאמרינן בכל זאת הלא גם מגלת אסתר איכא למ״ד דלא נתנה לכתוב ואינה מטמאה את הידים, ובכל זאת גם למ״ד ההוא קורין אותה ומברכין עליה, וא״כ לא ריעא חנוכה מפורים, וראוי לקרות את המגלה הזאת בחנוכה לזכר התשועה הגדולה אשר עשה ה׳ לעם ישראל ע״י החשמונאים, וראה רש״י עירובין מ״ה א׳, מידי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים, ובהערות ה״ג כ״י רומי כתוב

פירוש, דעתה אין לנו עוד כה"ג כמתתיה בן יוחנן. ולא נהיר כי מה ענין כאן ועוד פירוש ראיתי שהמלות „ועד עתה לא עלה לדורות וכו'" נשמטו ממקומם בה"נ, ומקומם הראוי בשורה הקודמת. ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת ההקטרה שסיים עשר קרי"ית. ועל זה אמר ועד עתה לא עלה הדבר הזה עד שיעמוד הכהן לאו"ת, והדוחק הוא מאד, וכי רק הדבר הזה לבד לא עלה עד שיעמוד הכהן לאו"ת, הלא כל העבודה כולה לא עלתה עד שיעמוד הכהן לאו"ת, ואם שמשת כתבים יש כאן יותר נראה שהמלות „ועד עתה לא עלה לדורות" נעתקו ממקומן בשגגת המעתיק ומקומן הראוי בשורה המאוחרת, הן כתבו מגלת תענית כו', עכשיו שבטל התמיד מותר לספוד ולהתענות ואפילו בשבת, ועל זה אמר ועד עתה לא „עלה" לדורות ר"ל „התמיד" עד שיעמוד הכהן לאורים ותומים, והיותר נראה לי שמימות מלכות בית חשמונאי נסתלקה המלכית מישראל ולא עלתה לדורות, עד כי יבא שילה שיהיה מזרעו של דוד המלך ומלך לדורות עולם, כי מלכות בית חשמונאי לא נתקיימה לדורות מפני שהם היו כהנים לא מזרע מלכות בית דוד, שלקחו להם המלוכה שלא כהוגן שהם היו כהנים, וכהן אין לו חלק במלכות שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו דברים י"ז כ' וסמוך ליה לא יהיה לכהנים הלוים שם י"ח א', ולפי שנעטרו בעטרה שאינה שלהם סבב הבורא יתברך וקם הורדוס שהיה עבד מעבדי חשמונאי וכלה את זרעם ולא השאיר מהם שריד ופליט, ועיין בהרמב"ן בראשית מ"ט על פסוק לא יסור שבט מיהודה, וכשיעמוד הכהן לאו"ת אז תהזור המלכות לישראל מזרעו של דוד לדורות, וכענין שכתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים וז"ל, בימי מלך המשיח כשתתישב מלכותו ויתקבצו אליו כל ישראל יתיחסו כלם על פיו ברוח הקדש שתנוח עליו, שנאמר וישב מצרף ומטהר וכו', ובני לוי מטהר תחלה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי, ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל, שנאמר ויאמר התרשתא להם וכו' עד עמוד כהן לאו"ת, הנה למדת שברוח הקדש מתיחסים המוחזקים ומודיעים המיוחסים וכו' ע"כ. והלשון לא „עלה" אינו מדויק וצ"ל לא „עלתה" כלומר המלכות, או לא עלה קאי על מלך המשיח. ה)

והנה בילקוט אסתר כתיב וז"ל. ענה מרדכי ואמר לאסתר איני יכול לבטל מגלת תענית שכתוב בה מי"ח ניסן ועד יומין י"ח [ח] דלא למספד בהון, בי"ד ובט"ו ובי"ו שקרב עומר התנופה, שלחה ואמרה ליה אתה הוא זקנן של

ה) וכבר אמרו הפוסקים על הבה"ג שכל דבריו הם דברי קבלה וע"כ ארכתי לבארו.

ישראל, אם אין ישראל בעולם מה המצות יפים, אם ישראל אינם למה תורה, ויעבור מרדכי. אמר רבי אלעזר שהעביר י"ט של פסח בתענית ע"כ (והרב החכם רש"ב נ"י כתב לי שדברי הילקוט נובעים מן מדרש פנים אחרים נוסח ב' דף ל"ו ע"א אשר הוציא לאור בספרו דאגדתא) וראיתי בפדר"א פ"נ הביא הרד"ל בהערה ד', וז"ל בילקוט הגירסא שא"ל מרדכי כתוב במג"ת, לשון כתוב במג"ת שבילקוט מגומגם, דמג"ת נתקנה הרבה זמן אחר מרדכי והניסים שבה אירעו אח"ז. רק שכוונו למ"ש במסכת סופרים פכ"א שאין מתענין בניסן מפני שבו הוקם המשכן ע"כ. והרב החכם רש"ב נ"י כתב לי שדעתו שהוא דברי המסדר ששם זה בפי מרדכי, וכל אלה הביאורים דחוקים ורחוקים בעיני דאף אם נקיים דעת החכם רש"ב, איך שם המסדר מאמר בפי מרדכי דבר שאינו מסכים עם הזמן, וגם מה שכתב הרד"ל שכוונתו למ"ש במסכת סופרים שאין מתענין בניסן מפני שבו הוקם המשכן, איך נוכל לשבש המדרש כל כך, ועוד הא דאין מתענין בניסן דכתוב במסכת סופרים מפני שבו הוקם המשכן, היא ג"כ תקנה שנתקנה הרבה זמן אחר מרדכי ואחר זמן כתיבת מג"ת. וראיה מדכתב בריש המסכת שלפנינו מן ריש ירהא דניסן וכו'. הרי דבלא"ה מר"ח ניסן עד אחר המועד אין מתענין בו, מהטעם שכתוב במסכת סופרים, א"כ לא הוצרכו לגזור עליהם עוד איסור תענית משום יומי דתמידא או משום חגא דשבועיא, אלא ע"כ צריך לומר שבזמן התקנה שהתקין שאסור להתענות משום יומי דתמידא, עדיין לא היה תיקון סופרים שאסור להתענות בניסן מפני שבו הוקם המשכן. וכן התענית שהתקינו באחד בניסן מפני שבו מתו בניו של אהרן, ובעשרה בו מתה מרים הנביאה שכתוב בסוף מג"ת בריש מאמר האחרון, היא ג"כ תקנה שנתקנה אחר זמן כתיבת מגלת תענית. והיותר נראה לי שהי"ט משום יומי דתמידא מפני שגברו חכמים על הצדוקים ונצחום, נוכל לומר שתקנה קדומה היא מאד. דמחלוקת הצדוקים עם החכמים בענין תמידין היו עוד בימי עזרא, ℵ) והא דהתקינו מפני זה שיהיו שוקלין שקליהן דכתוב במג"ת שלפנינו בפ"ק א' הוא מתקנת עזרא כדקי"ל שסתם תקנה היא תקנת עזרא. ודע שבימי עזרא ואולי קודם בימי דוד התחילה בין יחידים להתנוצץ דעת הצדוקים הכופרים בתחיית המתים ובימים האחרונים בימי אנטיגנוס היו לכת מיוחדת ועיין ברכות

ℵ) ובנחמיה י' ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד. ועיין מה שכתבתי בהערותי בפרק א' הערה ג'.

נ״ד א׳ משקלקלו הצדוקים ורש״י שם התקינו עז״א וכו׳. אבל בית חשמונאי היו ר״ם שנה קודם החרבן כדאמרינן בפ״ק דע״ז. וראה תוס׳ ב״ק פ״ב ב׳ ד״ה ועל.

ואגב אורחא אעורר בירושלמי שקלים פ״א ה״א הנוגע לענינינו וז״ל. באחד באדר משמיעין על השקלים. ובג׳ פרקים בשנה תורמין את הלשכה. כדי לעשות פומבי לדבר. ונראה שפרסום זה היה כדי לבטל דעת הצדוקים שהיו אומרים מביאים תמידין משל יחיד כדאיתא בריש מסכת מגלת תענית שלפנינו. ושם גרסינן מהו משמיעין רב הונא אמר מכריזין היאך מה דאת אמר ויתנו קול ביהודה ובירושלם ע״כ וצ״ל ונומר והוא פסוק בד״ה ב׳ כ״ד ט׳. ושם כתוב להביא לה׳ משאת משה עבד ה׳, והיינו השקלים. ש״מ שמכריזין על השקלים. וכן פירש הק״ע והת״ח. ולכאורה קשה מאי משמע דלשון משמיעין הוא לשון הכרזה מפסוק זה, וראיתי בכ״י אקספרד פירוש על ירושלמי שקלים מקדמון אחד, דגרס בירושלמי. ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם, והוא פסוק נחמיה ח׳ ט״ו, ומשם ראיה שלשון משמיעין הוא לשון הכרזה, ובפירוש ריבב״ן הנדפס בש״ס החדשה דפוס ראם, וז״ל מכריזין כמו ויעבירו קול ביהודה וכן וישמע שאול את העם צ״ע דבריו. ובפירוש הגאון רש״ם על ירושלמי שקלים כ״י בריטיש מיזעאום וז״ל. ולא מייתי ראיה בפירוש השמעה הוי הכרזה, אלא יהיב טעמא למתני׳ דהוה קשה לן כיון דמצוה זו מוטלת על ישראל בכל שנה ושנה מה צריך להכרזה. הא ישראל בעצמן מביאים כמו קרבן פסח ושלמי חגיגה שהן מביאין בלא הכרזה, וקאמר דמימות נביאים נהגו להכריז כדכתיב ויתנו קול וגו׳ ע״כ. מכל זה נראה שענין המחלוקת הצדוקים עם הפרושים בענין התמידין, ולזה התקינו שיהיו שוקלין שקליהן ומכריזין ועשו י״ט, היה עוד מימות הנביאים.

מגלת תענית לא היה בימי שום אמורא. וכי קאמר בגמ״א האידנא בטלה מג״ת. אין ר״ל בסוף זמן האמוראים. אלא האידנא ר״ל בסוף זמן התנאים. כשהתחיל זמן האמוראים לא היתה מגלת תענית בימי שום אמורא כן כתב הרא״ש פ״ק שני של מסכת תענית. ובשבת י״ג ב׳ משמע שרשב״ג בטלה, ובימיו היו פוסקים מלכתוב עוד הנסים והצרות ואחרונות משכחות את הראשונות, וראה מה שכתבתי לע״ל מזה בשם ה״נ. והא דר׳ צדוק התענה ארבעים שנה גיטין נ״ו. ובזוהר פרשת ויצא נקרא ר׳ צדוק חלשא בגין דארבעין שנין אתעני על ירושלם דלא יתחרב ביומוי. ובימיו עדיין לא בטלה מג״ת. נוכל לומר שהתענה לבד הימים הכתובים במג״ת. או מפני הטעם שכתוב בילקוט הנ״ל.

אבל בזמן ר׳ זעירא כבר בטלה מנ״ת והוה רגיל בתענית ב״מ פ״ה א׳ ובתענית ח׳ ב׳ ובירושלמי תענית פ״ב ה״יב שצם תשע מאתן צומין ולא חש למנ״ת, וראה בס״ח סימן ת״יז ושם הביא גירסא אחרת, ומדאמרו ר׳ זעירא לא ח״ש, נראה שקצת מן החכמים חשו למנ״ת, שבכמה דברים מצינו בש״ס שאף שבטל האיסור, עדיין קצת מן החכמים היו מחזיקים בו, ובענין זה כתבתי לע״ל.

והנה ענין ענוי הנפש בצום דבר רצוי היא לפני האלהים ואנשים, ויום הכפורים מוכיח שנקרש בצום, והרמב״ם בה׳ תענית פ״ה כתב, ויש ימים שכל ישראל מתענין בהם מפני הצרות שארעו בהם, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות, שבזכרון אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגומר ע״כ. והצום היה נחשב להקדמונים כהקרבת קרבן וכדאיתא בש״ס, ר״ב ששת בתר דמצלי אמר הכי רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומביא קרבן ומקריב חלבו ודמו על גבי המזבח ומתכפר לו, ועכשיו אני ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי בקרבי, יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעטו בקרבי, כאילו הקרבתים לפניך על גבי המזבח ותרצני, ראה בהגהות אשר״י תענית פ״א, ובזהר פרשת שמות וז״ל, רבי אלעזר כד הוה יתיב בתעניתא, הוי מצלי ואמר גלוי וידוע לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שהקרבתי לפניך חלבי ודמי, והרתחתי אותם בחמימות חולשת גופי. יהי רצון מלפניך, שיהא הריח העולה מפי בשעה זו, כריח העולה והקרבן באש המזבח ותרצני ע״כ. וכשחרב הבית ובטל התמיד שמכפר על עבירות, כענין שאמרו בפסיקתא דרב כהנא אמר רבי יודן ברבי סימון מימיו לא לן אדם ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, ותמיד של בין הערבים על עבירות של יום. וראה רש״י ריש ישעיה, עמדו ביד ונגזו מגלת תענית, והם היו מהפרושים שלא היו אוכלין בשר ולא היו שותים יין כדי שהתענית מהן תהיה במקום הקרבת תמיד ועוד, וראה לע״ל. ובכל הזמנים היו נוהגים בין יחידים ובין צבור לצום בעת צרה למען כפר פני אלהים, והיא מ״ע כמו שמונין בעלי המצות וסמכו על הפסוק וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם וגומר במדבר י׳ ט׳. וראיתי במאמר אחד על דבר עשרת השבטים וז״ל, טרם צאתם למלחמה על אויביהם, יצום שר הצבא ימים אחדים, ולא יתראה החוצה ולא ידבר עם איש, אבל ישב כלוא בבית בתפלה ובתחנונים, ויחכה לשמוע את דבר האלהים בחלום הלילה. והיה כי יפעמהו רוח אלהים ויודיעהו דבר, אז יאסוף אליו שריו ונכבדיו, ויגיד

את כל הדברים אשר שם אלהים בפיו ע״כ. וכן כתיב בשאול המלך. גם כח לא היה בו, כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה, שמואל א׳ כ״ח כ׳. ומצינו במקרא דרבים צמו בעת צרה, בשופטים כ׳ כ״ו ויבכו ויצומו עד הערב. ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב שמואל. א׳ י״ד כ״ד. ויקחו את עצמותיהם ויקברו ויצמו שבעת ימים. שם ל״א י״ג. ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב. שם ב׳ א׳ י״ב. ושם ל״ד וישבע דוד כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה. וכן בעזרא ח׳ כ״ג ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ויעתר לנו. ובנחמיה א׳ ד׳ ואהי צם ומתפלל. ובדניאל י׳ י״ב כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמע דבריך. וכתיב קדשו צום קראו עצרה יואל ב׳ ט״ו. ובעמוס ז׳ י״ד. כי בוקר אנכי ובולס שקמים. ת״י א״י מ״י ניתין אנא ושקמין לי בשפלתא מן קדם חובי עמי אנא מסגף נפשי ועוד. ובברכות ל״ב ב׳ גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו. ובירושלמי פרק תפלת השחר המתפלל ואינו נענה צריך תענית. ועיקר הדבר היא כדי לעורר הלבבות לשוב להיטיב וכדאמר ישעיה הנביא הלא זה צום אבח״הו פתח חרצבות רשע ונומר ישעיה נ״ח ו׳. וכדכתיב וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וגומר יונה ג׳ י׳. ולא שאל הקב״ה מאתם אלא שיכניעו עצמן ליראה מפניו שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. קהלת ג׳ י״ד, ועיין בס״ח סימן נ״ב. והתענית אינו עיקר התשובה כדכת״ב במנו״ת המאור חלק ר״ה וז״ל. מכאן תשובה למתענים בר״ה ובשבת שובה שאינם יודעים שתוכל להיות תשובה בלא תענית, והיא אינה אלא אחת מדרכי התשובה, והדרכים האחרים הם יותר עיקר, והמתענה ימים רצופים היא סכנה עצומה, וראה בענין שאול ויונתן, ובפסקי הלכות מרי״ מווינא כ״י וז״ל, מנהג בזמן הזה שמתענין בשבת בעבור חלום וכן היו רבותינו נוהגים, ואם הוא ת״ח ישב כל היום וילמוד בתעניתו ויתכפר לו ע״כ, נראה שכוונתו שיתכפר לו בענוי הלמוד, ועוד נרבה לדבר ענינה בדברינו הבאים.

וכן נמצא במקרא ענין ההספד הוא דבר רצוי לפני אלהים ואנשים. ואב לכולם דכתיב ויבא אברהם לספד לש״ה ולבכתה, בראשית כ״ג ב׳. וכן הוא אומר ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד. שם נ׳ י׳. ויבכו את אהרן שלשים יום, במדבר כ׳ כ״ט, ויבכו בני ישראל את משה בערבת מואב שלשים יום. דברים ל״ד ח׳. ומדכתיב לספד לשרה ולבכתה, וכן ביעקב ויבכו ויספדו, נראה שבכיה לחוד והספד לחוד וצריך טעם, וגם מפני מה לא הספידו את משה ואת אהרן. ונראה לי שעיקר ההספד הוא כדי לעורר את הנפש לבכיה. לכן במשה ובאהרן

כתיב ויבכו בני ישראל ושוב לא היה צריך להספיד. אבל ביעקב כתיב ויבכו אותו מצרים. לכן חזרו ויספדו מספד גדול וכבד מאד כדי לעורר את נפשם לבכיה עוד הפעם שכבר שכחו את הצער. וכן באברהם כתיב לספד לשרה ולבכתה. כלומר לספד כדי לבכתה. ועיין בספרי „חצי מנשה" ריש פרשת חיי ש־ה בשם רבינו ברוך. ועוד נראה לי שענין ההספד הוא גם לתועלת מוסרית כדי שהשומעים שאינם מכירים את המת את מעלות ומדות טובות של הנפטר רוב תורתו והכמתו וצדקתו ישימו כל זאת אל לבם להשתדל כפי יכלתם להדמות לו לפחות במעט או בהרבה לכל אלה מעלותיו ומדותיו, ועכ"פ להתעורר ולשוב מדרכם אשר איננה נכוחה. ולכן היה המנהג בזמן הקודם שביום ההספד היו ג"כ מתענים כמו שאכתוב לקמן בדברינו. וכל זה הוא להשמיע אל השומעים שאינם מכירים את הנפטר. לכן במשה ואהרן שאז היו כל ישראל יהדיו במקום אחד. והכל יודעים ומכירים תורתם וצדקתם, ע"כ לא ראו אז התועלת לספודם ולהשמיע מעלתם שידוע להם ועיניהם רואים ועוד כתיב ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל. שמואל א' כ"ח ג' ושם ב' א' י"ב ויספדו על שאול ועל יהונתן, ושם י"ג ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו. ושם ג' ל"ג ויקונן דוד אל אבנר. עיין דה"י ב' ל"ה כ"ה, ושם י"א כ"ו ותספד על בעלה. וכן כתיב ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל. מלכים א' י"ד י"ח. ביום ההוא יגדל המספד בירושלם וגומר. זכריה י"ב י"א, וכן כתיב ויספדו עליו הוי אחי. מלכים א' י"ג ל"א. וכמו זו הקינה אשר התחלתה היתה בלשון הוי אחי. ירמיה כ"ב י"ח. ועוד, והמתעצל בהספד בפרט לת"ח אמרינן בשבת ק"ה ב', אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה. בכל זאת אמרו כשם שנפרעין מן המת כך נפרעין מן הספדנין ומן העונה אחריהן ברכות ס"ב. ופירש הערוך ספד, כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא, כך נפרעין מן הספדנין שאומרים עליו שהוא צדיק. ובסנהדרין ס"ח א' ש"ע מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ על שמת ר"א שהיה יכול ללמוד ממנו עוד רוב תורה אלו נשאר עוד בחיים, וקשה לי הא אמרינן לא תתגודדו לא תעשה חבורה על מת, וכענין שכתוב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים, ואפשר שר"ע לשיטתו שסבר שהחובל את עצמו פטור, ב"ק פרק החובל. ולשון לא תתגודדו סבר ר"ע שלא תעשו אגודות אגודות כלומר שתהיו חלוקים אלו על אלו כדאיתא ביבמות פ"א. והנה אף שהמאבד עצמו לדעת גדול עונו מנשוא, אבל בכהאי גונא דשאול רשאי ומותר מפני דאנוס הוי ומספידין בכהאי גונא, וראה ב"מ פ"ו וספדוה ז' יומי וכו', וראה ביבמות ע"ח אמר דוד שאול

נפקי ליה י"ב חדש ולאו דרכיה למיספד וביו"ד סימן שמ"ה ובש"ך שם, ובספרי הקטן „דגל מנשה" ושם בתשובה.

ועוד מענין ההספד היה המנהג שגם התינוקות היו מספידין, וכענין שאמרו ביבמות קכ"א ב', אפילו שמע מן התיניקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור. ונראה לי שזה היה כדי ליתן תבל בנעימה להשרים והשרות בקינותיהם כענין שאמרו בערכין י"ג ב' יע"ש, בר אובא הספדן בימי רב אשי מ"ק כ"ה. וכתב הרש"ר שאיננו שם עצם פרטי רק שם התאר על כי היה עסקו תמיד בהספד המתים, מאַנן דער טאָדטען, כמו אובא טמ"א, וכן בר קיפוף נ"כ שם התאר בעבור שבוכה תמיד כמו קיפוף, כן כתב בספרו ערוך מילין ערך אוב. ולא נראה לי, ששם זה היה יותר ראוי לקרוא לאבא שאול שהיה עסקו תמיד בקברי המתים, כמו שאמרו נדה כ"ד ב' אבא שאול אומר קובר מתים הייתי, והמנהג שהנשים תשרנה שירי אבל על המת כנשי דשכנציב ה) מ"ק כ"ה, ומותר להספיד לת"ח אפילו במועד וכן אמרו שם ד' כ"ז, אין מועד בפני ת"ח וכל שכן חנוכה ופורים, וכן פסק הרמב"ם בה' י"ט פ"ו ה' כ"ב. ובה' אבל פי"א ה"ה, שמותר לספוד בהן ת"ח בפניו, ומצאתי שם ברש"י בשם תשובת הגאונים כל הנך רגלא דאמוראי, היינו יום שמת בו אדם גדול קובעין אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים ת"ח מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם עכ"ל. וכשמת רבינו הקדוש הספידו עליו י"ב חודש, כתובות ק"ג, והיו מספידים בא"י על החכמים אפילו המובאים מחו"ל לקבור אותם בא"י, מגילה ד' ו' ונראה לי שענין הספד הוא בכלל מצות איבול שכל איש מישראל חייב להתאבל על קרוביו, ולת"ח הכל קרובין, ולא כמו המתחכמים מן הכופרים המהבילים כל דברי העולם ומעשי השם יתברך הנוראים וישיתו און בלבם הרע ויתלו מות בני איש למקרה הזמן, ויחשבו במחשבותיהם הרעים, כי מקרה אדם והבהמה מקרה אחד להם, וכמות זה כן מות זה, ועל כן כתוב בספריהם שישרפו האומלל מי שידאג כלל, ולעקור ולשרש מלבבנו אמונתם זאת הרעה, חייבתנו התורה במצוה זו, כדכתב החינוך מצוה רס"ד ונראה לי שהוא דהותר לספוד לת"ח במועד וכ"ש בחנוכה ופורים, לא היתר אלא

ה) ור' אלעזר מגרמזיא במדרש על התורה כ"י בריטש מוזאום כתב וז"ל ויקם אברהם מעל פני מתו, בנוהג שבעולם אדם נופל על פני מתו ומנשקו ובוכה וכן מצינו ביוסף ויפול על פני אביו ויבך עליו וישק לו ע"כ, וראה בסוף ספרי „לבני מנשה" בתשובה אם רשאי היום לעשות כן.

בזמן שבטלו מג״ת, דבמג״ת בפרק ט׳ ובפרק י״ב כתוב סתם דלא למספד בחנוכה ופורים באין הפרש.

ונראה שבזמן הקידם היה המנהג שביום ההספד והקבורה היו נ״כ מתענים, כמו שכתוב שם ויספדו ויצמו, ויקברו ויצמו. והטעם כדי לעורר בתשובה ולעקור ולשרש מלבבנו אמונתם זאת הרעה כדכתבתי לעיל מזה, ועיקר המצוה היא ההספד, וההספד גרם לתענית, או שהתענית וההספד חד הוא, ונראה שהמנהג הזה היה גם בזמן התלמוד וכמו דאיתא בזהר פרשת אח״י וז״ל, וכד ישראל אתאן למתיהון אתיין בכמה תשובה לקמי קב״ה בתבירו דלבא בתעניתא ע״כ. וכן משמע קצת מלשון הרמב״ם בה׳ אבל פי״א ה״נ וז״ל, ואין מניחין את המטה ה) ברחוב שלא להרגיל את ההספד שהמועד אסור בהספד ובתענית עכ״ל, ולמה נקיט גם „ובתענית״ אלא מפני שביום ההספד היה המנהג להתענות, או שההספד ג״ם לתענית, או שהתענית הוא בכלל מצות איבול כמו ההספד. וכן נראה שהמנהג הזה היה גם בזמן הגאונים, וכשנפטר הרמב״ם והגיעה השמועה לירושלם, קראו צום ועצרה וקרא החזן תוכחות אם בחוקתי והמפטיר קרא ויהי דבר שמואל אל כל ישראל וסיים כי נלקח א־ון האלהים יוחסין דפוס לונדן צד 220. ועל פי זה שפיר אמר ר׳ מאיר בירושלמי תענית פ״ב הי״ב, את הכלל הזה על דבר הימים הכתובים במגלת תענית. היום שכתוב בו „די לא למספד״ אסור גם להתענות, כלומר ביום ההספד שהמנהג היה להתענות בו, ומדלמספד אסור, אסור גם להתענות. אבל היום שכתוב בו דלא להתענות לחוד, דהיינו בעת צ״ה שאסור לגזור בו תענית מות־ לספד בו ,ואז יהיה ההספד בלא תענית, נמצא שהתענית נ״חה לעולם בפני הימים טובים הכתובים במג״ת, וההספד פעמים דוחה את הימים טובים שבמג״ת, שאסור להתענות בהם אבל מ״ת־ לספוד בהם. ולפי זה נראה שעיקר המצוה הוא ההספד רק ההספד נ״ם לתענית, וכן לרידן במועד אסור להתענות ומות־ לספוד לת״ח, ונראה הטעם מפני שההספד הוא ענין גדול מאד שהוא בכלל נחמת אבלים שה״א קודמת אף לבקור חולים, מפני שנחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המת״ם כדכתב הרמב״ם בה׳ אבל פי״ד ה״ז. ולכן מותר להספיד לת״ח אפילו במועד, וראה מה שכתבתי בזה הענין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן י״ד.

וכן ענין הי״ט והשמחה בתשועות ה׳ והנסים, מצוה לעש״ת י״ט לזכ־ון הנס והתשועה, ולשמוח בהם בהלל ובשיר ואסור בתענית ובאבל, ואב לכולם

ה) בימי בעלי התלמוד היו מספידין בבתי כנסיות כדאמרינן במגלה כ״ח ב׳, רפרם אספדה לכלתיה בבי כנישתא. רבי זירא ספדיה לההוא מרבנן בבי כנישתא.

שירת משה ובני ישראל ושירת מ״ים וכל הי״ט הכתובים בתורה, וכתיב בנחמיה ח׳ אל תתאבלו ואל תבכו לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים כי קדוש היום לאדנינו כי חדות ה׳ היא מעזכם, ומזה הביא רבינו האיי גאון ראיה דאסור להתענות בר״ה ℵ) ונאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה׳, דברים כ״ו י״א, וכן הוא אומר כאשר ש״ש ה׳ עליכם להיטיב אתכם, שם כ״ח. כביכול שהקב״ה בעצמו שומח בשמחתן של ישראל, וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב שם כ״ח מ״ז, נראה שהכתוב אומר שהחטא הוא בעבור שלא שמחו בטוב לבב. ובמגלה שלפנינו פ׳ י״א, א״ל שמעון הצדיק עשו מועדיכם בשמחה שאין אחד מכל הדברים הללו ששמעתם יקיים, כשם שעשה נסים לאבותינו בכל דור ודור כך יעשה לנו נסים בזמן הזה וכו׳ ע״כ. וכענין שאמרו במדרש עשר גליות הנ״ל וז״ל, בשעה שגלו ישראל לבבל ובאו להם לפרת כמה דתאמר על נהרות בבל ונומר, אמר להם שוביהם ללוים עמדו לפני ע״ז ואמרו שירה כדרך שהייתם משוררים בבית המקדש, אמרו להם שוטים שבעולם אלמלא 3) אמרנו שירה על כל נס ונס שעשה לנו הקב״ה לא גלינו מא־צינו, אלא היה מוסיף לנו כבוד על כבודינו וגדולה על גדולתינו ואנו נאמר שירה לפני ע״ז כו׳ ע״כ. ועל פי זה כתבו רבותינו את המגלה הזאת במגלת תענית, להיות ספר זכרון הימים שלא יתענו ולא יעשו בהם הספד, על דבר התשועה שהיתה בהם לישראל. ואחר שחרב ביהמ״ק רבו פרושים בישראל לא היו אוכלין בשר ולא היו שותים יין. ראה למעלה. ועוד יותר עמדו ב״ד שלהן וגנזו ובטלו מגלת תענית, מפני שעכשיו בטל התמיד. ונראה שכן היא דעת ר״י בהמגלה שלפנינו פרק ה׳. אבל ר״מ ור׳ יהושע אינם מסכימים לדעתם רק שלעולם אסור בהספד ובתענית בימים הכתובים במג״ת. וכן הלכה הי״ס לדעת הראב״ד דצבור אסורין לגזור תענית בהן, ואפילו לפניהם ולאחריהם נמי אסור כדאיתא בהרא״ש בסוף פ״ב דתענית והטור בא״ח סי׳ תקע״ג.

נמצא שני דברים הללו דהיינו תענית הספד ושמחה בעתם מצוה ורצוים לפני ה׳ ואנשים, ופעמים דוחים זה את זה ביחיד ובר־בים. שהימים טובים הכתובים במג״ת אסורים בהספד ובתענית, או שאסור בתענית לחוד, לבד מן ההספד של ת״ח שלדידן מותר אפילו במועד וכ״ש בחנוכה ופורים. וזה הוא בזמן

ℵ) וכן כל מי שהוא מעלה קרבן למקדש פטור אותו היום מהספד שאירע בו. כדאיתא לקמן בהמגלה שלפנינו פרק אב.

ג) צ״ל אלמלי ביו״ד לפי פירוש ר״ת בתוס׳ מסכת מגילה כ״א ד״ה אלמלא, דהיכא שיש אל״ף בסוף אלמלא ר״ל אילו לא, והיכא דכתיב אלמלי ביו״ד ר״ל אילו היה.

שבטלה מג״ת, אבל בזמן שלא בטלה מג״ת אסור להספיד בהם אפילו ח) לת״ח. או אפשר לומר לת״ח לעולם מותר להספיד אפילו בזמן שלא בטלה מג״ת ואין לי הכרעה, והימים טובים הכתובים בתורה לעולם אסור בתענית והספד, ובימים שמצוה להתענות אסור בשמחה אפילו בשמחה של מצוה. וזה שאמר קהלת לכל זמן עת ספוד ועת רקוד, ופעמים שנדחה התענית ליחיד אף בימים שמצוה להתענות חוץ מן יום הכפורים והתעניות הכתובים. וכמו שאמרו בתענית י״א א׳, אין ת״ח רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים. ובירושלמי דמאי פ״ז ה״ב, במלאכת בשר ודם אי אתה רשאי להתענות במלאכת שמים לא כל שכן. והטעם שאין המצטער יכול לכוין שמועותיו. ולא לעמוד על תורתו, וכל שכן האיש הרעב. וכדאמרינן ב״ב י״ב ב׳, קודם שיאכל אדם וישתה יש לו כמה לבבות, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד וכו׳. וראה נדרים מ״ט ב׳. ובכלל אדם אמרו שם כ״ב ב׳, ולא יסגף האדם את עצמו בתענית, דכתיב ויהי האדם לנפש חיה, נשמה שנתתי בך החייה, ובנדרים י׳ א׳, שהמצער עצמו מכל דבר ויושב בתענית נקרא חוטא. והא דמצינו מעשים שחסידים הראשונים התענו כל ימיהם. מר ב״ה דרבא יתיב בתעניתא כולי שתא לבר מפוריא ועצרתא ומעלי יומא דכפורי פסחים ס״ח ב׳. ובירושלמי שביעית פ״ד ה״ב, ר׳ טרפון היה מתענה כל ימיו. ור׳ צדוק ור׳ זעירא הנ״ל וכדומה, הם מדת חסידות נהגו בעצמם וראו שהדור היה צריך לכך. והיו חכמים גדולים וכדאים להחמיר על עצמם וכענין שאמרו בילקוט הנ״ל, שאלמלא כן שהיו גדולים וחכמים לא היו רשאים לסגף נפשם בתענית, שלא לכל אדם יש רשות לסגף גופו בתענית במה שלא היו התורה והחכמים מחייבים הימים להתענות בהון, ולא עוד אלא שמתחייב בנפשו ונקרא חוטא. וכתב בספר חסידים סימן נ״ב וז״ל, אמרו רז״ל לא דייך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים, ובכלל זה אותם המתענים תמיד אינם בדרך טובה וכו׳. ולו היה הקב״ה חפץ בתענית היה מצוה לישראל, אך לא שאל מאתם אלא שיכניעו עצמן ליראה מפניו שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו ע״כ. ויפה אמרו החכמים שלשה דברים הם נאים להמון שידעו אותם, ויזיק להם אם לא ידעו אותם,

---

ח) והרמב״ם שפסק שמותר להספיד לת״ח במועד וחנוכה ופורים סבר שהיום בטלה מג״ת. ומדסתמו במג״ת שלא לספד נראה שלעולם אסור ואין הפרש בין ת״ח לשאר אדם, או די״ל לפי מה דקי״ל כל מת שהוא בן תורה ואדם כשר הוא שמבטלין תלמוד תורה כדאיתא במגילה פ״א וראה שם בספר „המכתם" שהוצאתי לאור. א״כ כ״ש שמותר להספיד לת״ח בימים טובים הכתובים במג״ת אף בזמן שקיימו מג״ת.

האחד מהם שיש לדברים ממציא והוא אחד. ושכל הדברים תחת עזרתו ותחת מצותו, והשני שהבורא ההוא לא יסתר ממנו דבר בין רב למעט, והשלישי שלא יתרצה לאדם בתענית, אבל יתרצה בעשותו מעשים טובים. ועיין בסנהדרין ק׳ א׳, דמפ״ש התם מאי אפיקורס ואמר כגון הני רבנן ויתיב בתעניתא, ובעירובין י״ח ב׳, אדם הראשון כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו פירש מאשתו וישב בתענית, והא דאמרו השרוי בתענית נקרא קדוש וחסיד, אמרינן הא דמצי לצעורי נפשיה, והא דנקרא חוטא דלא מצי לצעורי נפשיה. במסכת שבועות. וראה בירושלמי ברכות פ״ב ה״ז, ותוס׳ מ״ק כ״ג ב׳ ד״ה מאן, ובירושלמי חגיגה פ״ב ה״ב, מרים בת עלי בצלים, דהוי ת״עא דניהגם קביע באזנה על דהות ציימא ומפרסמא. ובויקרא רבה פ׳ אמר, לא את חמי גבר צאים בשקא ובתעניתא.

מגלת תענית היו מלמדין להתינוקות בעל פה למען דעת את הימים הטובים שנתן ה׳ לישראל ולדעת קורות עמנו, כי גם אחרי כל הרעות הרבות אשר מצאו את אחינו מני אז לא סרה עין ה׳ מעליהם ולא נעשתה אתם כלה. והגאון מוהר״ץ חיות בספר תפארת למשה ח״א וז״ל. הנה לא יכחיש שום בן דעת שידיעת קורות אומתינו בכלל ובפרט, נחוץ מאד לכל משכיל אשר תורת אלהיו לו למנה, למען ידע מה פעל אל באומה זאת, ואיך אנשי אומתנו מאז הם עולים ויורדים ומתנהגים בהשגחה פרטיות מאתו יתברך. וכי בכל דור בדורות הקדמוניות היו עומדים עלינו לכלותינו והקב״ה מקים לנו בכל עת גואל נאמן ומשים נפשו בכפו להציל המון הרב הזה וגדול הרועה שמצילן ע״כ. ובספר מור וקציעה להגאון יעב״ץ הלכות שבת סי׳ ש״ז וז״ל, ולכן אני אומר מצוה על כל אדם מישראל להיות בקי בספר נחמד שבט יהודה ובשאר ספרי קורות ישראל לזכור חסדי ה׳ עלינו בכל הדורות למען הודות לה׳ חסדו בעד הימים הטובים האלה אשר אנחנו שלוים תחת שבט מושלים צדיקים ומלאי חסד כו׳ עכ״ל, ובספר אליה רבה שם וז״ל, וספר יוסיפון ודהי״ שריי הכהן וכיוצא בהם דיש ללמוד מספריהם כמה דברי מוסר ואפילו העתיקן ללשון לע״ז מותרים אף בשבת עכ״ל, ולמותר היה להגאונים הנ״ל לחשוב גם מגלת תענית, בפרטי בתוך ספרי קורות ישראל שידוע שהיה נחשב לרבותינו בעלי התלמוד מג״ת כחשיבת כתבי הקודש, וכספר דברי הימים. מדהותר לכתיב מג״ת אף בזמן איסור כתיבת הלכות, וזה הוא כדי לדעת קורות ישראל, והגאון יעב״ץ כתב הגהות על מגלת תענית ונדפסה בימיו בהמבורג, ורב״ר בהערותיו למג״ת הביא מדרש תנחומא הובא באו״ז בא״ב סימן י״ט וז״ל, ובתר לוהא מה אתון יהבין מגלתא עכ״ל, הכוונה למג״ת שלפנינו שהיו מלמדין אותה להתינוקות.

ונראה שכנים דבריו מהא דאיתא בירושלמי תענית פ״ב ה״ב וז״ל רבי יעקב בר אחא מפקד לספריא אין אתת איתא מישאלונכון אימרון לה בכל מתענית חוץ משבתות וימים טובים וראשי חדשים והולו של מועד וחנוכה ופורים ע״כ. ופירש המפרש צוה למלמדי תינוקות אם תבא אשה אחת לשאול אתכם אימתי מותרין ואימתי אסורין להתענות אמ״ו לה בכל מתענין ולא תחושו למגלת תענית. משמע שהמלמד תינוקות היה בקי במגלת תענית מפני שהיה מלמד אותה להתינוקות. וכן משמע בעירובין ס״ב ב׳ וז״ל. כגון מגלת תענית דכתיבא ומנחא מהו לאורויי באתרי דרביה ע״כ. והיינו שהיא מונחת לפני כל אדם ללמוד אותה וללמדה אפילו לתינוקות של בית רבן. והרא״ש כתב שם ולא נקט להו מג״ת אלא לאשמועינן דאפילו בהני שהתלמיד יודע בודאי שאינו טועה אסור להורות. ר״ל כיון דאין במגלת תענית עצמה לבד הגמרא היינו הבאור שום פלוגתא כלל. יען שאין מדובר בה אלא מהימים שנעשה בהם נס והתקנות שתקנו חז״ל לעשות י״ט בהימים ההם ואסור להתענות בהן, והסכימו עליהן כולי עלמא. משא״כ המשנה שבש״ס דכולא פלוגתא ודברים סתומים והתומים, ומגלת תענית יצאה מכלל הברייתות והמשניות והרב והתלמיד מורה ממנה כמו מהלכות פסוקות.

ועתה מה רע נורל המסכת הזאת מגלת תענית. מנורל הנמרות מש״ס, הכל תלוי במזל אפילו ס״ת שבהיכל, נתמעטו הלומדים אותה ויושבת בדד וגלמוד עטופה בשיבושים באין פנות אליה, ועוד דחו אותה בשתי ידים והיא מונחת בקרן זוית ואין משגיחין עליה, ורבים הם אף מהלומדים ותופשי התורה אשר אין אתם יודע עד מה ממגלת תענית, ורק התיבות מגלת תענית מצלצלות באזנם ותו לא. ואין לומדים אותה בחבורה כמו שארי מסכתות שבש״ס לפרשה ולבאר״ה, ועד עתה לא נתפרשה כל צרכה היאוי לה, ולא נורע מה טיבה, והסבה מה שגרמה זאת לה, היא לפי שלא קבעוה בש״ס. ואמנם לה משפט הבכורה כי חבר״ה קודם למשנה, ואולי משום הכי לא היו לומדין אותה ולא קבעוה בש״ס לפי שאמר״ו בר״ה י״ט ב׳ בטלה מג״ת, אבל באמת אין הלכה כן. שלדעת הרא״בד לא בטלה אלא ליחיד אבל לא לצבור, ועוד הא יש בה מאמרים שלא נמצאו בש״ס ובלעדה ישתכחו. ועוד דלא נפלה מסכת ז ממסכת נגעים ואהלות וכל סדר קדשים. וכדאמר אביי זבחים מ״ה א׳ ובסנהדרין נ״א ב׳. אלא מעתה כולה שחיטת קדשים לא ליתני הלכתא למשיחא. אלא ד״וש וקבל שכר הכי נמי דרוש וקבל שכר. וע״כ מהראוי לשום למגלת תענית מקום בש״ס כמו לכל מסכתות הקטנות.

מגלת תענית כולה עצם המגלה עם הביאור נקראת בשם מסכת מגלת תענית, ראה בכפתור ופרח פ״ח. והטעם כמו השם מסכת משאר המסכתות שבש״ס, הלכות שמקבץ כל הדברים של ענין אחד זו היא מסכת. מלשון „מסכת" לשון אריגה כדכתב הס״ח סימן תתקכ״ט. וכ״כ התוי״ט בהקדמתו לסדר זרעים. או מלשון „הסכת" ושמע שהיו מקיבלות איש מפי איש עפ״י השמועה. וז״ל הערוך, פירוש „מסכת" שמועה מלשון הסכת ושמע ישראל. כי דברי תורה שבעל פה היו מקובלים משמועה אל שמועה וזה ענין שמעתא. עירובין נ״ג דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא. פירוש אומר שמועות ומורה הוראות ע״כ. ונקראת מג״ת ג״כ בשם ברייתא כמו שקראה פעמים הגמרא עצמה בלשון תניא. ושם ברייתא או ברייתות, שם לקובץ הלכות או אגדות לתנאים, מורה בעברי חצוניות, והכוונה שלא נשנו בבית מדרשו של רבי, והן חיצוניות נגד המשניות שלנו, ובכ״ז הן מהלכות המסורות. ואף שלא אספם רבינו הקדוש אל תוך סדרי משנה שלו, עלו ובאו בתלמוד אם לחזק את דברי המשנה. או להקשות ולהשיב עליה. ובספר הערוך שלי ערך ברית ב׳ ושם כתבתי על הגליון זה כביר שנים בזה״ל, כל הלכה או משא ומתן בהלכה אשר היו בעליהם לפני כתוב המשנה ולא נאספו אל הגמרא נקראה בריתא בא״ס״ית, היא „הצונית" בעברית. הבריתות הערוכות לפי סדר הענינים כמתכנת המשנה נקראו „תוספתא" נוספות למשנה ע״כ. ובדברינו הבאים נרבה לדבר משם „גמ״א", ואולי ספר בן סירא נקרא מן הספרים החצונים לומר שאינו בכלל ספרי הקדש, ונקראת מגלה על שם שכתבוה במגלת ספר, מפני שהספרים נכתבו מגלות מגלות בימים ההם. וכעין שאמרו בגמרא ב״מ כ״ח ב׳, מצא ספרים קורא בהם אחד לשלשים יום. ואם אינו יודע לקרות גוללן, וכן כתב רש״י שבת י״נ וז״ל. לכך נקרא מגלה שכתוב במגלת ספר, וכן כתב בעירובין ס״ב ב׳, וראה רש״י ר״ה י״ח ב׳.

והנה לדעת החכם הגדול הגאון רשל״ר, שהקדמונים לא היו כותבים בקנה ובדיו על העור המעובד, אלא חורתים היו בעט ברזל על לוח עץ או עופרת וכדומה. ולכן שם „מגלה" שהונח על היריעה הכתובה בעבור שהיו גוללים אותה, לא נמצא לא בתורה ולא בדברי הנביאים הראשונים, ולפי שהראשון שהשתמש בזה השם היה ירמיה הנביא שזכר אותו בספרו י״ד פעמים. לכן הדעת נותנת כי רק בזמן זה הנביא או בזמן קרוב לו המציאו בני אדם התחבולה לכתוב בדיו על היריעה, כי גם שם דיו לא בא אלא בירמיה. והשם דיו נגזר מן השם די בתוספת הכנוי הנסתר, וטעם הנחתו הוא, כי קודם המצאה זו, היו עמלים בני אדם עמל רב לחרות או לחקוק על העץ,

או על האבן בחרט או בעט. אך אחרי כן הוקלה המלאכה מאד ע"י לכתוב בדיו על היריעה, אבל הגליון שלקח לו ישעיה, לא היה אלא דף חלק שנקרא כן, בעבור היותו גלוי, כי שרשו גלה, לא גלל, ואינו דומה כלל אל שם „מגלה" והא דכתיב בתהלים מ' במגלת ספר השיר מחובר בימי הנביא ירמיה, א) ואני מנשה גראסבערג אומר כי כל דבריו תימה ורחמנא ליצלן מהאי דעתא, האם שכח הגאון רש"לר קבלת חז"ל תפילין על הקלף הלמ"מ, שיהיו כותבין התפילין בדיו הלמ"מ. וכן ספר תורה הלמ"מ על הגויל ובדיו, וראה בספרי „חבל מנשה" ושם חשבתי כ"א הלמ"מ בסת"ום, ומי מהמתחכמים שאומרים שהל"מ הוא כהל"מ, הוא מאותו האיש שהוא היה אומר שלא היו הל"מ ולא קבלת קדמונים, אלא המצאות מאתם כמו שכתב הר"א מודינא. וראה סנהדרין צ"ב ב'. אמר ריב"ת הללו תפילין שהניח לי אבא וכו'. ואני לא אאמין אם צאו הדברים מפי החכם הנ"ל.

ונקראת המגלה בשם מגלת „תענית" על שם ימים האסורין בתענית כמו שכתב רש"י הנ"ל. והח"א שבת שם כתב, דנקראת מגלת תענית, דהי"ט הנזכרים בה עיקרן לא נתייסדו אלא ע"ש התעניות שהיו להם בעת צרה. הנה הערוך ערך גס ד' והתוס' בכורות מ"ד א' והכפתור ופרח רגילין לכנות מסכת תענית מהש"ס בשם פרקי דחסידי, ואפשר כדי להפריד בין מסכת תענית שהוא מגלת תענית, לבין מסכת תענית שבש"ס, כי פרק ג' ממסכת תענית כולל ספורי עניני חסידי התנאים והאמוראים, ב) והא דנקראת המגלת תענית בהבאור בשם מגלה סתם כמו בפרק ב' בשני מקומות כתוב „במגלה" הזאת, ובפרק ה' לכך נכתב להם שם טוב „במגלה" הזאה, ובפרק י"ב, ולא כל הכתוב „במגלה" הזאת ולא „מגלת תענית" זה הוא בשביל קצור הלשון ואין צריך להזכיר שם „תענית" כי בו משתעי, או דנקראת לפנים בשם מגלה סתם הידועה מפני שלא היה דבר הלכה כתוב בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממג"ת, וכמו

א) ומה יענה הרב על הכתוב וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה. במדבר ה' כ"ג. וכן וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה, דברים כ"ד ג'. וכן כתב זאת זכרון בספר שמות י"ז י"ד. ושם „ספר" ושם „מגלה" חד ענין הוא. ובעת שנתנה התורה לישראל, ומשה רבינו כתב מפי הגבורה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת דברים ל"א י"ט. נמסרה לו בע"פ שמצוה לכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו ושיהו כותבין בעורות בדיו וכן בתפילין. ואף שעדיין לא היה עוד עור מעובד. מ"מ הלכה היה כן.

ב) כי בסדר הש"ס שלהם היה כתוב מגלת תענית אחר מסכת תענית. וכן ראיתי סדר זה בכ"י גמרות באקספרד.

שמוכח מהגירסא בירושלמי תענית פ"ב ה"ב, ואח"כ קראוה בשם „מגלת תענית" כדי להיות היכר בינה לבין מסכת מגלה שבש"ס הידועה, ובאמת איזו פעמים נקראת בהבאור גם בשם מגלת תענית, כמו בפ"ק ב׳ וכתוב במגלת תענית, ובפרק י"א כל הכתוב במגלת תענית, ובפ"ק י"ב אלו הכתובים במגלת תענית, ושם ומי כתב מגלת תענית, והנה לכאו"ה שם המגלה „מגלת תענית" מורה דפך מתוכנה שתמציתה ימים שאין מתענין בהם ולא יעשה בהם כל אבל, והיה ראוי לקרותה בשם „מגלת יום טוב". ונראה לי שלכך נקראת מגלת תענית על שם סופה, שאחר זמן רב נספחה בסוף המגלה מאמר נמצא בו מספר הימים וכסדר החדשים שמצוה להתענות בהם, לכן קראוה בשם מגלת תענית, ועוד נרבה לדבר מזה בדברינו הבאים.

מגלת תענית נכתבה לפני חרבן הבית השני אחרי זמן חבור כתבי הקדש, והוא הספר הראשון שנמצא בידינו מהתקופה שאחרי התימת כתיבת ספרי הנבואה, ולא נמצא אתנו ספר מוקדם לו בזמן, ולא נודע לנו שנתחבר קודם לו איזה ספר, ולא כמו שכתב הגאון רד"ל ז"ל במבוא שלו להפדר"א, שהוא היינו הפדר"א החיבור הראשון שחובר אחרי התימת כתבי קודש, ונשכח כמת מלב הרד"ל שמגלת תענית נכתבה קודם לו בזמן, וראיה נראה לי מהא דאיתא במגלה שלפנינו בפ"ב, שהשיב ר"י את ר"א תשובה על דבריו וכתוב במג"ת וכו׳, הרי כבר היתה כתובה לפניהם מגלת תענית, קודם שר"א כתב ספרו, שלדעת בעל הליכות עולם סתם ר"א בר פלוגתא דר"י הוא ר"א בן הורקנוס מחבר ספר פדר"א, וכן מוכח מגמרא דעירובין שם שמגלת תענית הוא ספר הראשון, לפי פרש"י שם דלא היה דבר הלכה כתוב בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממג"ת, ועוד שר"א בן הנניה וסיעתו או חנניה וסיעתו שכתבו מג"ת היו קודם בזמן ר"א בן הורקנוס מחבר ספר פדר"א.

ובעיקר הדבר אם ר"א בן הורקנוס כתב את הפדר"א הוא ספק עצום מאד, ואף שהראה לנו הרד"ל במבוא שלו נוראות עצומות, ולמען תלמודו אודיעכם מה שמצאתי כתוב בספר קדמון כ"י בריטש מוזאום וז"ל: ועל השיעור הזה במידת חדש הלבנה מצאנו החשבון בברייתא הקריאה בשם שמואל ור׳ אליעזר בן הורקנוס, כי כן כתבו בה בשם ר׳ אליעזר בן הורקנוס, חשבון ימות הלבנה שנ"ד ימים ושליש. כל שעות של חודש הלבנה תש"ח שעות ושתי ידות שעה, כל שעות שנת הלבנה שמונת אלפים תק"ד שעות, ואתה רואה מן החשבון הזה חדש הלבנה כ"ט יום וי"ב שעות ושני שלישי שעה, ובברייתא הזו בשם שמואל כתוב הרוצה לידע בכמה בשבת ראש חדש, מחשב משנברא

העולם ונותן יום ומחצה ושליש שעה גדולה מ״ב ליום לכל חדש וחדש לששה הדשים נותן ב׳ ימים ושתי שעות מ״ב ליום לי״ב חדשים נותן ד׳ ימים וד׳ שעות לל״ו חדש, ואתה שב לאחריך יום אחר נמצאת עומד בתהילת הלילה. וכן תמצא כל החשבונות בברייתא הזו מנויות על כ״ט יום וי״ב שעות ושתי ידות שעה בלבד עכ״ל, והיוחסין מאמר ראשון צד 41 דפוס לונדן וז״ל, ובברייתא של שמואל כי יששכר עלה לרקיע והביא תתר״ף חלקים ע״כ. והברייתא דשמואל הביא ר׳ עובדיה בה׳ קה״ח פ״י. והרמב״ן בפירושו לאיוב על פסוק נחש בריח הביא ברייתא זו. והרד״ק בפירושו לישעיה ס״ כ״ז הביא בשם פרקי דר״א הדברים ממש שהביאם הרמב״ן בשם הברייתא דשמואל, ולא נמצא הדברים בפדר״א שלפנינו, ובברייתא דשמואל הנמצא כעת בידינו גם לא נמצא כל הנ״ל. והר״ב ר׳ שבתי דנולי בפירושו לספר יצירה, הביא הברייתא הזו, ובכ״י אוצר הספרים באקספ״ר ראיתי בפירוש מחזור הביא מאמר אחד בשם הרב ר׳ שמעון המפ״ש ספר יצירה וברייתא דשמואל.

מגלת תענית נזכ״ת במשנה תענית ט״ו ב׳. והרבה דקדקו חכמינו בלשון מגלה זאת, כמו שדקדקו בלשון שא״י משניות ובריתות שבגמ״א. ועוד שמגלת תענית ניתנה אפילו לידרש כמו שבא שם י״ח א׳, מה תלמוד לומר בהון בהון ב׳ פעמים וכו׳, וע״ש ברש״י וז״ל, מגלת תענית נכתבה בימי חכמים אע״פ שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגלת תענית כאלו היה מקרא עכ״ל. כלומר מפני שכל ענין משנה וברייתא מובא בכ״מ בלשון תניא תנן ת״ר, משום דנשנו בעל פה, ועל תורה שבכתב ומקרא קרש נופל לשון דכתיב מפני שהיה בכתובים, וכן ספר בן סירה אשר אמ״ינן בסנהדרין ק׳ ב׳, מילי מעליותא דאית ביה דרשינן היינו שניתן לדרוש וכ״ש שניתנו לכתוב, ולכן נופל גם על ספר בן ס״ה ומשולש בכתובים אי כדכתיב מפני שהותר אצלם הכתיבה מזמן קדמון, ראה תוס׳ ב״ק צ״ב ב׳ ד״ה משולש. ומגלת תענית אח״י שהותרה בה הכתיבה נופל עליה ג״כ דכתיב, בעירובין נ״ד א׳, א״ל רב לרב המנונא בני אם יש לך היטיב לך, שאין בשאול תענוג ואין למות התמהמה, ואם תאמר אניח לבני. חוק בשאול מי יגיד לך, בני האדם דומים לעשבי השדה, הללו נוצצין והללו נובלין, ועוד שם א״ל שמואל לרב יהודה שיננא חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מינה כהלולא דמי ע״כ. ודע שדברי רב נובעים מן ספר בן סירא, וז״ל בן סירא, את המות אל תירא, כי חק אלהים הוא על כל בשר גם לקדמונים וגם לאחרונים, כעלים בעץ רענן אלה נובלים ואלה יציצו, כן תולדות בני אדם, אלה מתים ואלה נולדים, ובמדרש אבכיר אמר ר״ה, אין

אדם שמח בימיו יותר מבשעת חופתו, ובניתן בקבר כפלים מבשעת חופתו, שנאמר השמחים אלי גיל כי ימצאו קבר ע״כ. וזהו שאמר שמואל דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי.

מגלת תענית תפ״ר לשלשה ראשים. עצם המגלה הכתובה בשפת ארמית בלשון קצרה מאד, נכתבה ע״י החכמים הנ״ל. והבאור שהיא בלשון בלולה בשפת תלמוד בבלי אינו מעצם וגוף המגלה, אלא הוספה מאוחרת זמן הרבה אח״כ, ונתוספו על קיצור לשון המגלה הזאת מאמרים ודברי סיפור והלכות כדי לבאר טופס משנתה וסתימותיה. ואלו התוספות הם נבדלים בסגנון לשון מעיקר לשון המגלה שהיא בשפת ארמית, שהם נכתבו בלשון המשניות והברייתות, ונאספה ונסדרה ממסדרי הברייתות בבבל שמשם קבלנו את התלמוד כדכתב הרא״ש במסכת תענית, אבל עצם המגלה נראה שכתבו בא״י. והתלמוד העתיקה מן התוספות למגלת תענית ולא בהפך. ומלשון הביאור עצמו גלוי לעין שכל אלה נכתבו בזמן מאוחר, והוא עצמו מדבר מן המגלה העצמית. מדאמר והלא לא נצרכו לכתוב כל הימים טובים שבמגלה פ״א, במגלה שלפנינו, ובפ״ק ב׳ וכתוב במג״ת, ושם בשני מקומות כתוב במגלה הזאת, ובפ״ק ה׳ לכך נכתב להם שם טוב במגלה הזאת, ובפרק י״א כל הכתוב במגית, ובפ״ק י״ב ולא כל הכתוב במגלה הזאת, ושם אלו הכתובים במגית, ושם ומי כתב מג״ת. מובן הדבר מעצמו שהדבור „מגלת תענית״ אינו מכוון כי אם על המגלה הקצרה הכתובה בלשון ארמי. ובפ״ק י״ב ולא כל הכתוב במגלה הזאת ראשון הוא ראשון שני הוא שני שלישי הוא שלישי, אלא תפס להם חדש ראשון וכל שיש בו. וכל סגנון לשון הגמרא מראה בעצמו שהוא הוספה ובפרט אמרו „תפס להם״ שזה מוכיח שאינו מעיקרא של מגלה זו. וכן בפ״ק א׳ ואיזה הג זו העצרת. גם זה מוכיח שאינו מעיקרא המגלה, אלא שמבאר איזה חג דכתוב בעצם המגלה בשם „חגא דשבועיא״. ועיד בפ״ק י״ב מבאר ענין יום טרינוס ויום נקנור ובגמרא תענית י״ח ב׳ בעי מאי טרינוס מאי נקנור. ואילו הוי להו לבעלי הגמרא כל זה במגלה זו לא הוה בעי להו דז״ל קרי בי רב הוא שהרי מגלת תענית שגורה היתה בפיהם אפילו לתינוקות של בית רבן כמקרא מן המקראות, והנה אמת עד לעצמו ואין צריך ראיה לקיימו עוד, ודי מה שכתבתי.

והמאמר האחרון בסוף המגלה שלפנינו, נוסף בה אחר חתימת התלמוד והמגלה הזאת, ונכתבה בימות הגאונים, ולא נזכר כל זה בשום מקום שבש״ס בבלי וירושלמי, רק שנמצא בהלכות גדולות ובסידור רב עמרם, וכתוב בהמאמר

הפך ממה שכתוב בהמגלה עצמה. בריש המגלה כתוב מן ריש ירחא דניסן וכו׳ דלא למספד. ולפי הכלל דר״מ שאמר בירושלמי שם דלא למספד אסור גם להתענות, ובהמאמר האחרון כתוב באחד בניסן מתענין מפני שמתו בניו של אהרן. וכן במגלה שלפנינו בז׳ באלול יום הנוכת שור ירושלם דלא למספד. ובהמאמר כתוב בז׳ באלול מתענין מפני שמתו מוציאי דבת הארץ. ועוד שם בחמישה בתשרי נחבש ר׳ עקיבא בבית אסורין ומת, והיתה ע״ג שנה אחר החורבן, ועצם המגלה נכתבה זמן הרבה לפני החורבן. אבל נוכל לומר שהמאמר האחרון עם הביאור להמגלה נסדרה והוברה בזמן אחד ולכן נקראת המגלה בהביאור עצמה גם בשם מגלת תענית על שם סופה כדלעיל שכתבתי. אבל היותר נראה לי שהמאמר האחרון נסדרה בזמן שבטלו מג״ת. ותחלק על פי זה המגלה הזאת כאשר היא לפנינו לשלשה חלקים. א) עיקר טופס המגלה ומשנתה. ב) תוספות באורים מימות בעלי התלמוד. ג) דברים שנתוספו בה לאחר חתימת המגלה והתלמוד בימות הגאונים. וגם אלו ימי הזכרונות יפלו תחת ארבעה סוגים. הסוג האחד הם אשר יסודם קודם ממשלת החשמונאים כמו יומי דתמידא בימי עזרא כדכתבתי לעיל. וחנוכת שור ירושלם בימי נחמיה, ויומי דפוריא בזמן מרדכי ואסתר. ובענין פסחא זעירא עיין בהערותי בפנים המגלה. והסוג הב׳ הם אשר יסודם בממשלת החשמונאים. והסוג הג׳ הם אשר נוסדו בהתנגדות אל הצדוקים. והסוג הד׳ הם אשר נתקנו בהתנגדות אל הרומיים. וברוב אלו הימים נתפרשו סבותן, רק בשניים מהם שהם נשנים בקיצור שהיום יום טוב, והטעם אולי מפני אימות המלכות לא כתבו חכמים על מה, והמבאר המגלה ידוע לו בקבלה בעל פה, או שמצא באיזה ברייתא. כי יום טוב הראשון נעשה לזכר מות הורדוס, והשני לזכר מות ינאי. ובקצת אלו הימים הוסיפו דלא למספד וכ״ש דלא להתענות, לדעת ר״מ בירושלמי שם, והם החשובים יותר, והיתה חשיבתם כל כך שאף היום שלפניו הוא יום טוב. ולדעת קצת אף היום שלאחריו. ועל פי כן נוכל לשער בנפשנו מן המאורעות היה יותר גדול בעיניהם.

הגאון החוקר מו״ה שלמה ליב ראפפורט ז״ל. בערך מלין שלו ערך אגדה, החליט בדעתו החלטה גמורה. שהבאור למגלת תענית נאספה ונסדרה אחר זמן התלמוד. והמאסף השתמש בברייתות ישנות של התלמוד וחברם ביחד, אך לא הראה לנו באותות ומופתים כי משפטו אמת, ואם קבלה היא נקבל. ואם לדין יש תשובה ופ״כא ותיובתא, ואנסה כחי לחקור ולדרוש אם כנים דבריו. הנה בירושלמי תענית הי״ב פ״ב וז״ל: ר׳ יונתן ציים כל ערובת ריש שתא ר׳ אבון ציים כל ערובת שובא, ובנדרים פ״ח ה״א ר׳ אבון ציים כל ערובת סוכות, ש״מ

בטלה מגלת תענית ע״כ. ופירש הפ״מ שאף הן כתובים במג״ת, מכאן נ״אה לי לכאורה ראיה נמורה שכבר היה לפני הירושלמי מסודר כל המגלת תענית עצם המגלה עם הבאור. שהרי בעיקר טופס המגלה לא כתוב בשום מקום שאסור להתענות בע״ש שבתות ובע״ט י״ט. רק בהוספה להמגלה בפרק י״א. אבל קשה לי מאי ראיה להירושלמי שבטלה מג״ת. דהא דע״ש וע״ט אסור להתענות, הוא מטעם שמקצת ע״ש כשבת. וכן ע״ט כי״ט עצמו. כדאיתא שם. וא״כ אינם בכלל הימים טובים שכתובים במג״ת. ולעולם היה אסור להתענות בע״ש ובע״ט. אף קודם שנתקנה ימים טובים של מג״ת. ונראה לי לפ״ש שהירושלמי סבר כ״י שם שמותר להתענות בע״ש וע״ט. והירושלמי הביא ראיה. מדהתענו כל ע״ש וכל ע״ט. לא ימלט שלא פגעו באחד ע״ש וע״ט מהימים הכתובים במג״ת שאסור להתענות בהם. ש״מ בטלה מג״ת. ולפי זה נראה לי להגיה בה״ג הלכות סופרים שכתוב עכשיו שבטל התמיד מותר לספד ולהתענות ואפילו בשבת ע״כ, צ״ל „ואפילו ערב שבת״. ברם יש לי ראיה מן הדא אם הבאור למג״ת נאסף ונסדר אחר זמן התלמוד כדעת ה״ב רשל״ר, מדוע לא יזכיר המבאר המגלה מאומה בביאורו עיקר הדבר שנחוץ לדעת הנגע לכלל המגלה אם בטלה מג״ת או לא בטלה, שיש בזה שקלא וטריא בש״ס. ועוד זאת להעיר שכל החכמים המובאים בהמגלה לא נמצא אחד מהם מהאמוראים. אלא ודאי נראה שהמסדר המגלה היה עוד בזמן קודם סדור התלמוד. ולא ידע אם בטלה מג״ת או לא בטלה. וכמו שכתב הרא״ש הנ״ל שבסוף זמן התנאים בטלה א) מג״ת, והא דלא הביא המסדר הכלל השייך להמגלה דאמר ר׳ מאיר בירושלמי שם. כל מקום שכתוב בהמגלה דלא למספד אסור גם להתענות. דאיסור ההספד כולל גם את התענית ולא להפך. נראה לי שכלל זה נכלל בדברי הברייתא שהובא בהמגלה בפרק י״א. כל הכתוב במג״ת דלא למספד מתענין לאחריו ואין מתענין לפניו. א״כ כ״ש דאין מתענין בי״ט עצמו. והא דכתיב במג״ת שבידנו כי אם „דלא למספד״ או כל מאומה. ולא כתוב נמי „דלא להתענאה״ ומדברי הברייתא

א) ראה בסוף המגלה, אבל בזמן הזה שהם למודים בצרות וכו׳, ובפרק ה׳ ולפי שמסרו עצמם על המצות לכך נכתב להם שם טוב במגלה הזאת וזכר טוב לדורות. והנה כל הפיסקא כולה מה שכתוב שם הובא במס׳ תענית כ״ו א׳ וכ״ח. א״כ ראיה שהבאור למג״ת נסדרה קודם זמן התלמוד. והתלמוד העתיקה מן התוספות ולא בהפך, ובשבועות ט״ו ב׳ פריך למימרא דב״ד קמי תודה אולי והכתיב וילך וכו׳ הכי קאמר ב״ד מהלכין ושתי תודות מהלכות וב״ד אחריהם ע״כ, ואתה הקורא אם תעיין בהמגלה פרק ו׳ כל הסוגיא שם, תמצא אם הגמרא ראה את המג״ת או לא ראה את המג״ת.

וירושלמי הנ״ל נראה שהיה כתוב לפניהם שלשת האופנים. דהיינו „דלא למספד״ „ודלא להתענאה״ „ודי לא סתם״ כלומר כל מאומה. ובהמגלה שלפנינו לא כתוב רק שני האופנים. ונראה שלפי הכלל דר״מ דאמר „ודי לא סתם״ כדי לא להתענאה. כלומר כל היכא דקתני סתם עשאוהו יו״ט. או כל מאומה ר״ל. ולא פירש אם להספד או להתענות. הוה ל״ה כאילו פירש ואומר דאסור רק להתענות ומותר בהספד. א״כ די לנו אם כתוב בהמגלה רק שתי האופנים הללו. שוב אין אנו יכולין לטעות. ועוד מדכתב בריש המגלה אילין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהין. א״כ ממילא ידעינן כל מקום שכתוב בהמגלה סתם אסור להתענות. ומעתה הי״ך מה שכתוב בהמגלה הימים דלא למספד. הנה כל שאר הימים דכתוב סתם אסור רק להתענות. ועתה ישפוט נא המעיין מכל הדברים הנאמרים אם נוכל להחליט שהמגלת תענית נתחבר בזמן אחרונים כאשר ישפוט הרב רשל״ר.

והנה רבינו הקדוש שסידר המשניות כתב בלשון הקדש. והטעם נראה לי ע״פ מה דאיתא בירושלמי שקלים סוף פ״ג, תני בשם ר׳ מאיר כל מי שקבוע בא״י ומדבר בלשון הקדש ואוכל פירותיה בטהרה, וקורא ק״ש בבקר ובערב. מובטח לו שהוא בן העולם הבא. א) ובפירוש ירושלמי שקלים מהגאון ר׳ שלמה סירילאו, כ״י בי״ט״ש מוזאום וז״ל. דאמרינן בב״ר שלא שינו את לשונם, וקא חשיב למעליותא. ובספר עזרא הצי מדבר אשדודית וכלשון עם ועם [נחמיה י״ג כ״ד] לגרייעותא עכ״ל. ובספרי פ׳ עקב ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלה״ק ומלמדו תורה. ואם אין מדבר עמו בלה״ק ומלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו. שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. למען ירבו ימיכם וימי בניכם. ואם לאו למען יקצרו ימיכם וימי בניכם ע״כ. ובסוף סוטה אמר רבי בא״י לשון סורסי למה אלא או לשון הקודש או לשון יוונית. וחוץ מלשון שטרות ותנאי ב״ד. כמו בנין דכרין בנין ניקבין כתובות צ״א. מקרקעות תהומא עד רום רקיע וכדומה. שהובא במשנה כתב רבי בלשון ארמית. כמו שמצא כתוב לפניו ולא רצה לשנות. וכמו שאמרו בריש עדיות שחייב אדם לומר בלשון רבו. ב) כי הרבה משניות נסדרו עוד קודם רבי כדאיתא בחגיגה. ר׳ יהודה ב״ת וחביריו היו שונין ת״ר סדרי משנה. וסידרם רבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא. וברוח קדשו כלל כל ששה

א) ועיין בספרי הקטן „דגל מנשה״ ושם באגרת השלוחה אלי מהרב הגאון ר׳ חיים ברלין נ״י.
ב) עיין ערוך ערך לשון ובהקדמת ספר היוחסין.

סדרים כל סדר כלול מן ק׳. וראה ב״מ ל״ג ב׳, בימי רבי נשנית משנה זו וברש״י שם באורך, ובברכות מ״ז א׳. לטעום אתמ־ למאי נ״מ שחייב אדם לומר בלשון רבו, ומה שאמרו חז״ל בש״ס בכמה מקומות חסורי מחסרא והכי קתני, הטעם מפני כשהי׳ שונין על פה גרמה השכחה בקצת מקומות, ושכחו קצת תיבות מן המשנה, ולא רצה רבי לכתוב אלא בלשון שהיתה שגורה בפי רוב התלמידים, כדדך שאמרו משנה לא זזה ממקומה. וראה רש״י סנהדרין י׳ ב׳, דדיך התנא שטועה בגירסא לחסר תיבה ע״י שכחה וכו׳. וגם מגלת תענית שהובאה במשנה תענית ט״ו ב׳, הובאה כלשון הכתוב בהמגלה כלשון א־מי. וכן את מגלת תענית עצמה סידר רבי לדעת התוס׳ ר״ה י״ט א׳ ד״ה הא. בלשון שהוא מצאה כתובה בלשון ארמית.

והא דנכתבה המגלה הזאת בלשון ארמית דוקא אפשר שבזמן הכתיבה היתה שגורה בפיהם לשון ארמית, והיתה שפה מדוברת. והנה בגיטין פ״ה א׳ גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם, מה שנתקן לכתוב נוסח זה בלה״ק ולא בלשון ארמי כשאר נוסח הגט כתב בח״ש ע״פ דברי הפנ״י דתקנו לשון זה כדי שיהיה גם זנות בכלל ההיתר דמלשון להתנסבא דכתוב בגט מתחילה, משמע דאינו מתיר אותה אלא לנשואין, וא״כ היה שיור אצל זנות, ולכן תקנו לכתוב בגט, גם הרי את מותרת לכל אדם כדי שיהיה גם זנות בכלל, וא״כ י״ל דאי הוי כתיב בלשון תרגום שמבינים גם ההמון, יבא הדבר לידי מכשול שיסברו דמותר לזנות ח״ו ובאמת הכוונה דמתיר אותה שלא יהיה בזה איסור א״א. ולכן תקנו בלה״ק בלשון שאין מבינים המון העם ע״כ. והנה בירושלמי סוטה פ״ט הי״ג, ובסנהדרין י״א א׳ בשינוי לשון וז״ל. שמואל הקטן בשעת מיתתו אמר שמעון וישמעאל לחרבה, ושאר כל עמא לביזה, ועקין סגיאין יהוויין, ובלשון ארמית אמרן, ולא ידעו מה אמר ע״כ. נראה שלשון ארמית לא היתה שגורה בפיהם, ושמואל הקטן היה סמוך להורבן, ובזמן בית שני היתה לשון יוני שגורה בפיהם, וראיה מירושלמי שקלים פ״ב משנה ב׳ (ועיין בספר המכתם שהוצאתי לאור) לפי שלאחר שמלך אלכסנדרוס מלך יון על ירושלם הכירו ישראל בלשון יונית. ועיין ב״ק פ״ג א׳ ובסוטה מ״ט ב׳ לכן לבי אומר לי שלכך נכתבה המגלה הזאת בלשון ארמי מפני שבפרק שבט במגלה שלפנינו כתוב בעשרין ותרין ביה בטילת עבידתא, דאמר סנאה להיתאה להיכלא. ואמרו בסוטה ל״ג א׳, שהלשון בטילת עבידתא כו׳, שכתובה בהמגלה בלשון ארמית, אותה הלשון אמ־ה הבת קול מבית קדשי הקדשים ואותה הלשון שאמרה הב״ק, בלשון זו כתבו בהמגלה, וכן בכ״מ שמשמיעה הב״ק משמיעה

בלשון ארמית ובאותה הלשון ששמעו כתבו ולא רצו לשנות. כמו הב״ק ששמע ר׳ ישמעאל שמע בלשון ארמית, ואותה הלשון כתבו, וז״ל במסכת אצילות שמעתי קול מדבר בלשון ארמי וכך היה אומר. מקדשא קדישא לחורבא, והיכלא לנור דליק, ודירתא דמלכא תהיה לצדיותא, ובתולין ועולמין לביזה, ובני מלכא לקטלא, ומדבחא דביא למסתאבא, ופתורא דמתקן יבזוניה בעלי דבבא וירושלם לעיים, וארעא דישראל לזוועה עכ״ל. ובילקוט קהלת וז״ל י״ח שנה היתה ב״ק יוצאת ואומרת בפלטין של נבוכדנאצר, עבדא בישא זיל ואחריב ביתא דמריך, דבני מריך לא שמעין ליה ע״כ. ועוד נמצא בש״ס ומדרשים שמשמיעה הב״ק תמיד בלשון ארמית ולפי זה נוכל לומר שמפני שלשון הב״ק ששמעו היתה בלשון ארמי וכתבו אותה הלשון בהמגלה, לכן כתבו נמי כל המגלה בלשון ארמי. אולם באמת ההשערה הזאת דחוקה ורחוקה בעיני, שהרי מצינו שמביא בספר ירמיה י׳ י״א, מאמר בלשון ארמי והספר כלו נכתב בלה״ק וכמו כן נמצא בספרים רבים, ומגלת תענית נכתבה בלשון ארמי, מישום שאותה השפה היתה אז שפה מדוברת כש״כ. וכן אונקלס הגר תרגם התורה בלשון ארמי כדי שיבינו עם הארץ וכן ת״י, ולא משום שנכתבה מג״ת בלשון ארמי העתיקו את הב״ק באותה הלשון, אלא משום שהב״ק עצמה היתה בלשון ארמי, וע״כ אמרו שם בסוטה שהב״ק בלשון ארמי אמרה, ולשון ארמי היה אז רוב דבורם ובסנהדרין י״א ב׳ שלש אגרות התוכות כתוב בלשון ארמית. ובירושלמי ספ״י דנדרים שדרך הנשיאים לתת אגרת ביד ההולכים בחו״ל לסייע לפרנסתם כתבו בלשון ארמית. וביומא נ״ג ב׳ תפלת כה״ג ביום כפורים בלשון ארמית, לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וכו׳, והוא תרגום של לא יסור שבט מיהודה, וכמו שתיקנו הקדיש וכדומה בלשון ארמי מפני ההמון שלא ידעו שפת קודש. ובספרי „חצי מנשה" פרשת ויחי כתבתי בזה״ל, המלאך הגואל, הכחות הטובות אשר מהם נמשכו המעלות הטובות נקראים מלאכי הש״ת, והכחות הרעות נקראו מלאכי חבלה, והזהיר שלא להתפלל בלשון ארמי שאין כחות הנפש מורגלים באותו לשון, ואין יכולים לכוין בתפלה מפני זרות הלשון ואינו שגור בפי האדם, וטבע הנפש להתערבה בו, ע״כ. וכמדומה לי שכתוב זאת בספר כל בו ואם אמת הדבר, לא נאמר רק בזמן שלא היתה לשון ארמית שגורה.

ועתה על פי כל הנ״ל מצאתי לנכון שטוב לסדר המגלה הזאת בסדר חדש, להמגלה מדור לעצמה, ולהגמרא מדור לעצמה, בתבנית וסגנון המשנה והגמרא של הש״ס בבלי והירושלמי כדי להפריד בין המגלה עצמה הקודמת בזמן, ובין הגמרא

המאוחרת בזמן, שהיא באורה. המגלה עצמה שכתובה ארמית נקראת מגלה, והביאור שכתוב בלשון בלולה מעברית וארמית תלמודית נקרא גמרא וכן הוא אמת. וכל השייך לבירור ענין וכל תכונותיו ותולדותיו. כל זה נקרא בשם ארמי „גמרא" ובעברי פתרונו „השלמה" לפי שהיא משלמת את ההלכה ומדרשה להוראת מעשה, ולא כמו בכל הוצאות של מגלת תענית אשר המגלה עצמה עם הגמרא שהיא באורה בערבוביא באין היכר בין הקודם להמאוחר בזמן בין התוכן להבאור. ודע קורא אלופי שלא חסרתי ושניתי ממטבע שטבעו חכמים, רק תקנתי מה שמצאתי מקולקל, שגם הש"ס היה מקודם כתוב הכל בערבוביא כמו המגי"ת, באין היכר בין משנה וגמרא, וכן ראיתי גמרות כ"י כתובות בהן המשנה והגמרא בערבוביא יחד באין הפר"ש והבדל בין משנה וגמ"א. ואח"כ שהסופרים והמדפיסים פרצו בתבל התקינו והפרידו הגמ"א מהמשנה, בסימן משנה ובסימן גמרא. והמגי"ת מחמת מיעוט הלומדים אותה, והיא מונחת בקרן זוית, לא השגיחו עליה והניחוה כאשר היתה בתחלה. וגם תורתנו וספרי הנביאים לא היו לפני אבותינו הראשונים כאשר היה לפנינו כי נבדלו מאלה בג' דברים: א) לא נפרדה מלה אחת מרעותה כמו בספרינו, כי אם כולם יחד נכתבו בערבוביא בלי ריוח. ובזה תבין אמ"ם מצנפ"ך צופים אמרום מגלה ב' ב'. רצונם אחרי רואם שנתמעטו הלבבות והיה קשה מאד על הקוראים להבין במקרא ע"י ערוב הדברים, לכן הסכימו לשנות אותיות מנצפ"ך בבואן בסוף המלה כי בזה יהיה ריוח בין הדבקים, וראה דניאל ה' כ"ה, וסנהדרין כ"ב א' ובספר יסוד מורא להראב"ע. ב) לא היו נקודות וראה ב"ב כ"א א', וסנהדרין ד' א', אקרא אני שבעים. וע"ז כ"ש ב', ח"אך אתה קורא כי טובים דודיך. ג) היו צורות איזה אותיות שוות יחד כמו אל"ף ועיין ט"ית ופ"א שבת ק"נ ב' ומנחות כ"ט ב'. ועיין בתשובת הריב"ש ס" ק"כ ובספרי „חבל מנשה" בחשבון הלמ"מ. וידעתי שחכמים בעיניהם ידברו עלי עתק, אמנם לא איכפת לי ומפני האמת אנכי לא אירא אדם, כי ה' יודע שכוונתי אמת, ואני בעניי ובצערי יגעתי ועמלתי ועלה בידי להאיר בקצת מקומות כיד ה' הטובה עלי בהמגלה הנעזבה והנשכחה הזאת. השלמתי איזו מאמרים החסרים בנוסחתינו בעזרת הכ"י מהמגי"ת שראיתי. ואם ימצאו איזה מבעלי נפש דברים נגד מחשבות לבם, יש רשות להם לענות כדעתם אם יתאימו עם שכל הישר ויוכשרו בעין כל דורש אמת וענות צדק, כי כל משכיל יודה שמתוך הוכוח יתברר האמת, וכל פטטיא בישין, ופטטיא דאורייתא טבין ירושלמי סוף ברכות. מגלת תענית! מגלת תענית! עתה חדשת כנשר נעוריך, ונכון לבי בטוח כי ישוטטו רבים וישימו כל מעינם בך. ואולי

נם בימים הבאים ישיתו אותך בין מסכתות א) הש"ם כראוי לך, כי קדומה את בזמן מכלן וכבר נזכרת באיזו מקומות בהן כאשר הראתי לדעת. ועתה קורא יקר קום קרא את מגלת תענית פנימה ואת הערותי עליה.

ממעמקי לבבי אתן תודה רבה לידידי כאב הרב הג' החכם הכולל רבי בערמן בערלינער נ"י, אחד מן הרבנים הנכבדים והמצוינים בלונדן, ולחתנו ההכם הגדול אשר ידיו רב לו בלשונות קדם הנודע לשם מנכבדי חכמי בית עקד הספ־ים בבריטש מוזאום ד"ר אריה יהודה בארנעט נ"י. Dr. Lionel Dawid Barnett ואלה החכמים יעמדו לימיני.

דברי הטרוד ונודד כצפור נודדת מקנה מתאבק באבק סופרים עיני ולבי שם כל הימים.

מנשה גראסבערג מטרעסטינא.

ראש חודש שלישי הוא חרש סיון תרס"ה לונדן.

א) באוצר אקספרד ראיתי כ"י מגלת תענית כתוב על קלף ישן מאד בין מסכתות הש"ם וזה הסדר מצאתי מס' תענית מגלת תענית, ומסכת ר"ה.

השמטה.

בהמבוא צד 3 ודע שגם היום מוטל על הצבור וכו' לבנות בית המקדש וכו', ראה בספר החינוך מצוה צ"ה ובמ"ח שם. ובספר הלכות א"ץ ישראל מ"בינו יעקב בעל הטורים ז"ל אשר הוצאתי לאור עם הערותי ועם הערות הרב הגאון ר' אליעזר שמחה שהיה אב"ד דעיר סובאלק לאמזא וכעת בעיר קאלווארית. וז"ל שם צד 12. לענין קרבן ובזמן הזה אם היה מקום הבית ברשותינו והיה לנו מי שיעיד על מקום המזבח היה אפשר שנוכל להקריב קרבנות וגם היינו צריכים לנביא שיברר לנו כהן או שמא היינו סומכין על החזקה, והיינו צריכים להביא נשים מעוברות שילדו במקום שמור ויגדלו בניהם במקום שמור לעשות פ"ה אדומה על ידיהן לכשיגדלו עכ"ל.

ניסן פרק ראשון מגילת תענית.

אילין

יומיא דלא להתענאה בהון. ומקצתהון דלא למספד א) בהון. מן ריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד:

א) החמשה ושלשים ימים טובים הכתובים „במגלת תענית” שלפנינו והם מבוארים בתוך המשה ושלשים סימנים קצרים. עליהם שם ר׳ מאיר את הכלל הזה בירושלמי תענית פ״ב הי״ב. די לא למספד אסור להתענות, ודלא להתענות מותר בהספד. ודי לא סתם כדי לא להתענייא, ופירש הפ״מ ודי לא סתם. יש שכתוב בהן „די לא סתם” הרי אלו ככתוב בהדיא די לא להתענייא ומותר בהספד, ופירוש זה הוא שהטעה חכמים הרבה וחשבו שלפני הירושלמי היתה המגלה יותר שלמה משלפנינו. שהיה כתוב בהמגלה „די לא סתם” ובכל המגלה שלפנינו לא נאמר בשום מקום „די לא סתם”, אבל פירוש אמיתי בירושלמי כך הוא. „ודי לא סתם” כלומר כל היכא דקתני סתם, כמו בכ״ה ביה איתנטילו דימסנאי מיהודה וירושלם בפרק ג׳, וכן בפרק ה׳ בעשרים וארבעה ביה תבנא לדיננא. ולא פירש אם להספד או להתענות, הוה ליה כאילו פירש ואומר דאסור רק להתענות ומותר בהספד וכן פירש הק״ע, ונראה לי דהכלל שאמר ר״מ, זה מוכח מן המגלה עצמה, מדכתוב בפרק ב׳, בי״ד ביה נכיסת פסחא זעירא דלא למספד. והתם ודאי איסור ההספד כולל גם את התענית. דצריך לאכול ביום י״ד את הפסח, וכן מוכח מפרק י״ב, בי״ד ביה ובט״ו ימי פוריא אינון דלא למספד והתם נמי איסור ההספד כולל גם את התענית. דהא כתיב קרא בהדיא יום משתה ושמחה ומזה הוכיח ר״מ שפיר, את הכלל שלו; כל הכתוב במגלת תענית דלא למספד אסור גם להתענות. וכן מוכח היכי דכתיב דלא להתענאה לחוד מותר בהספד, וכל היכי דכתיב סתם, הרי אלו ככתוב בהדיא דלא להתענייא, והנה מירושלמי הנ״ל נראה שהיה כתוב לפניהם בהמגלה שלשת האופנים, דהיינו „דלא למספד” „ודלא להתענאה” „ודי לא סתם”. כלומר כל מאומה, ובהמגלה שלפנינו לא כתוב רק שני האופנים כי אם „דלא למספד” או כל מאומה, ומדברי הברייתא לקמן פרק י״א, נמי משמע שהיה כתוב לפני המבאר המגלה גם דלא להתענאה, דאמר שם כל הכתוב במגלת תענית דלא למספד וכו׳ וכל שאין כתוב בו דלא

גמרא מפני שהיו ג) צדוקין אומרים מביאים תמידין משל יחיד זה מביא שבת אחד וזה מביא שתי שבתות וזה מביא שלשים יום.

למספד אלא דלא להתענאה להוי וכו׳, ונראה לי לפי שכתוב בריש המגלה אילין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון. א״כ די לנו אם כתוב במגלה רק שני האופנים „דלא למספד" „ודי לא סתב", כלומר כל מאומה, וש״ב אין לטעות, וע״ד שבכל ב״פ פיסקא דכתוב סתם מסיים עשאוהו י״ט ואפשר שלפני ר׳ מאיר והמבאר את המגלה, היתה התחלת המגלה, מן ריש ירחא דניסן וכו׳ ואח״כ נתוספו בתמורה, אילין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון, והוא כעין הקדמה קצרה, ולפי זה לא כתוב אח״כ במגלה רק שני האופנים ודי, והנה בירושלמי הנ״ל הגירסא אילין יומיא דלא למספד בהון, ומקצתן די לא להתעניא בהון. ובאמת אין נ״מ בין שתי הגירסאות. דבין גירסת הירושלמי ובין גירסת המגלת תענית, איסור ההספד כולל גם את התענית, ואיסור התענית אינו כולל את ההספד, ועל כן יהיה הנוסח דמג״ת גם לדעת ר׳ מאיר. ולא כמו שכתב הכב אחד שהגירסת דמג״ת לא כדעת ר׳ מאיר. ונקוט כלל זה של ר׳ מאיר בידך, אשר הוא מפתח גדול להבנת מגלת תענית.

ג) מה הן הצדוקין? הצדיקים נקראו על פי שם המיסדם, אשר היה נקרא צדוק, וכמו כן נקראו ביתוסים על פי שם ביתוס, וראה בערוך ערך ביתוסין. ויש אומרים כי מן הכהנים המייחסים בני צדוק יצאו הצדוקים בא״י ומשרידי הצדוקים האלה באו ונאחזו בקרים וסללו את הדרך לפני הדת הקראים. ושיטה אחת להן. ובאבות דר״נ פ״ה. הצדוקים היו משתמשים בכלי כסף וכלי זהב, לא שהיתה דעתם גסה עליהם אלא שהיו אומרים, מסורת הוא ביד הפרושים שהם מצערים את עצמם בעוה״ז ובעוה״ב אין להם כלום. וראה בספרי דברים בימן נ״ג, ובעירובין נ״ד א׳, והנה הכוזרי מאמר ג׳ כתב, כי דעת הקראים התחילה בימי שמעון בן שטח בעבור מה שאירע להכמים עם ינאי המלך, ושהצדוקים והביתוסים כבר החלו בימי אנטיגנוס. והרמב״ם בפירוש אבות פ׳ א׳ ז״ל, בארצות מצרים יקראום קראים, ושמם אצל חכמים צדוקים וביתוסים, והם שהתחילו לחלוק על קבלת חכמינו ע״כ. ובמסכת חולין פ״א כתב צדוקי וביתוסים שתי כתות שהתחילו להכחיש בדברי קבלה כמו שבארתי באבות, עד ששב האמת אצלם שקר ונתיב האור חשך ואפלה, ורם שקורין אותם אנשי דורנו היום מינים בשם מוחלט. ואינם מינים על האמת, אבל דינם להיות כדין המינים רוצה לומר שמותר להרגם היום בזמן הגלות. לפי שהם מביאים למינות האמיתית. והרי״ף פ״ה כתב, ודע שמסורת בידינו מרבותינו קבלת רבים מרבים שזמננו זה זמן הגלות שאין בו דיני נפשות, אין זה אלא בישראל שעבר עבירת מיתה. אבל המינים והצדוקים והביתוסים כפי רוב רעותיהן הורגין אותם לכתחלה כדי שלא יפסידו את ישראל ויאבדו האמונה. וכבר יצא מזה הלכה למעשה באנשים הרבה בארצות המערב כלם, וגם זה המקובל בידינו והמפורסם לעשות על פיהם שהאיש העושה עבירה שחייב עליה מיתת ב״ד. הואיל ואין אנו יכולין היום לדון דיני נפשות מחרימין אותו חרם עולם בספרי תורה אחר שמלקין אותו ואין מתירין אותו לעולם ע״כ. והנה עפ״י דין תורה חייבי מיתות ב״ד אינם בכלל מלקות ארבעים. מכות א׳ ב׳. וראה לקמן במגלה שלפנינו פרק אלול, שב״ד מלקין והורגין שלא מן התורה. ועיין רמב״ם ה׳ תשובה פ״ג ה״ח, ובהלכות עבודה פ״א כתב הרמב״ם בימי בית שני צץ המינות בישראל ויצאו הצדוקים מהרה

יאבדו שאין מאמינים בתורה שבעל פה, ובימי רבן גמליאל הזקן יצא יה״ן, וגם תקנו בימיו ברכת המינים וכדאיתא ברכות כ״ח ב׳, ועיין ה׳ עבדים פ״ו ה״ו, וראה בפירוש אבות במחזור ויטרי ובהראב״ד והמאירי בפירושו לאבות פ״א והראב״ע גם הם משוו ענינם הקראים והצדוקים. ואברבנאל בספרו נחלת אבות ור״ש דורן בספרו מגן אבות שיטה אחרת להם. ובמלחמות היהודים סימן ב׳ ט׳ כ׳ וז״ל, הכתה השלישית הם הצדוקים כוחשים בהשגחת אלהים בכלל ואומרים שאין חלק לאלהים במעשה האדם. ושהוא איננו הסבה אם יצדק האחד או ירשיע. כי זאת רק חלק הארם אשר בבחירת רצונו החפשי יעשה האחד ויחדל מהשני ע״כ. ויש שאמרו שהקראים לא היו עדיין בימי משנה וגמרא, רק נתחדשו בזמן הגאונים מן ענן ושאול. ובימי המשנה היו הצדוקים והביתוסים, ויש אומרים שבימי עזרא ואולי קודם בימי דוד התחילה בין יהודים להתגוצץ דעת הצדוקים הכופרים בתחיית המתים, ובימים האחרונים בימי אנטיגנוס היו לכת מיוחדת, ועיין ברכות נ״ד א׳, משקלקלו הצדוקים ורש״י שם התקינו עזרא וכו׳ וראה בשו״ת שלי „שבט מנשה" סימן קל״ו. שאלה אם מותר להתחתן עם הקראים או לא, ובה״ג סוף ה׳ נחלות שחושב הכתות שאסור להתחתן עמהן וכתב וז״ל, כותאי צבואי ושמראי חד גוהר ניגהו ע״כ, והנה היום הבותים והצדוקים והשמורנים והקראים כמעט שיטה אחת להם ואנכי אבאר שיטתן אחת לאחת.

והנה דעת הצדוקים שחלקו על קבלת חכמינו יש הרבה, ואכתוב פה בקצור איזה חלוקים שידוע לי, ואחשוב פה רוב מה שנמצא זכרונן בדברי חכמינו בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים. ואולי אחשוב כולן, או מי שיבא אחרי ויחפש יותר ממני ימצא עוד דברים שנמצא זכרונם בדברי רז״ל בגמרא ומדרשים ואלו הן. דעת הצדוקין אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג במכות ה׳ ב׳, ושם אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקים וכו׳, וראה תוס׳ שבת י״ב ב׳ ד״ה ר׳ נתן, ומה שכתבו בשם הר״י ז״ל. ובסנהדרין נ״ב ב׳ מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה, ובית דין של צדוקים היה. ופרש״י של צדוקין שדורשין מקרא ככתבו, הצדוקין אין מודין בניסוך המים, סוכה מ״ח ב׳ וראה רש״י שם ד״ה הגבה, הצדוקין אינם מודים בעירובין עיין רש״י עירובין סוף פרק ששי, ושם ס״ח ב׳, צדוקי הרי הוא כעכו״ם ועוד שם ס״א ב׳. ובירושלמי סוף חגיגה ובתוספתא שם. פעם אחת הטבילו את המנורה אמרו צדוקין ראו פרושים טובלין גלגל חמה, באחריות הבעלים בנזקי העבדים עיין ידים פ״ו. אין הצדוקים מודים שחכוט ערבה דוחה שבת. אף שמודים שהיא מצוה גדולה ואין בה רק איסור טלטול. יומא מ״ג ב׳. ובענין גורלות אמרו אל תתנו מקום לצדוקים לרדות, שם מ׳ ע״ב, ופירש״י תלמידים החולקים על התורה לרדות ולמשול בהן לקפח אתכם בדברים שיאמרו לפי רצונם הם עושים הכל, ודרך הצדוקין בענין הקטורת משונה מדעת החכמים, שם י״ט ע״ב. ובדם נדה חשבוהו רבנן לצדוקין כבועל נדות. נדה ל״ג ב׳. בתיקון האפר מפרה האדומה אמרו שהיו הצדוקין אומרין במעורבי השמש היתה נעשית. פרה פ״ו משנה ז׳, ובתוספתא שם. וראה עוד בידים בברטנורא ובירושלמי יומא פ״א ה״ה. ואמרו בהוריות דף א׳, כלל אין ב״ד חייבים עד שיורו בדבר שאין הצדוקים מודים בו, אבל בדבר שהצדוקים מודים בו פטורין, מאי טעמא דאמרינן דזיל קרי בי רב הוא, ובאליהו זוטא פ״ב, מקרא נתן לנו מהר סיני, משנה לא נתן לנו מהר סיני, ובענין הכפירה בתחיית המתים א״ל ההוא צדוקי לר׳ אמי, אמריתו דשכבי חיי והא הוו עפרא וכו׳ סנהדרין צ״א א׳. ובגמרא סוכה מ״ח ב׳, צדוקי אחד שהיה שמו ששון בדח ברב אבהו ואמר עתידיתו דתמלו לי מיא לעלמא

דאתי, ולפי הנראה שכחשו הצדוקים. רק אם יחיו המתים עוד לקבל עונשם ושכרם או לא. אבל לא כחשו בהשארת הנפש, ואנן פרושים מאמינים בשכר ועונש ובתחיית המתים, כדכתיב מקרא מלא, והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים, ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע שמואל א׳ כ״ה כ״ט. ונאמר בדניאל י״ב ב׳, ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, ועוד. ולזה יסדו בי״ח ברכות ברכת גבירות נגד דעות הצדוקים אשר כפרו בתחיית המתים. ובברכות פרק הרואה אמרו אין עולם אלא אחד, ובא עזרא ותקן לאמר מן העולם ועד העולם וע״ש ברש״י. ולדעת הצדוקים אסירה הקצירה בשבת אף לצורך קרבן, ולדעת הפרושים שיהא נקרב למנחת בכורים ממחרת הפסח מותר לקצור בשבת, והצדוקים היו אומרים אין קצירת העומר במוצאי י״ט. לדעת הצדוקים לא היתה מצות יבום נוהגת כי אם בארוסת האח המת ולא בנשואתו, וראה בירושלמי יבמות פ״א היצה דרשי החיצונה. והם מתחסדים עלינו באוסרם בת האח חסד הוא להם וטח מראות עיניהם, שהרי בכתוב הוא בפירוש שופטים א׳ י״ג שכלב נתן בתו לעתניאל והוא אחיו הקטן ממנו. וז״ל הכוי״פ פ״ה, וכן אתם קצת דקדוקי עניות שהכל שחוק וקלות ראש, ובאמרם אלי בת האח אסורה, אומר להם שבתם מותרת להם שהרי אינן אוסרין אלא מה שאסרה תורה בפירוש, והבת לא אסרה תורה, וכבר ידעת שהיא אסורה מאחת ממדות שהתורה נדרשת בהם, והיא מק״ו מבת הבת, וכמו שהזכיר הר״ם ריש ספר טהרה, ודע שאלו אינן אוסרין בת האח, אלא שכך למדו מן הכותים והכותים למדו זה מהישמעאלים. ולזה כל מי שאינו בתורה שבעל פה אינו בתורה שבכתב וכן כתוב חקותי ותורותי עכ״ל. לדעת הצדוקים הממזר אינו יורש במקום בת אביו. הערך ערך ענה בשם רב סעדיה גאון. בירושלמי ע״ז פרק בתרא. דמודו כיתאי בשאובה דפסולה וכן הצדוקים מכלל דהוי דאורייתא וצ״ע ב״ב כ״ו ב׳. הקראים יחליטו הדין עמוני ומואבי אסורים בלי הפרש בין זכרים לנקבות עד שיתגיירו גרות שלמה כרות המואביה. אדרת אליהו הלכות אישות, וביבמות ע״ז ב׳ באה הקבלה להפרושים עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ראה בנחמיה י״ג א׳ ובירושלמי פסחים פ״א לענין בל יראה חמץ דרשו בבתיכם ולא בחצרתיכם. ובמדרש תהלים שהצדוקים אינם מודים שה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה. ויש אומרים שלא נתקנה ההפטרה כי אם להוציא מלבן של צדוקין האומרים אך תורת משה. אך היא ואפסה עוד, ומשימים לאל כל ספרי נביאים. מלבד ספר יהושע וכתובים. ואינם מאמינים בנבואת כל נביא אשר היה אחרי משה. ואליהם רמז במדרש תנחומא פ׳ ראה. באמרו פושעים אומרים שנביאים וכתובים אינם תורה. ולכן תקנו החכמים לספח תמיד אל הקריאה בתורת משה. קריאה בספרי נביאים. ובזכרוני רשום טעם אחר. לפי שבזמן שגזרו על ישראל שלא יעסקו בתורה כדאיתא במגלה שלפנינו בפרק י״ב. עמדו חכמינו והתקינו לקראות בכל שבת פרשה אחת מהנביאים השייך לענין התורה מה שקראו מלפנים בכל שבת, והר״ן במסכת מגילה כתב שראה על קלף נסדרו הפטרות גם לקריאות מנחה בשבת. שבא אצלו ממדינות פרס וכן היה שם המנהג. ובשבת קי״ו ב׳ בנהרדעא אתרא דשמואל פסקו סדרי בכתובים במנחא בשבתא. ורש״י שבת כ״ד סע״א וז״ל. המפטיר במנחה בשבת מצאתי בתשובת הגאונים, שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה י׳ פסוקים, ובימי פרסיים גזרו גזירה שלא לעשות כן וכיון שנסתלקו נסתלקו ע״כ. ויש אומרים כי חז״ל צוו על הדלקת הנר בשבת להוציא מלבן של הקראים שאסרו לשום בן ישראל להיות נר או אש בוער בביתו ביום השבת. הן להבעירו מבעוד יום או משחשכה הן בעצמו והן ע״י אחרים, הן ע״י ישראל והן ע״י א״י.

וכתבתי בספרי „חצי מנשה" פרשת ויקהל וז"ל, ביום השבת למימר דדוקא ביום השבת גופיה הוא דאסר לאדלקא, אבל מבעוד יום לאדלקא ליה ויהא מדליק ומבעיר ביומא דשבתא שרי, ולאפוקי מקראים דלית להו בוצינא דדליק ביומא דשבתא, דעלייהו כתיב ורשעים בחושך ידמו, ואוי להם שבכל מקום שפקרו המינים תשובתם בצדם. והג"י ב"ק הקשה, אם אשו משום חציו, א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרה בשבת. ועיקר כונתו שתדלק ותלך בשבת וכו' עכ"ל. הקראים אסרו תשמיש המטה בשבת מפני שנאמר בחריש ובקציר תשבות, וראה בת"י על משניות בנדרים בשם כרמי שומרון, שמפני טעם זה אין אוכלין שום בשבת. וראה בראב"ע שמות כ"ג פירש בן זוטא את הכתוב מלאתך וכו'. וראה כתובות ו' א' בענין אם מותר לבעול בשבת. ובענין תפילין עיין שבת ק"ח א'. וזו שאילה שאל ביתוסי אחד את ר' יהושע הגרסי. ומשם יש ראיה אם הצדוקים וביתוסים חלקו על הפרושים בתפילין. בשחיטת והקרבת הפסח שדוחה את השבת ראה בפסחים ס"ו א' ובירושלמי שם בשנוי לשון וראה שם בצל"ח, ויש אומרים שכל הויכוח הוא דעת הצדוקים עם הפרושים ושם ע' ב' יהודה בן דורתאי פירש הוא ובנו דותאי וישב לו בדרום למה אין חגיגה דוחה שבת, ובסה"ד כתב נראה שהיה צדוקי. והכותיים שהם מכת הצדוקים חלקו עם החכמים בענין מקום המקדש. הכותיים אומרים שהר גריזים הוא מקום המיוחד לבנות בית לשם ה'. והפרושים אומרים שעיקר המקום בהר המוריה, וכן איתא במסכת כותים, מאימתי מקבלין אותם משכפרו בהר גריזים והודו בירושלם ובתחית המתים. וראה בת"י יומא ס"ט ד"ה כיון ובהגהות מהריעב"ץ. ועוד נרבה לדבר בענין הר גריזים בדברינו הבאים. ובענין או"ב לדעת הקראים אסור אפילו שחט להיותא ואשכח לה וולד מחייב משום או"ב ובספרי „חצי מנשה" פרשה תולדות כתבתי וז"ל. בהעיטור ה' שחיטה, ואו"ב דאסור דווקא דאיתיליד. אבל שחט להיותא ואשכח לה וולד לא מחייב משום או"ב. דכתיב שור או כשב או עז כי יולד. לא מתקרי בן עד דנפיק לאור העולם, וכתיב הנך הרה וילדת בן. וכן בדוד הוא אומר בני אשר יצא ממעי. שמואל ב' ט"ז י"א ע"כ, ובהבור אחד מהכמי הקראים על הלכות שחיטה השיג ע"ז מדכתיב ויתרצצו הבנים בקרבה, וכתב ע"ז השער החדש, וזפת רותח יוצק לתוך פיהם. דהתם כבר נולדו בשעת כתיבת התורה עכ"ל. ולדעת הצדוקין אין חייבין על חלב ודם אלא על הקרב לשלמים כדמשמע בתוספתא דהוריות. וראה בפרשה ויקרא הויכוח צדוקי אחד עם הראב"ע. ובהערותי לפירוש של מסכת הוריות לר' יהונתן ז"ל צד 12 כתבתי בזה"ל. וכתב בתוס' ג' א' ד"ה הורו ואע"ג דדם חיה נאסר שמא הצדוקים אומרים דגם הוא קרב ע"כ. ובאמת סבר ר"ל בזבחים ל"ד דמקרב חיה טהורה הוא רשות, וכן משמע שכן דעת המדרש שאמרו לא הטרחתי עליכם להתייגע בהרים להביא לפני קרבן מאלו שאינם ברשותך, ועיין ירושלמי מגילה פ"א תחילה הכל קרב בבהמה בהמה והיה וכו' ועיין רש"י ויקרא שהחיה אסור בקרבן מדרשא דכלל ופרט ועיין בספרי „אלפי מנשה" פרשה בחוקותי בתשובה אחת עכ"ל. ועוד שם צד 8 בתשובות הרמב"ם בלשון ערבי כ"י אקספרד וז"ל, שאלה השתחויה בפשוט ידים ורגלים אם מודים בה צדוקים או לא. תשובה אין מודים בה לפי שאין מפורשת בתורה ולפיכך אם טעו ב"ד והורו שהמשתחוה לע"ז בלא פשוט ידים ורגלים פטור, הרי אלו חייבין בקרבן שגגתן לפי שטעו בדבר שאין הצדוקין מודים בו, משה בר מיימון ז"ל עכ"ל. והנה עוד דבר אחד חלקו הצדוקים על החכמים. דבר שעומד ברומו של עולם. בענין קדוש החדש והחשבון, שלדעת הגאון רבינו סעדיה ור"ה, סוברים שכל עיקר קדוש החדש שנתקן

לקדשו ע״פ הראיה לא היה רק לבטל דעת הצדוקים והביתוסים שערערו בזה על גוף ועצם החשבון. וחלקו על החכמים לומר שהחשבון אינו מדוקדק לאמתו. יאשר ע״כ הראים לדעת שכן הוא באמת ע״י חדוש הלבנה בעדי ראיה. אבל עיקר המצוה היא רק החשבון עצמו המקובל לנו ממרע״ה מסיני, ושעל פיו אנו נוהגים תמיד גם היום. וראה בספרי „מטה מנשה״ שבו ידובר מעניני קדוש החדש ע״פ הראיה וע״פ החשבון. ושם בירורתי אב צדקי דברי, הגאונים הנ״ל. והנה במגלה שלפנינו נמצא מחליקת הצדוקים עם הפרושים, רק בתמידין ובחג השבועות. ובענין נחלות הבת עם הבן, ובמנחה אם הוא למזבח או לכהנים, ועוד ראה בפרק ד׳ בהמגלה ושם בהערותי. ובאמת שהמעיין בעינא פקיחא יראה שמרומז בהמגלה כל ענינים שחלקו הצדוקין עם החכמים. דבענין מחלוקת בחג השבועות. הוא כולל דעת הצדוקים בענין קדוש החדש והחשבון, שהוא עיקר כמעט כל דתי התורה. ובירושלמי ר״ה פ״ב ה״א ובתוספתא שם פ״א, מעשה ששכרו ביתוסין שני עידי שקר להעיד על החדש שנתקדש. כדי להטעות לחכמים בקדוש החדש שיבא יום א׳ דפסח בשבת. ויהיה עצרת אחר השבת, ובתענית י״ז א׳, ומורים שאם חלה להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת, אין כ״ג מתלבש בכליו ומותרין בהספד ובתענית שלא לקיים דברי האומרין עצרת אחר השבת. ובספרי „מטה מנשה״ אות ד׳ כתבתי שבחדש סיון לא היה לחכמים דבר שהיו צריכים להודיעם לגולה. כיון שכבר ידעו יום הפסח. הנה חג השבועות יהיה ליום המשים לעומר. שהרי לא תלאו הכתוב בחדש סיון, אלא בנו״ן יום לעומר. וכיון שידעו זמן חדש ניסן ממילא הנה חג השבועות כבר קבוע ומנוי. ובכל זאת היו מקדשין ע״פ הראיה גם בחדש סיון רק כדי לקיים המצוה. ואפשר שהקדוש החדש היה גם בחדש סיון. אף שהוא שלא לצורך, אבל היה קדוש כדי שלא לקיים דברי הצדוקים שאומרים עצרת אחר השבת. ובמגלה שלפנינו פרק ד׳ וז״ל. בי״ד בתמוז עדא ספר גזירתא. מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקין ספר גזירות וכו׳. נראה מזה שהיו להצדוקים ספרים שכתבו בענין כל המצות שבתורה. לפי חוקיהם וגזרותיהם הזרות. ובי״ד בתמוז בטלו כל הספרים שבידיהם ואותו היום שבטלוהו עשאוהו יום טוב. ודע שספק עצום אלי אם כ״מ שהזכיר בש״ס שם צדוקי, אם הוא צדוקי ממש. כמו בכתובות קי״ב א׳. א״ל ההוא צדוקי לר׳ חנינא ראה משבחיתו בה בארעכו וכו׳. ביבמות ס״ג ב׳ בגוי נבל אבעיסם אמר ר״א אלו הצדוקים. ובשבת קנ״ב א׳ ויכוח הצדוקי עם ר׳ יהושע בן קרחה, בברכות י׳ א׳. אמר לה ההוא צדוקי לברוריא. אמר ההוא צדוקי לר׳ אבהו כו׳. ובענין חלומות שם נ״ו ב׳ ומעשה בצדוקי אחד שסיפר עם כ״ג בשוק ונתזה צנורה מפיו ונפלה לו לכ״ג על בגדיו. הוריקו פניו של כהן גדול, קדם אצל אשתו אמרה לו ר׳ אע״פ שצדוקית אני מתיראין אני מפרישים ואני מראין דם לחכם, א״ל ההוא צדוקי לרב אידית כתיב שמות כ״ד א׳, ואל משה אמר עלה אל ה׳ עלה אלי מיבעי ליה. סנהדרין ל״ח ב׳. ועוד שם ל״ט א׳, א״ל ההוא צדוקי לר׳ אבהו אלהיכם גחכן הוא מדקאמר ליה ליחזקאל שכב וגו׳, ובחולין מ״א א׳ אין שוחטים בתוך לתוך גומא שלא יחקה את הצדוקים, ושם פ״ז א׳ א״ל ההוא צדוקי לרבי וכו׳, ובסנהדרין ל״ז א׳ א״ל ההוא צדוקי לרב כהנא אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא. אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת. א״ל התורה העידה עלינו סוגה כשושני׳ שאפילו כסוגה בשושני׳ לא יפרצו בהן פרצות. ואולי איזה מהן מורה השם „צדוקי״ על עכו״ם ובעלי מסרי התלמוד עשו כן מפני היראה וכתבו צדוקי תחת שם עכו״ם.

ומה היו דורשים אמרו ג) כתוב בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר (במדבר כ"ח ד') ליחיד משמע. אמרו להם חכמים אין אתם רשאים לעשות כן לפי שאין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל שנאמר צו את בני ישראל וגו' (שם). קרבני זה הדם. לחמי אלו חלבים. לאשי זה הקטרת. ריח זו הלבונה. ניחחי אלו הנסכים. וכל שהוא כריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו שיהא כולם באים מתרומת הלשכה: ר' ד) עקיבא אומר מניין שלא יצא וירעה בעדר ת"ל תשמרו להקריב לי במועדו (שם)

ג) הכה"ט שמות כ"ט ל"ט וז"ל. כתיב כאן תעשה לשון יחיד ובפנחס כתיב תעשו לשון רבים. לומר שהיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור ע"כ. נוקשה לי למה לו להרחיק המסורה זו מסדר לסדר. הא בפרשת פנחס נמי כתיב תעשה לשון יחיד), ולפי זה ניחא לי מה שכתוב גבי חזקיהו המלך, ומנת המלך מן רכושו לעלות הבקר והערב וגו' דהי"ב ל"א ג' ובנחמיה י' ל"ג ל"ד. והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד, וע"כ צ"ל שמסר יפה יפה לצבור. וכדעת התוס' יומא ל"ה ב' ד"ה ניחוש. כתבו דגבי כה"ג לא חיישינן שמא לא ימסרנו יפה יפה, אבל באיש אחר חיישינן. ונראה ודאי שה"ה במלך לא חיישינן שמא לא ימסרנו יפה. ובודאי עשה חזקיהו המלך כדין וכדת, דאם לא כן היה להגמרא לחשוב בהדברים שעשה חזקיה המלך ולא הודו לו הכמים פסהים נ"ו א'. אלא ודאי עשה כדת התורה. שכן היתה בהקבלה מעת נתנה הדת ובנין בית המקדש. היו תמידין קריבין משל צבור. ועושין כן מדי שנה בשנה, והקבלה סמוכה על ארון התעודה מרע"ה. וכן בכל המצות כמו אתרוג וכדומה. אלא שהקבלה היה ג"כ אם היחיד ימסור תמידין לצבור בעין יפה יכול למסור. וכן עשה חזקיה המלך. ועוד אפשר לומר שהיה אז הוראת שעה שעת הדחק, קודם שעמד הבית על מכונו עם מחלקות הכהנים והלוים. שעד ימי חזקיה המלך היו העם מקטרים ומזבחים בבמות' ואח"כ שברו המצבות כדמבואר שם בפסוק, אבל הצדוקים שהיו עשירי העם בקשו שהבית יתפרנס אך על ידם, ודרשו מדרש זו לעצמן, ולכן ישמיעו על השקלים בפומבי גדול לרדות על הצדוקים. כענין שעשו בקצירת העומר ובניסוך המים ועוד. ואין ספק אלי שהצדוקין שהיו מביאין תמידין משל יחיד היו לומדין מחזקיה המלך, וסמכו גם על דרשתם, והקבלה היה לחכמים שאין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל. והא דהיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור אין זה רק בשעת הדחק כענין בחזקיה המלך וכדומה וזולת זאת אין רשאין לעשות כן כדמבואר בגמרא שלפנינו.

ד) בפסהים צ"ו א', ובמנחות מ"ט ב' ובערכין י"ג ב' הגירסא בן בג בג. והמלות „שלא יצא וירעה בעדר" לא מצאתי בשום מקום מהמקומות הנ"ל זולת במגלה שלפנינו. וכל הענין הזה עד כשגברו, לכאורה אין לו יחס עם מה שלמעלה. ואולי הצדוקין שחולקין על קבלת הכמינו בענין תמידים אפשר דגם בזה הענין שתמידים צריכין ביקור ד' ימים היו חולקין, דעיקר למוד שצריך התמיד ביקור ד' ימים ילפינן מגזרה שוה, והצדוקים אינם מודים בי"ג

ולהלן הוא אומר והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום (שמות י״ב ו׳) מה להלן מבקרין אותו ארבעה ימים קודם לשחיטתו אף כאן מבקרין אותו ארבעה ימים קודם לשחיטתו. וכשנברו עליהם ונצחום התקינו שיהיו שוקלין שקליהן ומניחין אותן בלשכה והיו תמידין קריבין משל צבור. וכל אותן הימים שדנום עשאום ימים טובים: מגלה ומתמניא ביה ועד סוף

מדות שהתורה נדרשת, ולדעתם אפשר אין צריך ביקור אלא בפסח דכתיבא בהדיא בקרא ולא בתמיד. ואלמלא דמסתפינא מרבותי הייתי אומר, שר״ע ס״ל שמביאים תמידים משל יחיד, דהיינו שהיחיד ימסור לצבור בעין יפה, וכדדרש הבה״ט במסורה, ראה הערה ג׳. והא דכתיב „תשמרו״ בתמיד לשון רבים דרש ר״ע לגזרה שוה שהתמיד צריך ביקור ד׳ ימים. ועתה יש בכל הענין שייכות זה לזה. וניכל לומר שלא פליגי חכמים עם ר״ע. שחכמים נמי סברי שהיחיד מביא תמידים. דהא כתיב בהדיא „תעשה״ לשון יחיד. ולכתחלה מביאים תמידין אלא משל צבור. ובשעת הדחק מביא גם יחיד. ולכן כתיב בתורה תעשה לשון יחיד, וכתיב תעשו לשון רבים, אבל הצדוקים דורשים תעשה לשון יחיד, שלכתחלה יחיד מביא תמידין. לזה השיבו חכמים להצדוקים שאין רשאים להביא לכתחלה תמידין משל יחיד מדכתיב תשמרו. יעיד נראה לפרש שר״ע בא לומר, שהא דתמידין בא אלא משל צבור ידעינן מדכתיב תעשו לשון רבים, והא דכתיב תשמרו דרשינן לגזרה שוה שתמיד צריך ביקור ד׳ ימים. ועכשיו כל הכתיב דכתיב בתמיד לדרשא אתי, כתיב תעשו לשון רבים שקרבן צבור בא אלא משל כל ישראל. וכתיב גם תעשה לשון יחיד, שבשעת הדחק מביא גם יחיד תמידין ומסור לצבור. וכתיב נמי תשמרו לשון רבים דרשינן לגזרה שוה שהתמיד צריך ביקור ד׳ ימים. אבל הצדוקין שאין דורשין מקרא, אין המקרא כפשוטו ולא כלשון בני אדם, והכלל מי שאין לו תורה שבעל פה אין לו תורה שבכתב. ויותר נראה לפרש שהא דיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור, היא ענין בפני עצמו שמאחר שמסר היחיד תמידין משלו לצבור. אין להיחיד שום שייכות בתמידין הללו, ורק כל ישראל יש להם חלק בתמידין. ואז בא התמידין משל כל ישראל. וכן עשה חזקיה המלך שמסר מן רכושו לעלות הבקר והערב, ראה בהערה ג׳. ובפרק ה׳ וכן עשו בני זתיאל בן יהודה התנדבו עצים ומסרו לצבור, אבל הצדוקים בקשו שהבית יתפרנס אך על ידם, ולא מסרו לצבור כלל, והנה הא דכל קרבנות צריכין ביקור, הדרש ר׳ יוסי בתו״כ פ׳ ויקרא, תמים יקריבנו, יבקרנו ויקריבנו. ובתמיד דרש ר״ע גזרה ש״ה מפסח שצריך ביקור ד׳ ימים. וראיתי באור זרוע הלכות פסחים כתב בשם תוספתא פסחים פ״ה דהשוחט תמיד בשבת דאינו מבוקר חייב חטאת. ויחזור ויביא תמיד אחר להכשירו חוץ מן הנשחט שנאמר תמימים יהיו לכם כשהן מבוקרין הן תמידין ושאינן מבוקרין אינן תמידים. ודעתו אף דלית ליה מום. דאי אית ביה מום צריכא למימר יע״ש. ואין נראה לי כן דאיך אפשר לומר דבר זה. אם שחט תמיד בשבת תמים בלא מום ורק דאינו מבוקר ד׳ ימים דחייב חטאת ויביא תמיד אחר, ונראה לי שהתוספתא מיירי באופן שלא ידעו בבירור אם היה לו מום או לא, דהיינו ששכחו לבקרו קודם השחיטה. לפי שסמכו על ביקור ד׳ ימים. וספק הוא. ולכן חייב חטאת

מועדא איתותב חגא דשבועייא די לא למספד: גמרא ואיזה חג זו (ה)

מספק. אבל אם ידעו בבירור דלית ליה מום. רק שלא ביקרוהו קודם שחיטתו ד׳ ימים ודאי בדיעבד התמיד כשר. ולפ״ז אע״ג שלא בקרוהו ד׳ ימים קודם שחיטה. הואיל שאנו רואין עכשיו שהוא לפנינו תמים בלא מום. ולא נמצאין עוד מבוקריי מד׳ ימים, ודאי שזה התמיד כשר בדיעבד להקריבו. ומסתייעא מילתא משלהי מרובה פ״ב ע״ב. כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה והיו מעלין להם תמידים, משמע שלא היו מבוקרים. וראה בטור אבן פ״ד דמגלה, שכתב דאין ביקור מעכב דיעבד. ונראה שדעת הרמב״ם כן, מדלא הביא בהלכותיו דין זה מהתוספתא הנ״ל, ראיה שחייב חטאת רק על הספק כמו שכתבתי, א״כ שוב לא צריך להרמב״ם להזכיר דין זה. וראה ברמב״ם בפירושו למס׳ עדיות רפ״ו ותוס׳ מנחות ס״ד ב׳, בשם ירושלמי באותה שעה האיר להם הקב״ה עיניהם ומצאו שני טלאים מבוקרים ע״כ. והוא בירושלמי ברכות פ״ד ה״א.

ה) כמה קולמוסין נשתברו וכמה דיו נשתפך בימים האלה על אדות שם „עצרת״ שהוא בעברית „שבועות״. ושגור הוא בפי חז״ל בכל מקום לקרות הי״ט של חג השבועות בשם „עצרת״ והרב הגאון בעל כתב והקבלה בעיון תפלה האריך בנותן טעם לשם עצרת, ונעלם ממנו פסיקתא זוטרתי פ׳ פנחס וז״ל. אמר רבי טוביהו ברבי אליעזר, חזרתי על כל עניני המועדות ולא מצאתי חג שבועות שנקרא עצרת, ורבותינו קראו בכל מקום עצרת לחג השבועות, והוא לשון תרגום, דאמר אונקלוס הגר בעצרתכון ע״כ. ר״ל על בשבעתיכם תרגום בעצרתכם. ועל חג השבועות תרגום חגא דשבועייא, כמו שכתוב במגלה שלפנינו, וראיתי שחכם אחד כתב אחרי שהוכיחו להם דתמיד הוא קרבן צבור אז אמרו דעצרת הוא לעולם אחר השבת, דאלו היה התמיד קרבן יחיד, אז לא טעו בזה דעצרת. ולפ״ז הא דתמיד הוא קרבן צבור. והא דעצרת הוא אחר השבת, המה שני דברים הפכים ואי זה לא קיימי זה. ולא ידעתי כעת להבין, וה׳ יאיר עיני, ולעת הפנאי אם יחייני ה׳ בחסדו הגדול אעיין בענין זה, ויש מי שכתב כי הצדוקים לא נטו מן הפרושים בדבר הזה. כי אם להלכה ולא למעשה, כי רחוק הדבר מאד אשר יחגו שתי הכתות את חג השבועות בא״י בשני ימים שונים, כל ימי היות בית ה׳ עומד על תלו, וכל היהודים עולים לראות את פני ה׳ בביתו בחג השבועות. ואינו אלא דברי נביאות, הא מצינו בסנהדרין נ״ב ב׳. מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה הבילי זמורות ושרפוה, ובי״ד של צדוקים היה. ודע שהשמורנים והקראים נוטים אחרי באור הצדוקים עד היום הזה. ובספרי שו״ת „שבט מנשה״ סימן קל״ו וז״ל. ובזכרוני כשהייתי ביאלעסטאק הייתי בבהכ״נ שלהם. ביוהכ״פ שלהם שחל אז בחשבונם ממחרת יוהכ״פ שלנו ומתפללים בכל היום בתענית יחף וטלית על ראשיהם ונשים לבד כראוי כמנהג ספרדים. הכוזרי כתב שיתכן להודות לקראים כי ממחרת השבת הכוונה על שבת בראשית. ושאמנם קצת מן השופטים והסנהדרין חשבו שלא הזכירה התורה השבת אלא דרך משל. ואמנם הרשות ביד האומה להחל חרמש ביום שתרצה. והם השופטים והסנהדרין קבעו שיהיה הקציר ביום שני של פסח. וראה בפסוק ויהי ממחרת החדש השני שמואל א׳ כ׳ כ״ז והמליצה אינה סובלת כלל שיהיה הפירוש ביום ב׳ להדש, וכבר בירו חכמים מתרגומים שונים סורי ועוד, ומסתימת הלשון של חכם עמנו פהילא מאלכסנדריא שממחרת השבת כדעת הפרושים. ר״ל ממחרת חג הפסח ולא כדעת הצדוקים. וגם היום בפסקי הקראים להר״ר אליהו בשיצי

העצרת. ו) והלא לא נצרכו לכתוב כל הימים טובים שבמגילה. אלא מפני שהיו דנין כנגד בייתוסין שהיו אומרים עצרת לאחר שבת ז) נטפל להם ר׳ יוחנן בן זכאי ואמר להם שוטים זו מניין לכם ולא היה בהם אדם שהחזיר לו דבר חוץ מזקן ח) אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר מפני שהיה משה רבינו אוהב את ישראל היה וידע שהעצרת יום אחד הוא לפיכך עמד ותקנה לאחר שבת כדי שיתענגו שני ימים טובים זה אחר זה קרא לו ר׳ יוחנן בן זכאי המקרא הזה אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (דברים א׳ ב׳) אם משה רבינו אוהב את ישראל

שספירת העומר מתחלת ביום א׳ ממחרת השבת של חג המצות וסופרים בכל יום בבקר. וחג השבועות הוא תמיד ביום א׳ אחר השבת שהיא יום מ״ט לספירה. והוא יום הבכורים וזכר למתן תורה. בקראים כן גם השומרונים יספרו חמשים יום ממחרת השבת. ר״ל שבת ממש עד ממחרת השבת השביעית, שבע שבתות תמימות. ורצונם כי יום הבאת עמר התנופה הוא ביום א׳ לשבוע. מחרת השבת. ולא ביום א׳ של פסח מחרת החג. שנקרא ג״כ שבת. כאשר מונים וסופרים אנחנו הרבנים.

ו) מקשה ונימא עד מועדא. הא בלא״ה י״ט דאורייתא הם. ומתרץ שכל אותן הימים דנום. ולפי זה צ״ל מפני שהיו דנין „כל אותן הימים" כנגד בייתוסין. כמו דאמר למעלה מזה וכל אותן הימים וכו׳. ובכ״י אחד מד״ה והלא עד מפני. ליתא.

ז) וכן לקמן פ״ה ופ״ח. נטפל להם ריב״ז. ולשון זה שגור הוא בפי חז״ל פעמים רבים. כמו בר״ה י״ז ב׳. נטפל לה ר׳ יוסי הכהן. א״ל אמשול לך משל וכו׳. וב״ב ס׳ ב׳, נטפל להם רבי יהושע אמר להם בני וכו׳. ופירוש הדביק.

ח) כן הכנוי אצל הערב בשם זקן. כמו שכנוי הערבים אברהם הזקן. ובפירוש ספר יצירה לרי״ה אשר הוצאתי לאור עם הערות. בדף ס״ה. וז״ל מצד היות הספר מיוחד (צ״ל מיוחס) לזקן הנכבד ע״כ. וכן שם בדף י״ז א׳. וקנינו יצחק בן שלמה הרופא. ולקמן פ׳ ט׳ שני זקנים היו בצידן, ובמשנה ג׳ פ״ד דידים מעשה וקנים. ובתוספתא שם. אני הייתי עם זקנים הראשונים כשבאו מיבנה ללוד. ובמגלה מאה ועשרים זקנים, ובתוספתא פ״ג רידים. אמר להם יהודה גר אני מה אעשה. אמרו לו כבר שמעתי מפי הזקן, הרי אתה מותר לבוא בקהל. ובזבחים כ״ב ב׳. זקני דרום. מפני שהמקום גורם לחכמה. כדאיתא הרוצה להחכים ידרים ב״ב כ״ה פירש הערך ערוך דרום ילך אצל חכמי דרום וילמד חכמה מהן. וראיה נראה לי לפירוש זה מדריב״ל בחר לשבת בדרומא דלשיטתו אזל. ועיין בסה״ד ר׳ יהושע הדרומי. ובעירובין נ״ג ב׳, רש״י למסיבושת לפני זקני דרום שהן חכמים מאד. והגאון רצה״ח הקשה מהא דאיתא בירושלמי פסחים פ״ה, רבי שמלאי אתא גבי רבי יונתן א״ל אלפן אגדה. א״ל מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח, ומעוטי תורה, ואת נהרדעאי

היה מפני מה עכבם במדבר ארבעים שנה אמר לו רבי ובכך אתה פוטרני אמר לו שוטה שבעולם ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם אמר לו ובמה אתה פוטרני אמר לו הכתוב אומר וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' (ויקרא כ"ג ט"ו) יכול לא יהא המניין תלוי אלא בשבועות ת"ל תספרו חמשים ט) יום הא כיצד אירע יום ט"ו להיות בשבת מונה שבע שבתות חל להיות אחר שבת מונה חמשים יום וכשאתה קורא ממחרת השבת ממחרת יום טוב הראשון של פסח. ור' אליעזר אומר אינו צריך הרי הוא אומר תספור לך מהחל (דברים י"ו ט') הספירה התלויה בב"ד יצאתה שבת בראשית שספירתה בכל אדם. רבי יהושע אומר אמרה תורה מנה ימים וקדש ראש חודש מנה ימים וקדש עצרת מה ר"ה סמוך לביאתו ניכרת אף עצרת סמוך לביאתו

ודר בדרום ע"כ. (והא דאמרו גסי רוח ומיעוטי תורה משום דאמרו שם ג"ה א', לא תמצא בגסי רוח), ואיך קרי להו שם חכמים מאד. ועיין בסה"ד ר' שמלאי, ונראה לי לומר שרבי יונתן היה ממערב, ובא"י היו חכמים גדולים יותר מזקני דרום, מפני שאוירא דא"י מחכים, וקטן מהם היה יותר חכם מגדול שלהן, ובמדרש ב"ר פט"ז וזהב הארץ ההוא טוב, שאין תורה כתורת א"י, ולא חכמה בחכמת א"י, שם הבדולח ואבן השהם, מקרא משנה תלמוד ותוספתי ואגדה ע"כ. ור' זירא כשהלך מבבל לא"י וחזר משיטתו הראשונה שהיה חולק נגד ר' אילא בענין ספק נחלה אמר ש"מ אוירא דא"י מחכים, והכונה שמשעליתי לא"י נתתי את לבי לעמוד על אמתת הדברים ב"ב קנ"ה ב', אביי אמר חד מינייהו (מבני א"י) עדיף כתרי מינן, אמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו, כתובות ע"ה א', ועיין בערך מילין ערך א"י, ובמציעא פ"ה א'. ר' זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה כי היכי דלא נטרדיה. ומשמאי והלל שנתארו בתואר זקן במו ר"ג הזקן, ובכל זאת קרא ריב"ז אותו הזקן בשם שוטה, וכעין זה איתא בההוא צדוקי אמר ליה שוטה חולין פ"ז א', ובעירובין ק"א א', אמר ליה ההוא צדוקי לרבי יהושע בן חנניא חרקאה וכו' אמר ליה שטיא.

ט) והא דלא ספרינן אלא מ"ט יום. כתב הרא"ש סוף מסכת פסחים, שכן דרך המקרא בשמגיע המנין לסכום עשירית פחות א' מונה אותו בחשבון עשירית, ואינו משגיח על חסרון האחד, מספר ארבעים גוזמי. ובגמרא תנא מיניה ארבעין ומנין, ר"ל הרבה פעמים, ועיין בשו"ת שלי „לבני מנשה" סימן כ"ח. וזה תמצא בשבעים לבני יעקב, ובמ' מלקות, ובירושלמי ר"ה פ"א· החשבון המרובה בולע את המועט והיה באין, ובסדר עולם פ"ד, למדנו מן הכתוב שביון שנכנס יום בחדש. מונין אותו חדש שלם. חדש הנכנס בשנה. מונין אותה שנה שלמה, שמקצת החדש בכלו. ומקצת השנה בכלה.

ניכרת. ר' ישמעאל אומר אמרה תורה הבא עומר בפסח והבא שתי לחם בעצרת. מה להלן רגל ותחלת הרגל אף כאן רגל ותחילת רגל. י) ר' יהודא בן בתירא אומר נאמר שבת למטה ונאמר שבת למעלה מה להלן רגל ותחילת הרגל בסמוך לו. וכשאתה קורא ממחרת השבת ממחרת יום הראשון של פסח. ר' יהודא אומר כתוב אחד הוא אומר יח) ממחרת השבת וכתוב אחד

י) בכתבי הקדש שם „יהודה" סוף השם הזה תמיד בה"א. אך בש"ס ימצא באיזה מקומות „יהודא" באלף לבסוף, כמו במגלה שלפנינו. וטעם לפי דמצינו גיטין כ' א'. הכותב שם יהודה ושכח לתת בו הד', מה לעשות בו? כי בלי הד' הוא שמו של הקב"ה. ופליגי ביה ר"י וחכמים. ולכן נהגו הסופרים לכתוב שם יהודא באל"ף שאף אם יטעה הכותב וישכח הד' האמצעית ישאר „יהוא" ולא שמו של בורא, וראה מה שכתבתי בהערותי לספר „העצמים" להראב"ע, ובשם ירושלמי סוכה, שאני והוא הושיעה נא. שהוא שם המפורש. והראב"ע בשם פילסוף שבלשון הלאטיני והיוני יתארוהו בהוא. ועיין בספרי „חצי מנשה" ריש פרשה בראשית טעם שנהגו הסופרים והמדפיסים בסדורים שמדפיסין שני יודין במקום השם.

יח) ממחרת הפסח. כתיב במדבר ל"ג ג'. וביהושע ה' י"א ומלשון דאמר ר"י כתוב אחד הוא אומר, וכתוב אחד אומר, ולא אמר לשון נאמר ממחרת השבת למטה, ונאמר ממחרת השבת למעלה. או לשון נאמר כאן ונאמר למעלה. משמע שכיון ר"י לממחרת השבת דכתיב ביהושע. והוספה זו נמצא בכ"י, והנה הבה"ג ה' מנחות והרמב"ם בהי' תו"מ פ"ז הי"א, והסמ"ג עשין קצ"ט, כולם הביאו ראיה נגד הצדוקים מפסח גלגל שכתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון, וכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי. לימד שחמשה ימים לא אכלו ישראל מעבור הארץ מפני שהיתה תבואה חדשה עד שהקריבו העומר ממחרת הפסח. ושם פירש לך כי ממחרת השבת היא ממחרת הפסח. והסמ"ג הביא ראיה זו בשם רבי משולם ברבי קלונימוס, והראב"ע בפירוש התורה על פסוק ממחרת השבת. הביא ראיה זו בשם חכם מרומי. ובלי ספק הוא רבינו משולם ב"ר קלונימוס שהביא הסמ"ג, שאביו ר' קלונימוס היה ברומי, כמו שכתב רש"י ביצה כ"ד. רבינו קלונימוס איש רומי בקי בכל הש"ס, שלח לי כתב מעיר גרמייזה. ונוכל לומר שראיה זו נאמרה במגלה שלפנינו. וכולם שאבו ממעיין אחד ממגלת תענית. והרמב"ם הקשה, וא"ת שאותו הפסח בשבת אירע, ומתרץ היאך תלה הכתוב התר אכילת חדש בדבר שאינו עיקר ולא הסיבה אלא נקרא מקרה אלא מאחר שתלה הדבר במחרת הפסח, הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את החדש. ואין משגיחין על איזו יום הוא מימי השבוע ע"כ. והנה בנחמיה ט' כתיב וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם. ובירושלמי ריש ע"ז. מפרש למה לא עשו כן בכ"ג, שהרי חול היה במוצאי חג הסוכות, משום בריה דמועדא פירוש יום שלאחר המועד קרי בריה דמועדא. דאסור להתענות באסרו חג. ובספר קרבן חגיגה ד' מ"ג, מייתי האי קרא וכתב מקרא זה מודיענו שיום כ"ג אסור בצום ובכי מכאן שעושים אסרו חג. ואין לומר שאולי אירע יום כ"ג שבת, ולהכי לא נאספו בכ"ג, תירוץ דבר זה למדנו

אומר ממחרת הפסח, מה ממחרת שנאמר להלן מאחר יום טוב הראשון של פסח, אף ממחרת שנאמר כאן, ממחרת יום טוב הראשון של פסח.

(יב הדרנא עלך (יג ניסן.

ממ"ש הרמב"ם הנ"ל. א"כ הכא ה"ה מדתלה התר האסיפה והצום ביום כ"ד, ולא הגיד למה לא נעשה בכ"ג, משמע שלא היה בידם לצום בכ"ג, לפי שעושין אותו איסור לחג ע"כ. והמעיין בעינא פקיחא יראה שלא דמי זה לזה כלל. ובירושלמי שם פריך שאולי אירע יום כ"ג בשבת ומתרץ א"ר יוחנן בר מדייא אנא חשיביתיה ולא הוה בשבתא. ומתחילה השיב הירושלמי דלא משכח צומא רבא בחד בשובא, ומדלא תירץ הירושלמי כדברי הק"ח, ודאי לא דמיא זה לזה.

יב) נוסח זה מצאתי בכ"י, והתשבי כתב נוהגין לכתוב בסוף כל פרק „הדרן" פירוש חזור בך, ובדניאל ז' וליקר מלכותי הדרי ע"כ, ע"ד השמר לך פן תשכח כו', ובסוף הערותי לספר „המכתם" כתבתי ולא ידעתי אם לשון „הדרנא" הוא בדיוק או בטעות, וכעת מצאתי ג"כ זה הלשון "הדרנא" בהאשכול ה' ספר תורה, וב"מ פ"ה ע"ב, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא, והוא לשון סביב. וכן בשבת ע"ז ב', הודרנא, ודוגמתו בפסחים ע"ו א', הדר הודרניא, וצ"ל הדרנא, ופירש רש"י לשון סחור ולשון „הדרן" הוא לשון ירושלמאה דכתב לישנא קלילאה ובחולין כ"ד א', שאני לשון כשדים דקליל.

יג) ויפה ומה טוב ומה נעים שסדרו המגלה הזאת כסדר החדשים, מחדש ניסן עד חדש אדר וכיוונו להלכה, רש"י בפירוש התורה על פסוק החדש הזה לכם, כתב ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. שימנו החדשים מניסן. ולומר אייר שני, סיון שלישי. וכן כתב שם הרמב"ן שאין שמות לחדשים, רק ימנו להתחיל מניסן, וזה מפני זכר ליציאת מצרים, ובפרשה בראשית ח' ה', כתב וז"ל. שהחדשים קודם יציאת מצרים היו מונים מתשרי, ואח"כ צוה הקב"ה למנות בחדשים מניסן, ותשרי חדש השביעי, ועדין נשאר בשנים החשבון מתשרי, דכתיב וחג האסיף תקופת השנה, ובמכלתא החדש הזה ולא מנה בו אדם הראשון, ונראה לי ראיה לזה ממה שאמרו בר"ה ז' א', באחד בניסן ר"ה לחדשים. ובספרי „מטה מנשה" אות י"ח, כתבתי בשם הגאון רש"ח, שכשמברכין את החדש היה ראוי לנו לומר ראש החדש הראשון הוא חודש ניסן יהיה ביום פלוני ופלוני, שלדעת הרמב"ן מצוה מה"ת לספיר כל החדשים אחר ניסן, והנה העיקרים במאמר ג' פי"ו, חוקר חקירה אחת אם התורה היא נצחית, או אם אפשר שיתבטל שום מצוה על פי ה', והביא ראיה להוכיח דאפשר שיתבטל שום מצוה על פי ה'. ממה שמצאנו בימי עזרא שבטלו מנין החדשים מניסן. שהיו מונין כן כפי משפטי התורה חדש הראשון חדש השני כו' וכאשר עלו מבבל ראו לעשות זכר לגאולה השנית שהניחו מלמנות מנין החדשים מניסן, כמו שהיו רגילין למנות זכר ליציאת מצרים, וחזרו למנות אח"כ מנין אחר לחדשים. וזהו שאמרו שמות החדשים עלו עמהם מבבל זכר לגאולה השניה וכ"כ הרמב"ן ונראה מזה כי הם הבינו שצווי מנין החדשים הוא זמניי. כל עוד שתתמיד הגאולה ההיא, אבל אחר שגלו ונצטוו על ידי ירמיה לא יאמר אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים וכו', ראו להניח המנין הראשון ע"כ, וראה מה שכתב בזה בעל גט פשוט להר"ם בן חביב סימן קכ"ו ס"ק ל"ה, ואני אומר כי כל דברי העיקרים בענין זה תימא, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא,

דבאמת אף שעלו מבבל היו רגילין למנות החדשים גם זכר ליציאת מצרים, וראיה דכתיב בחדש הראשון הוא חדש ניסן אסתר ג׳ ז׳, ושם ט׳ א׳, ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר, וכן לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט זכריה א׳ ז׳, וכדומה, מתחלה כתוב בחדש הראשון כדכתיב בתורה ואח״כ כתב שם החדש בלשון פרסי ניסן, וכן בשנים עשר חדש הוא חדש אדר ולא כמו כן כתיב אח״כ הפיל פור הוא הגורל, תחלה לשון פרסי ואח״כ לשון הקדש, וראה בפירוש הראב״ע שם. וזהו מפני זכר לגאולת מצרים וכענין שכתבתי בשם הגאון רש״ה הנ״ל. וגם בעזרא י׳ ט׳ כתיב חדש התשיעי, ובנחמיה ח׳ י״ד בחדש השביעי סתם מחשבין מניסן זכר ליציאת מצרים.

וראיתי לנכון פה לכתוב מדרש על שמות החדשים מה שהעתקתי ממדרש החפץ כ״י בריטש מוזאום וז״ל, למה נקרא שמו ניסן, שבו נעשו נסים לישראל מכת בכורות ויציאתם ממצרים וכל מכות שנעשו בים, (עיין שבת פ״ז ע״ב, ראשון לחדשים, ובח״א שם שהוא חורש מיוחד לעשות בו ניסים וכו׳), אייר למה נקרא שמו אייר שניתן להם המן בפנים מאירות, שנאמר והנה כבוד ה׳ נראה, וזה הוא תחלת כבוד אלהים מלשון אור. סיון למה נקרא שמו סיון, מלשון סיני ונסים, שבו עמדו ישראל על הר סיני, ונסים שבו נעשו להם נסים ביום המעמד. תמוז למה נקרא שמו תמוז שבו עשו ישראל את העגל, וע״ז אחד ממשמשיה נקרא תמוז, על שם הצלם שנאמר וכל הנשים מבכות את התמוז. (ובמורה להרמב״ם שם איש נביא ע״ז, ושמו תמוז, ועיין במאמר האחרון במגלה שלפנינו), אב למה נקרא שמו אב, שהוא אב לפורענות (ועיין במאמר שם, והגאון רי״ע פסחים נ״ד ב׳, כתב שחדש אב, ע״ש שנגמרים בו הפירות, והוא מלשון תאבה ע״ב, וטעם המדרש יפה), אלול למה נקרא שמו אלול, מלשון מעולה הוא כמו שנאמר ובלולים יעלו אל התיכנה, והוא מעולה שבו ברא הקב״ה עולמו. תשרי למה נקרא שמו תשרי, שבו יום הכפורים כפרת עונות, (ויש להוסיף שתשרי ותשבוק לחוביהן, כן כתב הערוך בשם פסקתא. ועוד שם תשרי מורה על ההתחלה שכן תרגום ראה החילותי דברים ב׳ ל״א, הזי שריתי, וזה הוא לדעת שבתשרי נברא העולם ר״ה י׳ ב׳, ולכך נקבע ר״ה באחד בתשרי, ואומרין היום הרת עולם) מרחשון למה נקרא שמו מרחשון שבו אתרחיש בית המקדש, לפי שבנה שלמה הבית באותו חדש, שנאמר בירח בול הוא החדש השני לתשרי, ומה הוא בול שבו הארץ נעשית בולות בולות פירוש נקעים נקעים, כסלו למה נקרא שמו כסלו, מלשון כסיל דו סהיל וזו העת זמן רביעה שנייה בארץ ישראל (ועיין בהערותי לספר יצירה), וראה בעזרא י׳ ט׳, ושם י״ג ו׳ העת גשמים, טבת למה נקרא שמו טבת על שם שנעשית בו טובה לישראל שבו נהרג סיחון ועוג שנתיראו מהם משה רבינו. שבט למה נקרא שמו שבט, מלשון שבט, שבו המטר יורה הארץ כשבט בא״י, אדר למה נקרא שמו אדר מלשון אדיר, שחדש זה גדול שבו נולד משה רבינו, ע״כ הלשון, והנה כבר אמרו בירושלמי ר״ה פ״א, שמות החדשים העלו עמהם מבבל והראב״ע באסתר כתב ששמות החדשים הוא לשון פרסי, ובספר יצירה נזכר שמות החדשים הללו, אף שספר יצירה מיוחס לאברהם אבינו, ולא ידענו הטעם שלא נמצא בלשון עברית שמות עצמיים לחדשי השנה ושמות לכל יום ויום, ואין לשון בעולם שאין שמות לחדשים וימים בפרטיות, רק יחסר לעברית, והי״ב חדש הם כנגד י״ב מזלות השנה, והשמש מהלכת חדש בכל מזל ומזל, ובלי ספק שאף שמות המזלות שנזכר בספר יצירה העלו עמהם מבבל, ובאמת אלה ואלה דברי אלהים חיים, שהקב״ה שם באדם כ״ב מרגליות בלשונו וגלה לו סודו :

אייר פרק שני מגילת תענית.

בשבעה באייר חנוכת שור ירושלים דלא למספד: **גמרא** בשני א) מקומות כתוב במגלה הזאת חנוכת שור ירושלים דלא למספד. אחד כשעלו ישראל מהגולה ואחד כשפרצוהו מלכי יון וחזרו וגדרוהו בית ב) חשמונאי, שנאמר ותשלם החומה בעשרים וגו׳ (נחמיה ו׳ ט״ו) ואף על פי שנבנתה החומה עדיין השערים לא עמדו שכן הוא אומר גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (שם א׳) ואומר הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו וגו׳ (שם ג׳ ט״ו), ואומר ויפקדו השוערים והמשררים והלוים (שם ז׳ א׳) מפני שבאו גוים ונלחמו על ירושלם ולא יכלו לה וסתרו מחומתה וכשנגמרו לבנותם אותו היום עשאוהו ג) יום טוב: **מגלה** בארבעת עשר ביה

א) הוא לקמן בפ״ו, ודע שלא מייתי ראיה על חנוכת שור בשבעה באייר על שנגמר לבנותם בו ביום. שהיה בזמן בית חשמונאי אלא מייתי ראיה על חנוכת שור ירושלם כשעלו ישראל מהגולה בימי עזרא. ומד״ה שנאמר עד וכשנגמרו, כל זה שייך לקמן בריש פ״ו, ואגב אורחא מפרש הכא, ובחנם נתקשה למהרי״ל בפירושו למג״ת.

ב) פעמים כתב בני חשמונאי סוף פ״ב, ובפרק י״ב כתב „מלכות בית חשמונאי״ נקראו בשם חשמונאים על היותם מהעיר „חשמון״ או על היותם יוצאי ירך הגביר „חשמון״ ובהר „המודע״ הוא מקום מושב החשמונאים מאז. ובפסחים צ״ג ב׳, מן המודע לירושלם ט״ו מילין, ויש אשר כתב שעיר מושב החשמונאים נקראת „אלמידיא״ ואינה מודיעם סמוך לירושלם, ראה קידושין ס״ו א׳ ובתרגום המיוחס ליהונתן על פסוק קשת גבורים התים ונכשלים אזרו חיל שמואל א׳ ב׳ ד׳, תרגום קשתת דגיברי יונאי יתברון ודבית חשמונאי יתעבדון להון ניסין, ונקראים בית חשמונאי וכל ביתו, בשם מכבים מכבאים, או מקבאים, יהודה מכבאי. בלשון יון גבור ואיש מלחמה, ובעלי המדרש כתבו שכך היה כתוב על דגלו מכב״י ר״ת מי כמוך באלים ה׳. ובכ״י אלפא ביתא דמטטרון וז״ל, שכך היה כתוב על חרבו, וזה החרב היה לו בירושה מדוד המלך, ועוד כי שם מכב״י הוא ר״ת משם בעל המשפחה מתתיהו כהן בן יוחנן.

ג) מלות „יום טוב״ בשפת קודש הוראות על יום חדוה. כמו על יום טוב בנו שמואל א׳ כ״ה ח׳. מאבל ליום טוב אסתר ט׳ כ״ב, ובעלי הגמרא השתמשו תמיד במלות ״יום טוב״ על מועדים ורגלים האסורים בעשות מלאכה. כמו אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד מגילה פ״א. וכ״מ שכתיב במגלה שלפנינו מלות יום טוב, בודאי מותר בעשית מלאכה, ולא בא אלא למעוטי מתענית. ואפילו בפורים כתב לקמן פרק י״ב. בי״ד ובט״ו ביה יומי פוריא אינון דלא למספד. וכמו דאמרינן שם אבל מלאכה לא קבילו עליהו. והטעם כמו שכתב בספר „המכתם״ אשר הוצאתי לאור, לפי שהיו בני הדור באותו זמן עניים ולא רצו לגזור

ד) נכיסת פסחא זעירא דלא למספד: **גמרא** ווו תשובה השיב ר' יהושע את ר' אליעזר שהיה ר' אליעזר אומר אבר מן ה) החי טמא ואבר מן המת טהור. אמר לו רבי יהושע אם אבר מן החי טמא, אבר מן המת לא יהיה טמא, כל שכן קל וחומר מן המת, מה אם החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא, המת שהוא טמא לא כל שכן. וכתוב במגלת תענית פסחא זעירא דלא למספד ואם פסחא זעירא דלא למספד, קל וחומר לפסחא רבא. ועוד דבר אחר השיב ר' יהושע שהיה ר' אליעזר אומר זכין לקטן ואין זכין לגדול, אמר לו ר' יהושע אם לקטן אמרת

גזרה שלא היו יכולין לעמוד בה שיבטלו מלהשתכר ולעשות מלאכה ועיין שם דף ה', ותני רב יוסף "יום טוב" מלמד שאסור בעשית מלאכה. ודע אף שעכשיו עדיין ירושלם לא נבנתה. וכן שבטל התמיד. ועדיין אנו בגלות המר הזה, בכ"ז ראוי לנו שיעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרעינו הניסים והענינים שאירעו לאבותנו באותו הזמן. וזה הוא הטעם למאן דסבר שלא בטלה מגלת תענית.

ד) תרגומו העברי, זבח פסח קטן, ובחולין קכ"ט ב'. חסרה מלת „נכיסת" וכן לקמן בגמרא ואין לדקדק בזה, שזה הוא מפני קיצור לשון, ובר"ה פ"א משנה ג', קרי ליה פסח קטן וכן לקמן בגמרא. והתוי"ט שם בשם המפרש להרמב"ם בפ"ג להלכות ק"ה דלפיכך קרי ליה „פסח קטן" דלא הוי אלא יום אחד, והנה בפסח שני כתב רש"י במדבר ט', דאין שם י"ט. היינו באיסור מלאכה אבל בהספד אסור ביום הקרבת הפסח לעושה פסח שני, ולכאורה קשה לי הא בפרק א' במגלה שלפנינו פריך והלא לא נצרכו לכתוב כל הימים טובים שבמגלה. א"כ אמאי כתוב בהמגלה י"ט זה הא י"ט זה כתיב בתורה, ונראה לי לא נצרכה לכתוב במג"ת לגזור בהספד ותענית לבני פסח שני שזה ידעינן מקרא. אלא בא לאסור בהספד ובתענית לבני פסח גדול, וכעין זה מתרץ הגמרא במסכת מגילה ה' ב'. למה שכתוב במגלה פרק י"ב, ימי דפוריא דלא למספד, בסנהדרין י"ב ב'. בענין חזקיהו המלך שהשיא את ישראל לעשות פסח שני. והקשה הרש"ש לפ"ז, מאי דכתיב וישחטו הפסח בי"ד לחדש השני ד"ה ב' ל' ט"ו, ושם פסוק כ"א, ויעשו בני ישראל וכו', את חג המצות שבעת ימים. הלא פסח שני אלא יום אחד. ונראה לי לומר שמקרא זה מודיענו. שכל ישראל הנמצאים בירושלם עשו את חג המצות שבעת ימים בחדש הראשון. ואח"כ ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים דהיינו בחדש השני לפני קהל יהודה והגרים הבאים מא"י, אך בשמחת שלמים יאכלו חמץ.

ה) בספרי הקטן „דגל מנשה" צד 29. שאלתי אבר הנושר מהי אם צריך קבורה או לא ? וע"ש באריכות, ונראה לי עתה לומר, לר"א דאומר אבר מן החי טמא ודאי צריך קבורה שענין הטומאה דבר נמאס, ולפי מה שכתב התוי"ט בפי"ד דשבת דכזית מן המת מצוה לקברו א"כ כ"ש אבר מן המת מצוה לקברו. ולשרוף אבר מן החי משמע מתוס' נדה י"ז א' ד"ה

זכין, קל וחומר לגדול, וכמצות פסח גדול כך מצות פסח קטן. ועוד דבר אחר השיבו שר׳ אליעזר אומר מעשה ו) המת עושין בשבת קל וחומר בחול: **מגלה** בעשרים ותלתא ביה נפקו בני חקרא מירושלים: **גמרא** ז) הוא דכתיב וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד (שמואל ב׳ ז׳), זה הוא מקום הקראים עד עכשיו. מפני שהיו מצרים לבני ירושלים ולא היו ישראל יכולין לצאת ולבא מפניהם ביום, אלא בלילה. וכשגברה בית חשמונאי הגלו אותם משם, ואותו היום שעקרום עשאוהו יום טוב: **מגלה** בעשרים ושבעה ביה אתנטילו כלילאי ח) מיהודה

שורפן. ששריפת צפורן. וכן דבר הבא מן האדם מזקת לאדם. וכבר תמהתי ע״ז מה שמפורש בתורה ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש ולא אמרה התורה לתקלה.

ו) ונראה שכוונת הגמרא למה דאיתא ב״ב קנ״ו ב׳. ר״א אומר בשבת דבריו קיימין. מפני שאין יכול לכתוב אבל לא בחול. ר״י אומר בשבת אמרו קל וחומר בחול. באו״ז והר״ר יואל ב״ר יצחק הלוי מבון, שכתב כומרים או שאר כתבים לבד מאשורית ויונית אם כתבו ישראל בשבת פטור מן התורה דאינה כתיבה ואינה חשובה מלאכה וכו׳. ועיין ברמ״א א״ח סימן ש״ו ס״ק י״א. ובגיטין ד׳ ח׳ הקונה שדה בסוריא וכו׳ מוכח מהתם דכל כ״י בשבת הוי דאורייתא וגם מכאן מוכח מדאמר סתם. מפני שאין יכול לכתוב. וכל זה אינו מענין המגלה אלא לפי שהזכירו בה נכיכת פסחא זעירא.

ז) מד״ה ״הוא״ עד מלת ״מפני״ גלוי לעין וכל רואיהן יכירן שזה אינו מעצם וגוף הגמרא. ובלי ספק שהציב חכם אחד בגליון לפרש מלת חקרא והסופרים העתיקוהו בפנים הגמרא. והקראים לא היו עדיין בימי משנה וגמרא. רק נתחדשו בזמן הגאונים מן ענן ושאול ובימי המשנה והגמרא היו הצדיקים. ובת״י מצודת ציון תרגום חקרה דציון. ויש גורסין ״בני אקרא״ והיא היא. שזה ברומית וזה לשון סורית מצודה ומבצר. ורש״י במגילה ו׳ א׳ ״אקרא דתולבקני״ פירוש מעבר הנהר ובלע״ז פורט״ו. ובמכות י׳ א׳ סליקוס ואקרא דסליקוס, צ״ע לפי פרש״י. ואפשר שבכל פורט״ו נמצא ג״כ מצודה ומבצר. ובב״מ ע״ג ב׳, אקרא דשנוותא פרש״י שנוותא שם הנהר אקרא קונטריא״ה בלע״ז, יושבים על שפת אותו נהר. ויש מפרשים בני חקרא היהודים המומרים שהלכו בדרכי היונים וגרשם משם שמעון החשמונאי. וראה במגלה שלפנינו בפרק ו׳ בכ״ב ביה תבנא לקטלא רשיעייא וכו׳ ואולי הוא שוק העליון המובא בשקלים פ״ה ה״א. וזה קצרן של גוים המובא שם. כי המינים הידועים היו בשוק העליון בכל מקום עיין ע״ז י״ז א׳. והוא ציון חוץ לירושלם כדכתיב רש״י יומא ע״ז ב׳.

ח) כבר הרשו אותנו הרמב״ם והתוי״ט נזיר פ״ה מ״ה. לפרש המשנה באופן אחר גם ממה שפירשוה רז״ל בתלמוד. אם רק לא נחלוק עי״ז באיזה דין והלכה. כמו שאנו מפרשים המקראות נגד פירושי רז״ל. אם רק לא יבא מהבדל הפירושים הבדל בהלכה. לכן ראיתי טוב לפרש פירוש דעת החכם רצ״ג, שפירש ביטול המסים לכתר של מלכי הסורים. קראנגעלדער.

וירושלים : **גמרא** שבימי מלכות יון היו מביאין עטרות של ט) וורד ותולין אותן על פתחי בתי ע"א שלהם ועל פתחי החניות ועל פתחי החצירות ושרין בשיר לע"א וכותבין על מצחו י) של שור ועל מצחו של יא) חמור, שאין לבעליהם חלק באלהי ישראל, כמו שהיו פלשתים עושין, כמו שנאמר וחרש לא ימצא וגו' והיתה הפצירה פים וגו' (שמואל א' י"ג) וכשנגברה בני חשמונאי בטלום ויום שבטלום עשאוהו יום טוב :

הדרנא עלך אייר.

הוא מס לכתר של מלכות גם בלשון סורית „כלילא" והוא מה שסופר בראשון למכביים כי דימיטריום השני עשה הנחה ליהודים ממסי המלך. ואם נקיים דעת החכם. נראה שהוא כענין שאמרו ב"ב ח'. דמי כלילא דשדו אטבריא. ובע"ז י' א', אנטונינוס היה מתיעץ עם רבינו הקדוש דליעביד טבריה קלניה כלומר בת חורין שיושביה לא יתנו מס. וראה ערוך ערך זין וערך קלניא. והיה דבר גדול להם לפי שהיו באותו זמן עניים.

ט) בלשון ארמי צמר אדום קורין אותו ורדא. ראה במסכת ע"ז י"ב ב'. בבית שאן היו בה חניות מעוטרות בורד והדס.

י) גמרא זאת צריכה ביאור. ויפה נתפרש ע"פ מדרשים שמצאתי. במדרש הנקרא בית המדרש חדר ראשון וז"ל. תנו רבנן בימי מלכות יון הרשע גזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח בתוך ביתו יחקוק עליו שאין לשונאי ישראל חלק ונחלה באלהי ישראל. מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים שבבתיהם וכו' ע"כ. ובמדרש אחר לחנוכה במ"ע „אוצר טוב" וז"ל. עמדו וגזרו כל אדם מישראל שיש לו שור או שה יחקוק על קרניו, שאין לו חלק באלהי ישראל, וכל כך למה כדי שלא יאכלו ישראל בשר ולא חלב ולא גבינה, ולא יהיה עליהם הרישה, אמרו יודעים אנו שאין יכולין לעמוד בגזירה, כיון ששמעו ישראל כך נצטערו צער גדול אמרו ח"ו שנכפור באלהינו, עמדו ומכרו בהמתן וכו' עכ"ל. הנה המשתחוה לדבר שאין בו תפיסת יד אדם כגון הר או בהמה או אילן, אינן נאסרין בהנאה, רק הציפוי שעליהם, א"כ למה עמדו ומכרו בהמתן וצ"ע.

יא) ר"ל של שור ושל חמור מישראל כמו במדרש הנ"ל הערה י', ועפ"י זה נראה לי להגיה בגמרא ותולין אותן על פתחי בתי שלהם ר"ל מישראל, וצריך למחוק מלת „ע"א", ובמד"ר פ' לך הגירסא על קרני שור. וראיתי לפי שאלכסנדר מוקדון שהוא הבעל הקרנים מפני שציירו אותו בקרני שור על המטבעות לרמוז עליו שהיה בן האליל חמון, אשר גם אותו ציירו בתבנית ראש שור, והרד"ל כתב ששם אליל היה חקוק על חרבם, והיו רוצים שישראל יחקקו ככה, ולכן לא היו יורדים ללטוש אצלם רק והיה הפצירה פים. והי"ת פירש הכוונה כי הכפירה תהיה מפורסמת גם במקניהם וקנינם, ובאגרת תימן ג"כ הביא ענין גזירות יון שהיו אומרים כתבו על קרן השור.

סיון פרק שלישי מגילת תענית.

בשבעה עשר בסיון א) אחידת מגדל צור: **גמרא** זו היא ב) קסרי בת אדום שהיתה יושבת בין ג) החולות והיא היתה לישראל יתד רעה בימי יונים. מפני שלא היו יכולין לכבשה מה שהיו בה גבורים. וכשגברה יד בני חשמונאי כבשום והוציאום משם והושיבו ישראל בתוכה ואותו היום שכבשוהו עשאוהו יום טוב: **מגלה** ד) בחמשה עשר ביה ובשיתא

א) בערוך ערך אחד הגירסא אחידת מגדל שד. פירוש אחזנו מגדל ששורין בו לפנים שדים. פ״א מגדל שהוא מוחזק בשד. ואולי הוא חומת מגדל שיר הנזכר בירושלמי שביעית פ״ו ה״א. וביוצר לשבת שניה דחנוכה אחידת מגדל נשיא צ״ע מה הוא.

ב) במסכת מגילה ו׳ א׳ ר׳ אבוהו אומר עקרון תעקר זו קסרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות, והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יוונים. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום היו קורין אותה אחידת מגדל צור. ונקרא ג״כ רומי זעירא, ראה בפ״ח דשמחות, והיא רומי בא״י ושם דרים הקיסרים, ואמרו אם יאמר לך אדם הרבו שתיהן או ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלם האמן. ובמדרש איכה פ״א, משחרבה ירושלם נעשתה קסרין מטרפולין ושם פ״ד, שישי ושמחי בת אדום, זו קסרין. רבי אבהו אתקין בקסרי תקיעה שלשה, שברים תרועה ותקיעה. וראה מ״ק כ״ה ב׳. במדרש ויקרא פ״כ, בנוסח התפלה של הכה״ג ביום הכפורים, על אחינו שבקיסרין שלא יגביהו שררה אלו על אלו. מפני שבעיר קיסרין היו שם הרבה אנשים גסי רוח, החפצים להשתרר זה על זה, וראה ערוך ערך קיסרין, הביא שם בשם ת״י, כי אנשי קיסרין המה משבט דן. ובפסחים ה׳ א׳ ההוא דאמר דונו דיני אמרו ש״מ מדן קאתי ובילקוט מלכים א׳ רמז רי״ח, ר׳ אבוהו ור׳ שמעון בן לוי הוין עלין להדין קסרין, אמר ליה ר׳ אבוהו לר׳ שמעון מה אנן עיילין למדינתהון דמחרפא ומגדפיא, באיכה רבה פ״א וירושלמי ברכות פ״ג ה״א ר׳ אבוהו למד בביהכנ״ם של קסרי (ובנזיר פ״ז ה״א נקרא כנשתא מדרתא) וראה שם מזיק. וזה הוא לפי פירוש הערוך מגדל ששורין בו שדים. והנה בירושלמי ע״ז פ״ה ה״ד, ובפ״א ה״ב, שומרונים רבים היו בקסרין וכותים יושבין בה. ור׳ אבוהו אמר לכותים אבותיכם לא קלקלו מעשיהם, ואתם קלקלו מעשיכם. וזהו שאמרו בירושלמי ברכות שאין להם מצוה ושיורי מצוה. ואפשר כוונת פירוש הנ״ל. מגדל ששורין בו לפנים שדים. הם השומרנים שהן כותים, שהמה היו רעים לישראל כשדים, כדמבואר לקמן במעשה בכותים עם אלכסנדר מוקדן פ״ג ופ״ט, וראה בת״י על המקרא וירד מיעקב, במדבר כ״ד י״ט.

ג) יש לפרש כמו מפני מה עיניהן של תרמודיים טרוטות מפני שדרים בין החולות שבת ל״א. ויש לפרש כמו חל וחומה איכה ב׳ ח׳.

ד) פה מהפך הסדר למתני ברישא היום י״ז ואח״כ היום ט״ו וט״ז וראה בריש פרק י״ב. ואולי צ״ל לעיל בז׳ בסיון ותו לא.

עשר ביה גלו אנשי בית ה) שאן ואנשי בקעתה: **גמרא** ואף הם היו יתר רעה לישראל בימי יונים ו) כלפי הערביים. מפני שלא נתחייבו גלות בראשונה ולא הגלה אותם לא ז) יהושע בן נון ולא דוד מלך ישראל, וכיון שנתחייבו גלות ח) גברה ידם של בית חשמונאי והגלו אותם ואותו היום שהגלו אותם עשאוהו יום טוב ששמחה היא לפני המקום שמלכותם נעקרה מן העולם שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' (עובדיה א' כ"א) ט) ואומר ה' מלך עולם ועד (תהלים י' ט"ז), אימתי כשיאבדו גוים מארצו. ואומר יתמו חטאים מן הארץ וגו' (שם ק"ד ל"ה): **מגלה** בעשרים וחמשה ביה י) אתנטילו בני דימסנאי מיהודה ומירושלים: **גמרא** כשבאו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם

ה) בכתובות קי"ב ע"א בקעת בית שאן, במור וקציעה א"ח סימן ש"י בגדר ישוב א"י. כתב בימי יאשיהו המלך, אז כבשוה הטרטרים, ובנוה כרך חזק קראוהו ציטיפאליש ובקעה סביב לה, כך נמצא בספר ד"ה לאומות. בחולין ו' ב', ר"מ אמר שבית שאן היא ה"ל, לפי שלא כבשוה עולי בבל. ואינו כיבוש כ"א מה שכבשו עולי בבל וקדש עזרא, וכן קסרי, אמרו בירושלמי דמאי פ"ב ה"א, שהיא ח"ל שלא החזיקו בה עולי בבל, וכיבוש חשמונאים אינו כיבוש, ועיין בחינוך מצוה תק"ז. ובספרי „דגל מנשה" בענין איסור דירת מצרים. וצ"ע לי מה שכתב שם החינוך, והמקומות שחלק יהושע לשבטים, אע"פ שלא נכבשו כולם, דינם כדין א"י וכו' א"כ אמאי אמר ר"מ שבית שאן היא ח"ל וכן קסרי.

ו) ר"ל בצד הערבים כי שם הם שכנים רעים לא"י. כן פירש הגאון רי"ע:

ז) ככתוב ביהושע י"ז י"ב, ולא יכלו בני מנשה להוריש בית שאן, ובשמואל א' ל"א י'. ואת גויתו תקעו בחומת בית שן. וכתיב בתריה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן. ובש"ב כ"א י"ב, וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן. ועיין בד"ה ז' כ"ט, ובחולין י' ב'.

ח) כלומר גברה ירם לפי שנתחייבו גלות. שעד ימי החשמונאים לא נתמלאו סאתם, על דרך שכתב הת"י שמואל א' ב', על פסוק קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל, קשתת דגיברי יונאי יתברון, ודבית חשמונאי יתעבדון להון ניסין.

ט) כן צ"ל, ובדפוסים הקודמים נשמט מלת „ואומר" ובתוספתא סנהדרין פי"ד, כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים, כך שמחה לפני המקום באבודם של רשעים, שנאמר באבוד רשעים רנה משלי י"א י' ועיין מגילה י' ב' וברכות י' א'.

י) פירוש מעוררים, פירוש אחר ניטלו שלטונים מיהודה ומירושלים שעד היום ההיא היו בני אפריקא שולטין ביהודה ובירושלים, כן לשון הערוך ערך רמסן; ופירוש הראשון היא פירוש המבאר. בסנהדרין צ"א ע"א, הגירסא בעשרים וארבעה בניסן; במגלה הזאת יש שהקדימו

שתי משפחות רעות כנעניים ומצרים, אמרו מי ילך וידון עמהם, אמר להם [יח] גביהא בן פסיסא שוער הבית לחכמים, תנו לי רשות אני אלך ואדון עמהם, אמרו לו הזהר שלא תחלוט את ישראל, אמר להם אלך ואדון עמהם אם נצחתים יאמרו תורתו של ישראל נצחתנו. אם ינצחוני אמרו [תאמרו] להם הדיוט שבנו נצחתם. נתנו לו חכמים רשות וספר תורה. הלך ודן עמהם, אמרו ישמעאלים כתוב בתורה ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראשית ט״ו י״ח) ואנו מזרעו של אברהם שישמעאל בן אברהם ונחלוק עמכם. השיב להם גביהא בן פסיסא כלום אתם מביאין לי ראיה אלא מן התורה, אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה כתוב בתורה ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות (שם כ״ה ו׳) וכתוב בתורה ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (שם ה׳) ברחו להם. כנעניים אמרו ארץ כנען שלנו היא. שכן כתוב בתורה ארץ כנען לגבולותיה (במדבר ל״ד ב׳). אמר להם גביהא בן פסיסא וכי יש גזר דין שמקצתו בטל ומקצתו קיים הרי כתוב בתורה ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו

מספר הקטן למספר הגדול, ויש שהקדימו מספר הגדול למספר הקטן. וביומא נ״ה א׳ באתריה דר״מ מונין מנין כלל תחלה ואח״כ פרט. כגון עשרים ואחת. ובאתריה דר״י פרט תחלה שתים ועשרים. ור״י בעצמו נקט מספר המרובה קודם, כגון שבעים ואחד קתדראות סוכה נ״א ע״ב.

יח) שהיה גבן והיינו גביע בארמית, ולחזק את הרושם כנו שם אביו בהפוכו פסיסא האֶהע, ראה במעריך פיסא, ומרוב ימים היה לו עקמימות באחוריים. דאל״כ איך היה שוער הבית כן פירש היוחסין. ובתוספתא דכלים פ״א, ידבור על אחד הפקידים בבית המקדש הנקרא בשם „בעל הפיל״ והר״ש פ״א ט׳ שם פירש הוא איש הר הבית, ויש אומרים גביה ארוך וזקיף. ואולי הוא בעל הפיל הנזכר בתוספתא. או ע״ש שהוא היה שוער הבית, שבלשון יון פילא שער. וכן ת״י בשער סדום בפילי דסדום, ובסנהדרין ק״א א׳ נתן טעם ועיקר לתחית המתים יותר מכל החכמים, כי אין בר דעת שיכחיש זה, מאן דלא הוה הוה, מאן דהוה לא כל שכן. ובב״ר פרשה ס״א, קורא אותו גביע בן קוסם, ובעל שה״ק כתב שהיה כהן הדיוט, וכתב הסה״ד, אולי יצא לו זה מדאמר הדיוט שבנו נצחתם. והא דהיה שומר המקדש, אין ראיה שיהיה כהן, כי הכהנים שומרין בג׳ מקומות והלוים בכ״א כדאיתא בריש מדות.

(בראשית ט׳ כ״ה) עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי. ולא עוד אלא שיש לכם שנים הרבה שלא עבדתם אותנו. ולא דייכם שאכלתם כל השנים תבואתה ואתם צריכים להעלות לנו שכר מכל אותן שנים. אמר להם יב) אלכסנדרום מה אתם משיבים להם. תשובה נצחת השיב אתכם. אם אתם מחזירין תשובה הרי מוטב. ואם לאו הרי אתם לו לעבדים. אמרו לו תן לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן. הלכו וישבו בינם לבין עצמם וראו שנתחייבו להם עבדים לישראל ולא מצאו תשובה. מיד הניחו בתיהם כשהם מלאים שדותיהם כשהם זרועות כרמיהם כשהם נטועות. באותה שנה הלכו וברחו להם משם. תנא אותה שנה יג) שביעית היתה ועשו אותו היום יד) יום טוב. באו המצרים ואמרו מתורתם אנו מביאין עליהם ראיה. שנאמר

יב) והוא אלכסנדר מקדון בימי שמעון הצדיק, ורבו היה החכם אריסטו. וחסר פה מלת מקדון. ובערך מלין כתב, כי השם הראשון אלכסנדר אשר מצאנו אצל ישראל, הוא בן יוחנן כ״ג החשמונאי הנקרא ג״כ על שם אביו אלכסנדר יאנעאום, וראה במעריך אלכסנדר, וראה בתמיד ל״ב א׳ עשרה דברים שאל אלכסנדרום מקדון וכו׳. וכאן אמר תשובה נצחת השיב אתכם. מהיכן ידע לגמרי מתורת משה. ויותר הכנעניים מהיכן ידעו מהתורה להביא ראיה לדבריהם. וע״כ צ״ל שבימי אריסטו כבר היה התורה נעתקת בלשון יון ולמד אלכסנדרום מקדון מרבו אריסטו. כי חמשה חומשי תורה נכתבו וסודרו כאשר הם בידינו עתה, נעתקת לפי דעת חז״ל בהרנ״ה לשונות.

יג) פירש רי״ע והיה נס כפול. שגם מה שבידם הפסידו הכנענים. והרויחו ישראל בכפלים באותה שנה שלא זרעו שאכלו של כנענים, שהיו דרים עדיין מהם בין ישראל כענין אנשי בית שאן וזולתם כנזכר בכתוב או היו דרים סמוך לא״י.

יד) בהמגלה כתוב סתם אתנטילו בני דימסנאי. ולא כתוב דלא להתענאה. ולא דלא למספד. ולפי הכלל דאמר ר׳ מאיר בירושלמי תענית פ״ב הי״ב „ודי לא סתם״ כדי לא להתענייא. ולפי הנראה שהיה כל הני הויכוחים בעשרים וחמשה בסיון ביום אחד. מדכולל בהמגלה בכ״ה ביה אתנטילו בני דימסנאי. והא דכתוב הכא ועשו אותו היום י״ט אפשר שעיקר הי״ט עשו בעבור ביטול הטענות מישמעאלים וכנעניים שבקשו חלק בא״י אבל המצרים לא דרשו רק כסף וזהב. ולא כמו הכנעניים שאמרו ארץ כנען שלנו היא. ורצו לגרש את ישראל מכל ארץ כנען. או מפני שהיה נס כפול כדכתבתי בהערה י״ג.

ודע שהשם „ארץ ישראל״ הוא על שם בני יעקב שנקראים בני ישראל, על שם אביהם, וקודם שחלקו את הארץ לבני יעקב לאחוזת עולם, היו קוראין אותה בשם „ארץ כנען״

ושאלה אשה משכנתה וגו' (שמות ג' כ"ב), ששים רבוא אנשים יצאו מאצלנו כולם טעונין כסף וזהב. שכן כתוב בתורתם וינצלו את מצרים (שם י"ב ל"ו), יתנו לנו כספנו וזהבנו. אמר להם גביהא בן פסיסא כלום אתם מביאין לי ראיה אלא מן התורה. אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה. כתוב בתורה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שם מ'). ששים רבוא היו אבותינו והעבידום בחומר ובלבנים ובכל עבודה חנם בלא שכר. ראו כמה שוה

שכן כתוב בתורה ארץ כנען לגבולותיה, או ארץ העברים. וראה ירושלמי כלאים ארץ כנען לגבולותיה. גבולין שבדו הכנעניים, והתחילו לקרות בשם א"י, בימי שאול המלך הראשון אשר מלך על בני ישראל שמואל י"ג י"ט. ואחרי כן נשתכח שם ארץ כנען. גם שם ארץ העברים, כי שם זה ישתתפו גם בני ישמעאל ובני קטורה שגם הם מעבר הנהר, ולכן קראו אותה ארץ ישראל על שם בני יעקב כמו בני ישראל, המסמנת ומציינת יותר, ושם „ירושלם" איתא במד"ר פ' וירא, וכן במדרש תהלים מזמור ע"ו. הקב"ה שיתף מה שקראו שניהם. וקרא אותה ירושלם. ר"ל שאברהם קרא לבית המקדש יראה, שנאמר ויקרא שם המקום ההוא ה' יראה. ושם בן נח קראו שלם, ולפני אברהם קראו אותה בשם שלם לבד, ובת"א מלך שלם, מלכא דירושלם. ועיין ברמב"ן פ' לך י"ד, ולפי זה שם העיר ירושלם על שם מקום המקדש אשר בתוכה. והנה בספר טיב גיטין בלקוטי שמות עירות סימן ט"ז כתב וז"ל, ומ"ש „ירושלם" בלא יו"ד אחר הלמ"ד לא ידעתי אם הוא בדיוק או בטעות עכ"ל, וכבר כתבתי בספרי „אלפי מנשה" שנעלם ממנו מה שכתב תוס' בתענית דף ט"ז ד"ה הר, לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"ם על שם שלם. ובירושלמי מגילה פ"א ה"ט, אנשי ירושלם היו כותבין ירושלם ירושלימה ולא היו מקפידין, כל זה כתבתי בספרי הקטן „דגל מנשה", וכעין זה כתב הכו"פ פ"ו וז"ל, ושם ירושלם הוזכרה בתורה שכן כתיב ומלכי צדק מלך שלם בראשית י"ז י"ח. שהוא שם דבר לא שם הפועל וכמו שהזכירו הראב"ע, ושלם הוא ירושלם שכן כתוב תהלים ע"ו ג', ויהי בשלם סוכו, ורש"י ז"ל הביא סוף ספר יחזקאל מ"ח ל"ה. ושם העיר מיום ה' שמה, ת"י שמיה דקרתא איתפרש מיומא דאשרי ה' שכינתיה תמן, כלומר לא יקרא לה אלא השם הראשון שהיה לה מיום שנעקד יצחק שקרא אברהם יראה, והיא היתה שמה שלם הרי ירו־שלם ע"כ, ועל ירושת הארץ שהיא ראויה ליצחק ולזרעו ולא לאחיו, ואע"פ שהיה בכור לאברהם עיין ב"ב קל"ג ב', ובכו"פ פ"ח. והרמב"ן בפירוש התורה פ' נח כתב, ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל, והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל, כאדם המפקיד נכסי בן האדון לעבדו, עד שיגדל ויזכה בנכסים ובעבד ע"כ. ועיין רש"י ריש פרשה רבאשית. והנה כתוב זאת הארץ וכו', ארץ כנען לגבלתיה וכו', זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה

פעולותינו לנו לכל יום ויום סלע לכל אחד ואחד ביום. ישבו טו) פילוסופים וחשבו ולא הגיעו למאה שנה עד שהיתה מצרים שלהם. והלכו משם בבשת פנים. ובקש טז) אלכסנדרוס מוקדון לעלות לירושלם הלכו יז) הכותיים ואמרו לו הוהר שאינן

סביב, הרי לך שהתורה הגבילה לנו מצרי הארץ כלה כדין הלוקח שדה או כרם. ובספר „חצי מנשה" פרשה וישלח כתבתי בשם הגאון רבינו סעדיה וז"ל. חלקת השדה, רבינו סעדיה אמר כי מקומות המקודשים קנו בכסף, אע"פ שכל א"י כבשו בחרבם ובקשתם, והם מערת המכפלה. מקום פתח ג"ע. וגורן ארונה היבוסי מקום המזבח והמקדש, והר הזתים והר עיבל, ועל זה אמר ויקן את חלקת השדה אשר נפה שם אהלו, ושם קבלו את התורה ע"כ.

טו) פירוש בלשון יוני איש אוהב החכמה וחוקר סבות הדברים, וראה מה שכתב תוס' שבת קט"ז א', עפ"י מה ששמע מיהודי אחד שבא מארץ יון, וערוך פירש חוזה בכוכבים, במדרש תנחומא פ' שופטים פלוסופין היה לאדרינוס ולא היה עושה דבר עד שהיה נמלך עמהם. בזוהר פרשה בראשית וז"ל, אזל ההוא פילוספא ואתגייר בכפר שחלים וקרון ליה יוסי קטינאה ע"כ, ואמאי קראו כן ? אולי על שם גר שנתגיר כקטן שנולד דמי, ומה שקורין העולם את הגר בשם חדש שם אברהם, אינו אלא משום יראת המלכות, ובחרו שם אברהם, על שם שאברהם מגייר את האנשים.

טז) זה המעשה קשה שבפרק ס' מביא המעשה דאלכסנדרוס מקדון שהשתחוה לכ"ג שמעון הצדיק, וכבד את הבית ועשה טובות לישראל, וכן לעיל אמר תשובה נצחת השיב אתכם, וכתב הגאון רי"ע בהערותיו למגלת תענית, שע"כ צ"ל דאלכסנדרוס דהכא היינו שלוחו שכמותו שעבר דרך ירושלם, ומדעת עצמו רצה ליכנס לבהמ"ק, ויש אומרים שמלת מקדון נוספה בטעות המדפיסים, והכונה על אלכסנדרום טיבעריום, שר צבא של נירון קיסר שעשה הרג רב ביהודי אלכסנדריא כמסופר ביוסיפון לרומיים במלחמת היהודים, ולפי זה מה דאמר אביי בסוכה נ"א ע"ב, וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדן, צ"ל אלכסנדרום טיבעריום.

יז) מי המה הכותים ? המה הנזכרים בכתוב מלכים ב' י"ז, ועזרא ד', המה היו צוררי יהודה ובנימן, והמלך שלמנאסר הביא גוים רבים ויושיבם בשומרון, וע"ש זה נקראו שומרונים, ונקראו כותים, ע"ש עיר כותא אשר משם הביאם מלך אשור, ונקראים ג"כ גרי אריות ע"ש הכתוב וישלח ה' בהם את האריות והיו הורגים בהם, ועבדו לדמות יונה אשר העמידו על הר גריזים. וזה לשון הרמב"ם בפירוש המשניות ברכות פ"ח משנה ח'. וכאן אפרש לך ענין הכותיים כי העם שהביא סנחרב מכותה והושיבם בערי שומרון, כתוב בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים. אבל באורך הימים למדו תורה, וקבלה על פשוטה והמצות אשר החזיקו בהם, היו מקפידים עליהם וישימו לבם עליהם מאד, והוחזקו שהיו מאמינים ברתנו ומיחדים, ולא יעבדו עבודה זרה. עד אשר חקרו עליהם החכמים ומצאום מכבדים הר גריזים וחקרו על הדבר ומצאו להם בהר ההוא דמות יונה, וידעו שהם עובדי ע"ז, אז החזיקום בגוים גמורים לכל דבריהם, וכל מה שתמצא במשנה מהדברים בענין הכותים, שתבין מהם שהכותיים נכבדים מהגוים, ופחותים מישראל, כמו שאמרו שם מזמנין עם הכותי, וכן כותי מברך וזולתם, לא אמרו אלא קודם שחקרו עליהם. אבל מעת שחקרו ומצאום כאשר זכרנו,

הם פחותים מהגוים מאד ע״כ, וראה ב״ק ל״ח ב׳, ובשביעית פ״ח מ״י, ובנדה ל״א ב׳. ובפרקי דר״א פרק ל״ח, מה עשה עזרא וזרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק, קבצו כל הקהל אל היכל ה׳, והביאו שלש מאות כהנים ושלש מאות תינוקות, ושלש מאות ספרי תורה בידם והיו תוקעים והלוים משוררים ומנדים את הכותים בסוד שם המפורש, ובכתב הנכתב על הלוחות, ובחרם ב״ד העליון ובחרם ב״ד התחתון, שלא יאכל אדם מישראל פת כותי ושלחו את החרם אצל ישראל שבבבל. ועוד הוסיפו עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם עולם, והכותים אין מקפידין על מגע עכו״ם ע״ז ל״א א׳. בתוספתא ע״ז פ״ג, כותי לא ימול את ישראל מפני שהוא מל לשם הר גריזים, וישראל מל את הכותי, וראה בירושלמי ע״ז פ״ק בכותאי דקסרין, ובע״ז בבלי כ״ו ב׳, ובברכות מ״ז ב׳, הני כותאי עשורי מעשרי ובסוטה ל״ג ב׳, זה זייפתי ספרי כותיים. ודאה בספרי דגל מנשה צד 31. והכו״פ פ״ה כתב וז״ל, ואני מעיד שאין בכל התורה פרשה שלא זייפו בה ע״כ, ובגמרא פעמים כתוב שם כותי וכונתם על צדוקי, וכן להפך, ובספר מסעות של רבי בנימן וז״ל, וכותים וקורין להם שמריטנוש, ועושים זבח ומעלים עולה בכנסת שלהם בהר גריזים כמו שכתוב בתורה, ונתת את הברכה על הר גריזים, והם אומרים כי הוא בית המקדש ומעלים עולה ביום פסח ובימים טובים על המזבח שבנו בהר גריזים מהאבנים שהקימו בני ישראל כשעברו הירדן עכ״ל. ולכן ביקשו הכותים את בית אלהינו מאלכסנדרום מוקדון להחריבו, כדאמרינן בהמגלה שלפנינו פרק ט׳, וגם מה ששלח גסקלגס את הצלמים להעמידם בהיכל. נראה שהיה זאת בעצת הכותים. ראה לקמן פרק י״א. והנה הראב״ע בריש הקדמתו לפירוש אסתר, כתב שהכותים כתבו בתורת משה, תחת בראשית ברא אלהים, „בראשית ברא אשימא״ שהוא אליל של הכותיים, וקשה דהא הכתוב מעיד מלכים ב׳ י״ז ל׳. שלא היה אשימא אליל הכותיים רק של אנשי חמת, ואליל הכותיים היה נרגל, וכן בסנהדרין ס״ג ב׳, אנשי כות עשו את נרגל ומאי ניהו תרנגל, ועיין במסכת מגילה ט׳ ע״א. מעשה בתלמי המלך וכתבו לו אלהים ברא בראשית, וראה מה שכתבתי בסוף הערותי לספר המכתם.

והנה הא דטעו הכותים לומר שהר גריזים הוא מקום המיוחד לבנות בית לשם ה׳, מפני שבתורה כתיב סתם „אל המקום אשר יבחר ה׳״ ולכן היו חושבים הכותים שהר גריזים הוא המקום אשר יבחר בו ה׳ לעבודה, מפני דכתיב ונתת את הברכה על הר גריזים, והא דאמרו בחולין ד׳ ו׳, שדמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים, אמרו בירושלמי ע״ז פרק השוכר שמצאו ע״ז, שהטמין יעקב אבינו, וטעם למה נתעלם מקום הבית המקדש בתורה, ולא נזכר בפרט, אלא רמז אליו ואמר אשר יבחר ה׳. הנה כבר כתבתי בספרי „מטה מנשה״ אות ב׳ בשם הבהיי, לפי שאם ידעו האומות קדושת זה המקום, כי שם התפלה מקובלת, היתה מתרבה המריבה בין האומות, ורצו כל אחד להחזיק בה. ואלו ידעו הכנעניים, כי ישראל ירשו את הארץ ויקריבו קרבנותיהם במקום הזה, היו משחיתים אותו בכל מה שהיו יכולים. וגם השבטים היו מריבים זה עם זה, כל אחד היה מבקש שיהיה בחלקו, וטעם זה כתב הרמב״ם במוה״נ בחלק הג׳ פ׳ מ״ה, ומסיים ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך, עד שתהיה המצוה לאחד ותסלק המחלוקת, וכתב הכו״פ פ״ו, ואין לתמוה על טעם הרב היאך יפול מחלוקת, והרי תחלק על פי הגורל, שהרי כהונה ולויה נחלקו על פי הדיבור, ובני קרח שהיו לוים לעבוד את עבודת משכן השם בקשו גם כהונה, ובספרי „חצי מנשה״ סוף פרשה ברכה כתבתי בשם ר״ת מאורלניש וז״ל, ידיד ה׳, לכך השרה שבינתו כחלקו של בנימן, שכל אחיו השתחוו לעשו, חוץ מבנימן, שעדיין לא נולד באותו זמן ע״כ. והנה

מניחין אותך להכנס לבית קדשי הקדשים שלהם מפני שאתה ערל. וכיון שהרגיש גביהא בן פסיסא הלך ועשה לו שתי אנפליאות זהב. ונתן בהם שתי אבנים טובות ובהם יח) רבוא כסף. וכיון שהגיע להר הבית אמרו לו ארוני המלך שלוף מנעליך ונעול שתי אנפליאות יט) הללו, מפני שהרצפה חלקה שלא תחלק רגלך, וכיון שהגיע לבית קדשי הקדשים אמר לו

בלי ספק היה לישראל קַבלה ממשה רבינו הלכה מפי הגבורה שבהר המוריה הוא מקום בית המקדש, וגם באברהם כתיב על אחד ההרים אשר אמר אליך, ובזבחים נ״ד ב׳, וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה, וכי מה ענין נוית ברמה, אלא שהיו יושבין ברמה, והיו עוסקין בבנין של עולם וכו׳, אמרי רוכתיה היכא וכו׳, ובירושלמי מגילה פ״א ה״א, מגלה שמסר שמואל לדוד תכנה הוא תבנית ביהמ״ק, ובלי ספק היה כתוב בה הקבלה מקום המקדש, והרמב״ם הלכות בית הבחירה פ״ב ה״ב, כתב ומסורת ביד הכל. שהמקים שבנה דוד ושלמה את המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם אבינו את המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה נח מזבח כשיצא מן התבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון כשנברא קרבן ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא, והנה מצאתי כתוב בספר „מנהגים של כל השנה" כ״י בריטש מוזאום מהרב ר׳ יצחק ב״ר מאיר דורין וז״ל. ומה שמקיפין בכל יום זכר להקפת יריחו, שבכל יום הקיפו פעם אחת, וכן כל ששת הימים, ובשביעי הקיפו ז׳ פעמים, וכן היו מקיפין לאחר שחרב הבית את הר גריזים שניתנו עליו הברכות עכ״ל, ובירושלמי סוכה פ״ד ה״ג וז״ל, אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. א״ר אהא זכר ליריחו ע״כ. ופירש המפרש משום דביריחו הקיפו ז׳ פעמים. לכן הקיפו המזבח ז׳ פעמים, ובהגהות הש״ס ההדשה דפוס ראם במסכת סוכה, מהגאון ר״י כתב שם בזה״ל, ואין בזה שום טעם, ולי נראה שהוא ט״ס וצ״ל בשני תיבות „זכר לי יריחו" והלמ״ד הוא ר״ת לדבר וכוונתו זכר לדבר יריחו, ופירש שהוא נותן סימן שלא תטעה, אמר שזכר לדבר יריחו, וכן מצוי בכמה מקומות, וכיוצא בזה איתא בתענית דף י״ד, וסימן לדבר יריחו שלא תטעה אם התרעה זו שופר עכ״ל, ולא נראה לי, דאם כן הוה להירושלמי לומר „סימן לדבר" יריחו, כמו שאמרו בתענית הנ״ל, ומדאמר „זכר" ליריחו ודאי הכונה כפשוטה משום דביריחו הקיפו ז׳ פעמים, לכן הקיפו המזבח ז׳ פעמים. וכך הבין הרב ר׳ יצחק ברמ״ר הנ״ל, אבל מה שכתב אח״ז, וכן היו מקיפין לאחר שחרב הבית את הר גריזים, קשה רדבר להעלות על הדעת שישראל היו מקיפין את הר גריזים, מקום שהכותים עושים זבח ומעלים עולה בכנסת שלהם בהר גריזים, כאשר זכרנו, ובלי ספק נתחלפה להרב הר הזיתים בהר גריזים, וכמו שראיתי כתוב בכ״י אחד וז״ל. אמת תדעו שאין אנו נמנעים מלהתפלל בהר הזיתים בכל המועדים ע״כ.

יח) צ״ל שוה רבוא כסף, ובמנחות כ״ח, שבימי בית שני היו ענים עד שעשו את המנורה של עץ וחיפום בבעץ.

יט) של צמר שאין בהם משום מנעל. ומפני שאסור בנעילת הסנדל בהר הבית, וקשה כיון שאיסור זה משום מורא מקדש הוא, ואין הכנענים מצווין על כך, א״כ לבאורה לא היו

אדוני המלך עד כאן יש לנו רשות להכנס. מיכן ואילך אין לנו רשות לכנס. אמר לו הרי אני נכנס וכשאצא אשוה לך גביהתך. אמר לו אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תטול. אמרו לא זזו משם עד שהכישו כ) נחש. אמרו חכמים לגביהא בן פסיסא עליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כ״ג כ״ה). וכתיב חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר (שם כ״ז י״א):

הדרנא עלך סיון.

חייבין ישראל למנעו מזה, ועיין בספרי שו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן נ״ז וסימן קי״א, והרד״ל תמה אף שגביהא כהן היה ואיך נכנס בביאה ריקנית להיכל, וראה בתוס׳ בפרק הקומץ ד׳ כ״ז, כתבי דהשתחויה הוי צורך עבודה, א״כ נכנס עמו על מנת להשתחוות.

כ) כעין זה אמרו בסנהדרין ל״ז ב׳ וז״ל. לא זזו משם עד שבא נחש ונשכו ומת. והכא היה נס כפול, מפני שאמרו באבות פ״ה, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם מעולם.

תמוז פרק רביעי מגילת תענית.

בארבעה עשר בתמוז א) עדא ספר גזירתא דלא למספד:

גמרא מפני שהיה ב) כתוב ומונח לצדוקים ספר גזירות אלו ג) שנסקלין ואלו שנשרפין אלו שנהרגין ואלו שנחנקין, וכשהיו ד) כותבין אדם שואל והולך ורואה בספר אומר להם מניין אתם יודעין שזה חייב סקילה וזה חייב שריפה וזה חייב הריגה וזה חייב חניקה, לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה אשר יורוך וגו' (דברים י"ז י"א) שאין כותבין הלכות בספר אלא שכתוב ומונח להם ספר גזירות. ועוד שהיו ביתוסים אומרים ה) עין תחת עין שן תחת שן (שמות כ"א כ"ד) הפיל אדם שנו של חברו

א) לשון הסרה לא יסורו ממנו תרגום לא יעידון מיניה, ספר גזירתא, פסקי דינין.

ב) לא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אחת, חוץ ממגלת תענית, כדאמרינן כגון מגלת תענית דכתיבא ומנחא מהו לאורויי. עירובין ס"ב ב'. אבל הצדוקין היו כותבין הלכות בספר, וזהו מה שאמרו וספרי הצדוקים שבת קט"ז א'. ובתוספתא ידים פ"ב הגליונים ספרי מינים אינן מטמאות, והוא ספרי צדוקין וכותים ובע"ז כ"ב א', כותי לא ציית דאמר אנא גמירנא ספי מינך.

ג) בספרי „חבל מנשה" אות ל"א כתבתי בחשבוני שארבע מיתות ב"ד הלכה למשה מסיני, וציינתי שם סנהדרין נ"ג א', וצדוקים אינם מודים בהלמ"מ וצ"ע.

ד) פירש הגאון רי"ע מאחר שהיו כותבין כל גזרות דינם היה השואל הולך ורואה בספר ואינו מוצא טעם לדבר, ויש גורסין „וכשהיו יושבין" וראה בהקדמתי לספר רפואות הרמב"ם, ומכאן תשובה נצחת המתעסקים בהלכות ואין מבררין הלכה מהגמרא.

ה) הצדוקים החמירו הרבה מאד בקצב העונשים, והפרושים הרבו חמלה למעט בעונשים ולהקל בהם. הודיענו כן היוסיפון וקדמוניות. והנה כמה טעמים נאמרו כדי לחוק ההלכה הזאת. א) שאם הוציא הזקן שן נער איך אפשר להוציא של זקן, כי שן נער יש חלף ושל זקן אין לו חלף. ועוד שאם לא היו לו שינים מה נעשה באמור הכתוב שן תחת שן. ב) או שאם היה סומא עינו האחת וסמא עין חברו איך נוציא עינו האחת. ג) שאם לא היו לו עינים מה נעשה באמור הכתוב עין תחת עין. ד) או שאם השחית שלישית או רביעית אור עינו, היאך נעשה בו בעין המזיק. עד שלא יוסיף [ולא יגרע. ה) ועוד אם נעשה עליו כאותו הנזק ויסתכן איך יהיה הדבר? וראה מה שהשיב הגאון ר' יוסף שאול ז"ל בספרו דברי שאול על התורה תשובה נצחת ודבר חכמה בענין זה לחכם נוצרי. ועוד שהתורה לא צותה כי אם על מכה נפש אדם לבדו, לבלתי קחת ממנו כפר לחיותו כדכתיב, ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת, במדבר ל"ה ל"א. והעם השוכנים על הרי אפגאהאניסטא נוהג אצלם הדין עין תחת עין וכו' כפשוטו ממש. והנה בגמרא ב"ק פ"ד א', תניא ר"א אומר עין תחת עין

יפיל את שנו, סמא את עינו של חברו, יסמא את עינו שיהיו שוים כאחד, ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דברים כ״ב י״ז) הדברים ככתבן, וירקה בפניו (שם כ״ה ט׳) שתהא רוקקת בפניו, אמרו להם חכמים והלא כתוב התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ״ד י״ב) התורה אשר כתבתי והמצוה להורותם, וכתיב

ממש. וכן ת״א עינא חלף עינא, והגמרא פריך ס״ד וכו׳. ובכתיבות מ״ו א׳, ר״א בן יעקב אומר דברים ככתבם שמלה ממש, וכן ת״א ויפרסון שושיפא, וכן וירקה בפניו שתהא רוקקת בפניו, ת״א ותרוק באנפוהי, וכבר תמהו חכמים הרבה איך נוכל לייחס הדינים הללו בפירושי המקראות האלה רק לצדוקים ולא לדעת הפרושים, עד שדנו ואמרו שכל הדברים האלה נאספו בהמגלה מאיזה מגיה מאוחר. אבל נראה לי שתלונת הפרושים על הצדוקים בענין זה, הוא מפני דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה, ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתבן, וזה שאמרו אח״כ ולמדה זה מקרא, שימה בפיהם אלו הלכות, שבכתב היה אסור ללמדה על פה שמתוך הכתב יבינו פירוש המצוה. לפי שהיו זוכרים ההלכות ע״י ראיית הכתב, בין חסרות ליתירות כגון בסכת חכר, וכן ע״י הנקודות „או בדרך רחוקה״, ובין היקש דין לדין. ובין סמיכות המקראות׳ ובין אם למקרא ואם למסורת, ובין גזירה שוה, וכל ל״ב מדות של ר״א, כל הדינים היו זוכרים בראות הכתב. והטעם למען יצטרך ההוגה בספרי קדש לשמוע הדברים מפי מורה׳ ולא יתעה לקחת דברים רבים כפשוטם, כמו וגם בעליו יומת, עין תחת עין, ארבעים יכנו. ממחרת השבת, ספירה דכתיב תספרו חמשים יום, ולא ספרינן אלא מ״ט יום וכדומה, ואם שמע אותם מפי הרב הודיע לו יחד עם המקראות מדרשי הז״ל וגופי הלכות התלוים בם, וראה במובא בריש הספר. והנה הדינים הנזכרים אף שדעת הפרושים כן, לבד דין עין תחת עין שזה לכולי עלמא לאו עין ממש, אלא דין כסף כדאמרינן שם. אמנם אמרו המתעסקים במשנה, ואין מבררין הלכה למעשה הרי הן מבלי עולם סוטה כ״ב, וכן אמרו אין למדין הלכה לא מפי תלמוד ב״ב קי״ט, ופירש ר״ח זה שכתוב במשנה והלכה כדבריו. ולולא שאמר בתלמוד שהלכה כדבריו. לא סמכינן אמאי דפסיק הלכה במתניתין, וראה בערוך ערך תלמוד, וכ״ש שאין למדין הלכה מפי הכתב, וזה שמסיים ואמר התורה אשר כתבתי, והמצוה להורותם כלומר שהרשות ביד השופטים והסנהדרין להורות הלכה לפי העת והזמן הראוי להן וכמי ההלכה או כמר או כמר, וזה שאמר אשר יורוך, הכל לפי הקבלה שקבלו איש מפי איש, וכמו ענין ביום השבת לא יוכל אדם לצאת מחוץ לאלפים סביב לעיר, ולא לשאת כל משא מבית לבית שמות ט״ז כ״ט, ירמיה י״ז כ״א, נחמיה י״ג ט״ו, ובכל זאת עשו חכמים עצה ותחבולה נקרא ערוב הידוע, אבל הצדוקים שדורשין מקרא ככתבו אינם מודים בעירובין, ראה רש״י עירובין סוף פרק ששי, החשמינאים מסרו נפשם לטבח ולא רצו ללחום בשבת לעמוד על נפשם, אף שהוא פקוח נפש דדוחה שבת, עד שבא מתתיהו החשמונאי והתיר להם, ואח״כ יליף שמאי ממקרא עד רדתה אפילו בשבת, שבת י״ט א׳, ואמרו חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ואמרו כי קדש היא לכם, היא מסורה בידכם, ולא אתם מסורים בידה, ובילקוט ש״א וז״ל, כיון שלא מצא שם כי אם לחם הפנים אמר לו דוד, תן לי שלא נמות ברעב שספק נפשות דוחה את השבת, ובנחמיה י״ג א׳, ביום ההוא נקרא בספר משה באוני העם ונמצא

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה (דברים לא י״ט) זה מקרא. שימה בפיהם. אלו הלכות. ואותו יום שבטלוהו עשאוהו יום טוב:

הדרנא עלך תמוז.

כתוב בו אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל אלהים עד עולם וגו׳. ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל. ובמשנה ב׳ פ״ח דיבמות. נאמר שרק הזכרים אסורים. אבל הנקבות מותרות מיד. לפי שבאה הקבלה להפרושים עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. כמבואר בגמרא שם דף ע״ז ב׳. אבל דעת הצדוקים והקראים אסורים בלי הפרש. וכן עשו חכמים תקנה בענין פרוזביל ומכירת חמץ. עצה ותחבולה לפני ענים. וכדומה הרבה. והא דאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו שבת ס״ג א׳. יבמות כ״ד ב׳. כתבתי בספרי „חצי מנשה״ פ׳ וירא. והוא פירוש הרמב״ן בספר דמצות שורש שני. לא אמרו אין מקרא אלא כפשוטו. רק „אין מקרא יוצא מידי פשוטו״. ומשמעו דהכוונה דשניהם אמת. פנימי וחיצין ויסבול הכתוב שניהם. וכן בענין עין תחת עין וכדומה. וקצת מן השופטים חשבו שלא הזכירה התורה „ופרשו השמלה״ אלא דרך משל וכדומה להן ומורין כן. ובספרי „חצי מנשה״ פרשה משפטים וז״ל. אם כסף. רש״י. כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג׳. וזו אחד מהם וזה לך הג׳ אם. שהם חובה. אם זה. ואם מזבח אבנים. ואם תקריב מנחת בכורים. ופירש רבינו יהודה חסיד ז״ל טעם זה. שלכך נכתב בלשון הזה שלפעמים הוא רשות כגון הלוה לחבירו ואינו משלם לו עכ״ד ועל שאר אם שהם חובה יש לפרש שלכך נכתב בלשון אם. לפי שחובתם אינם אלא בזמן שבית המקדש קיים נמצא שפעמים שהם רשות ע״כ. וכמו כן י״ל שלכך נכתב בלשון עין תחת עין שן תחת שן. שלפעמים הוא כפשוטו שן ממש. דהיינו אם הוציא נער שן נער. ובאופן שלא יסתכן. וכן עין תחת עין. וכמו שזכרנו. אבל הצדוקים כתבו ספר גזירות פסקי דינין. ודרשו המקרא רק ככתבן ולא תשנה. עין תחת עין דוקא שן תחת שן דוקא. והתורה נתנה רשות ביד השופטים להורות הלכה לפי אומד דעתם. שלפעמים לאו עין ממש. ולאו שן ממש. אלא דין כסף. ולפי הדברים הנאמרים באמת. הנה כל הפרק הזה מתחלה ועד סוף הוא מעצם וגוף המבאר את המגלה.

אב פרק חמישי מגילת תענית.

בחמשה עשר באב זמן א) אעי כהניא דלא למספד: **גמרא** מפני שכשעלתה גליות בראשונה לא היו מביאין בו קרבן עצים, התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים, אמרו ב) חכמים למחר כשיעלו הגליות אף הם יהיו צריכין להביא התקינו להם חכמים את יום חמשה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים, וכל מי שהוא מעלה קרבן למקדש אפילו עצים פטור מאותו הספד של אותו היום, ואינו צריך לומר חטאות ואשמות נדרים ונדבות בכורות ומעשרות תודות ושלמים. ג) לכך הוא אומר כל אינש דאתי עלוהי אעין או בכורים, ומה הוא זמן אעי כהניא זה הוא שאתה ד) אומר בחמשה עשר בו בני זתואל בן יהודה ועמהם כהנים ולוים וישראלים גרים ועבדים ונתינים וממזרים וכל מי שטעה בשבטו, ובני ה) גונבי עלי ובני קוצעי

א) פירוש זמן עצי כהנים, כל כלי עץ תרגום מכל מן דאע.

ב) הגאון יעב"ץ פירש דה"ק, לפי שכשעלתה גלות ראשונה עם זרובבל, עמדו בני זתוא והתנדבו עצים ולא הביאו קרבן בהמה עמהם כסבורים שהם יספיקו עצי המערכה תמיד לפיכך לא עלה ע"ד לעשותו י"ט ולהביא בו זבחים, כי א"א לעשות י"ט בכל יום ולהתנדב גם קרבן בהמה בכל יום עם הבאת העצים, וחכמים שבדור ראו את הנולד ידעו כי לא יספיקו כל העצים הצריכים תדיר, ואולי אלו שעלו ראשונה עניים היו וכשיעלו עוד יצטרכו לפיכך קבעו להם י"ט להביא קרבן עצים בזמן מיוחד ע"כ, ובכל הדפוסים חסר בהמגלה מד"ה התקינו עד אמרו חכמים, וזה שהתקינו יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים היו בני סנואה בן בנימן כדלקמן.

ג) בירושלמי [פסחים פ"ד ה"א, ובירושלמי חגיגה פ"ב ה"ד, להן כל איניש דיהוי עלויה אעין וביכורין, ושם האומר הרי עלי עצים למזבח וגיזורים למערכה אסור בהספד ובתענית ומלעשות מלאכה בו ביום ע"כ. ור"ל שאסור אותו היום מהספד שארע בו. אבל הימים טובים האלו הכתובין במג"ת שאסורין בהספד ודאי מותר לעשות מלאכה, וראה למעלה בפרק אייר הערה ג'. שלא רצו לגזור גזרה שלא היו יכולין לעמוד בה שיבטלו מלהשתכר ולעשות מלאכה, ויחיד שאני.

ד) תענית כ"ו א' וכ"ח בשנוי לשון.

ה) פירש "גונבי עלי" גונבי דעת יושבי פרדסאות באומרם להם כי התאנים הבכורות הללו אנו הולכין לכתוש אותן במכתש שלפנינו בעלי שעל כתפינו לעשותן קציעות

קציעות ובני סלמי הנטופתי, ומה הן בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות. אלא פעם אחת גזרה מלכות יון על ישראל שלא יעלו בכורים לירושלם והושיבו מלכי יון ו) פרדסאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט משמרות על התחומין שלא לעלות לירושלם ולא היה אדם אחד מעשרת השבטים יכול לעלות ז) לירושלם, מה עשו הכשרים שבאותו הדור ויראי חטא שבאותו הדור, הביאו ביכורים ונתנום כסלים וחיפו אותם בקציעות ונוטלים הסלים והעלו על כתיפם, כיון שהגיעו למשמר, אמרו להם לירושלם אתם עולים, אמרו להם לאו אלא לעשות שני פילחי דבילה במכתשת זו שלפנינו ובעלי הלז שעל כתפינו וכיון שעברו מהם עטרום בסלים והעלום לירושלם. ומה הן בני סלמי הנטופתי אלא פעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה שלא יביאו עצים למערכה והשיבו מלכי יון פרדסאות על הדרכים כדרך שעשה ירבעם בן נבט משמרות על התחומין שלא לעלות לירושלם ולא היה אדם אחד מעשרת השבטים יכול לעלות לירושלם, מה עשו הכשרים ויראי חטא שבאותו הדור היו מביאין שני גיזרין ועושים אותם כמין סולמות ומניחים אותם על כתפם ועולין כיון שבאו לאותו המשמר אמרו להם לירושלם אתם עולין, אמרו להם לאו, אלא להביא גוזלות מן השובך הזה שלפנינו בסולם הזה שעל כתפינו וכיון שעברו מהם

של דבילה. פירש עלי, יד המכתש כדכתיב אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי, משלי כ״ז כ״ב, עכ״ל הערוך ערך גנב א׳. ונראה שמשפחה אחת היתה שנקראת גונבי עלי וקוצעי קציעות על שם מעשה זה.

ו) ובתרגום קהלת ג׳ הגירסא פרזדון. וי״א פרדסאות נוטריקון פרס לשון פרשת דרכים, דיאות כמו דיומדי. ב׳ שרים שעומדים בב׳ מקומות. וי״א מן פורסי דבבל שפירש פקידים, וי״א מן פד פת כמו שר. ומן פאס דרך, כלומר Paiti פקיד על הדרכים לשמרם. הושיב שומרים על הדרכים ופקיד בראשם להשגיח על העוברים.

ז) פרדסאית או פרוזדאות, שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכיה כדי שלא יעלו ישראל לרגל, ובפרק האחרון למגלה שלפנינו כתוב בכ״ג במיון בטלו הביכורים מלעלות בירושלם בימי ירבעם בן נבט, ואולי צ״ל בימי היונים.

התירו השלבים ופרקום והשליכום מעל כתיפם ונטלו הגיזרים ועלו לירושלם, ולפי ח) שמסרו עצמם על המצות לכך נכתב להם שם טוב במגלה ט) הזאת וזכר טוב לדורות, ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר זכר צדיק לברכה (משלי י׳ ז׳) ועל ירבעם בן נבט נאמר ושם רשעים ירקב (שם). ומה ראו בני זתואל בן יהודה ליטול להם שם טוב וזכר טוב לדורות, אלא י) שכל הרוצה ליטול את השם יטול. וכשעלו בני הגולה ולא מצאו עצים בלשכה עמדו אלו והתנדבו עצים משל עצמם ומסרו אותם לצבור וקרבו מהם קרבנות צבור. וכך התנו עמהם הנביאים שביניהם, שאפילו הלשכה מלאה עצים ואפילו משל צבור יהו

ח) בירושלמי ריש פ״ה דסוכה אר״י יונה בן אמתי מעולי רגלים היה, ובעירובין צ״ו אשתו של יונה עלתה לרגל. והיה אז סכנה בדבר מפני הפרדיסאות, ויונה החמיר על עצמו, ואף שהוא מ״ע, מ״מ בעת סכנה פטור מן הדין, וכן נמי אמר הכא שמסרו עצמם משמע שע״פ הדין אסור למסור נפשו כדי לקיים מצות. ובעירובין דף כ״ט ב׳, מעשה ברבי חנינא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו, וחלה ונטה למות. ובקשו הביריו רחמים עליו וחיה מפני שהשעה צריכה לו וכתב הגאון רי״ע שאילולי כן לא היו מבקשין עליו רחמים שהכנים עצמו בסכנה נתחייב בנפשו, ואמרו בשבת ל״ב א׳ שכל הסומך על הנס אין עושין לו נס, ואברהם אבינו שהפילוהו לכבשן האש ולא הוזק, וחמ״ו ששמו אותם לגו אתון נורא יקידתא ושער ראשיהון לא איתחרך, ראה בזה הענין מה שכתב החינוך מצוה תקמ״ו, ועיין בספרי „מטה מנשה״ אות ל״ז בענין שהטבע הוא משועבד לתורה והוא ע״פ הירושלמי יבמות פ״א.

ט) כעין דוגמא בשקלים פ״ה, וב״ב קל״ג ב׳. מיוסי בן יועזר, שכתבו יוסי בן יועזר הקדיש אחת ובנו שש, וע״ש ברשב״ם, וכן בירושלמי יומא פ״ג ה״י, בן קטין וכו׳, והיו מזכירין אותן לשבח ואלו לגנאי וכו׳. והנה מד״ה „ולפי״ עד „לדורות״ לא נמצא בגמרא תענית כ״ח א׳, ובעצם וגוף המגלה לא נמצא זכר מכל אלה המשפחות שנעשה להם נסים בסלים ובסולם, וגם התנדבו להביא עצים עם בני זתואל וכו׳, וכל הני דחשב, הוא מהמבאר את המגלה, ומה שאמר המלות „במגלה הזאת״ לא ידעתי אם הדברים האלה יצאו מפי המבאר הראשון או הוספה מספר אחרון, כי מפני מיעוט הלימוד בהמגלה הזאת והגאונים הסירו ההשגחה ממנה לבארה, ולכן חזינין דשכיחי הוספות וגם טעותים במגלה זאת, או שכונתו מה שאמר „במגלה הזאת״, ר״ל על ביאורו המגלה הזאת, ומכאן נראה לי ראיה שהבאור נסדרה קודם שנסדר התלמוד.

י) פריך ומה ראו ? והתשובה אלא שכל הרוצה וכו׳ לא נשמע תשובה, ועוד הא חז״ל אמרו בברכות אפכא לא כל הרוצה ליטול את השם יטול דף י״ז ב׳, לכך נראה לי לומר שכן צ״ל ומה ראו וכו׳, שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול, אלא כשעלו בני הגולה וכו׳, וזה

אלו מתנדבים עצים בזמן הזה ומביאין כל זמן שירצו ולא יהיה קרבן מתקרב אלא משלהם תחלה שנאמר והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבותינו לעתים מזומנים שנה בשנה לבער על מזבח ה׳ אלהינו ככתוב בתורה (נחמיה י׳ ל״ה). ואומר כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה׳ ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז׳ י׳). ראה שהסכימו עליהם הרבים [יח] ועשו אותו היום יום טוב: [יט] ואותן הימים אסורין בהספד ובתענית בין משחרב הבית בין שלא חרב. ר׳ יוסי אומר משחרב הבית מותרין מפני שאבל הוא להם. אמר רבי אלעזר בר צדוק אני הייתי מבני בניו של

תשובה על השאלה ששאל ומה ראו ? כלומר שהם היו מוחזקים באותו הדור לכשרים ויראי חטא לכן התנדבו עצים משל עצמם, ועשו כדין שמסרו אותם לצבור. וזה שכתב רש״י שם על המאמר לא כל הרוצה וכו׳, אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים. וראה ב״ק נ״ט ב׳ חשיבת לאיתאבולי אירושלים סבר יוהרא הוה וכו׳, ובתענית י׳ ב׳, בדבר של צער כל הרוצה לעשות עצמו ת״ח עושה.

יח) בירושלמי חלה פ״ד ה״ז רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומות ומעשרות, עד שבאו הרובים ובטלום מאן אינון הרובים תרגמוניא, ופירש הק״ע, הבחורים החכמים המתרגמים ומפרשים הדבר על נכון, והרא״ש פ״ד דע״ז סי׳ ט׳, וז״ל יש מפרשים גדולים חכמי ישראל באו שמה ודרשו להם שאין צריכין להפריש, וי״מ הכתות שהעמידו הכותים לדרוש להם ולהחזיק דתן תקנו לתת להם מעשרות שדותיהן ע״כ. וראה בערך מלין ערך אמורא, ולדעתי נראה שצ״ל גם במגלה הזאת „הרובים״ ופירש על דרך שפירשו בהירושלמי.

יט) ונראה דקאי רק על הימים הנזכרים לעיל ימי קרבן העצים ולא יותר, דאל״כ למה נקיט זאת כאן. ולכן כתב אח״כ אמר ראב״צ וכו׳, מפני שיום טוב שלנו היה, ובר״ה י״ט ב׳ וז״ל, דתניא הימים האלו הכתובין במגלת תענית בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין ביה״מ קיים אסורין דברי ר׳ מאיר, ר׳ יוסי אומר בזמן שביהמ״ק קיים אסורין מפני ששמחה היא להם. אין ביהמ״ק קיים מותרין, מפני שאבל הוא להם. לפי זה נראה מפורש שת״ק שהוא ר׳ מאיר ור׳ יוסי, מפרשין על כל הימים הכתובים במג״ת, והא דנקיט המבאר את המגלה מאמר זה הכא לפי שרצה להביא אח״כ דברי רבי אלעזר בר צדוקי ועל פי האמת כלל זה קאי על כל הימים טובים הכתובים במג״ת. והנה הרמב״ם בפירוש המשנה ר״ה י״ח א׳, על ששה חדשים השלוחים יוצאים וכו׳ כתב. בבית שני לא היו מתענין לא עשרה בטבת ולא שבעה עשר בתמוז, אלא מי שהיה רוצה לבד. ולזה לא היו יוצאין על טבת ועל תמוז, והטעם בזה יאמר השם יתברך צום הרביעי וכו׳, כאלו נתן בידם הבחירה, והיה מכלל זה תשעה באב שהוא העשירי, אלא הואיל והוכפלו בו צרות ע״כ. וראיה לדברי הרמב״ם ראה ירושלמי שקלים פ״ד ה״א, ובעזרא ג׳ י״ב.

סנואה בן בנימן ואירע תשעה באב להיות יג) בשבת ודחוה לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיום טוב שלנו היה: מגלה בעשרים וארבעה ביה יד) תבנא לדיננא: גמרא בימי מלכות יון היו דנין בדיני עכומ"ז. מפני טו) שהצדוקין

יג) בכל דפוסים של מגלת תענית חסר המלות „ודחוה לאחר השבת", ונראה לי לקיים גירסא הקדומה, שנראה מריש הגמרא דאמר, התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. שבלי ספק כוונתו שקאי על סנואה בן בנימין שי"ט שלו היה בט' באב, והיה המנהג אחר החרבן שאם אירע תשעה באב להיות בשבת היו מתענין בו ביום, ונראה לי שזה כוונת הבה"ג בהלכות סופרים שכתב אילין יומיא דלא להתענאה בהון וכו' עכשיו שבטל התמיד מותר לספד ולהתענות ואפילו בשבת. כלומר תשעה באב שחל להיות בשבת, ובני בניו של סנואה בן בנימן מתענים ולא השלמו, אף שט"ב חל באחד מימי השבוע, אלא שבא אגב אורחא לאשמעינן שגם בשבת היו מתענין, אם חל ט"ב להיות בשבת, ולפי זה חדין בבעל ברית אף שחל ט"ב באחד מימי השבוע שלא צריך להשלים את התענית, לפי שי"ט שלו הוא ראה הטור בא"ח סי' תקנ"ט ושם בב"י.

יד) פירש שבנו למשפטנו, שהיו דנין בדיני ישראל, ובכ"י מדרש הגדול בעשרים ושבעה בו תֵּיבְנָא לְדִנָאנָא כך הוא נקוד, ולא כתב באיזה חדש, ובי"ב קט"ו ב' הגירסא בכ"ד בטבת, ולבי אומר לי שבפסקא זו יש ערבוב שני דברים יחד, דהיינו הצדוקים עם רבן יוחנן בן זכאי הויכוח אם תירש הבת עם הבן, ועוד דבר אחד שבימי מלכות יון היו דנין בדיני עכים"ז, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום ובטלום והיו דנין בדיני ישראל עשאוהו יום טוב, דאל"כ מה שייכות החשמונאים בימי מלכות יון עם ענין הצדוקים, והמסדר המגלה הזאת ערבב וכלל שני דברים יחד בבת אחת ובפסקא אחת, אלא אחת היה בכ"ד בטבת כמו הגירסא בב"ב, והאחת היתה בכ"ד באב, וכן הוא האמת לפי סדר הענין וסיגנון הלשון, ומד"ה מפני שהצדוקים עד וכשגברה הוא ענין הצדוקים, ומד"ה בימי מלכות יון וכו' עד מפני, ועוד וכשגברה וכו' זה שייך לענין חשמונאים עם מלכות יון. ועיין באגרת הרמב"ם מ"ש להדיין ר' פנחס באלכסנדריאה שהיהודים שבערי ערלים אפילו חכם גדול שבהן אינו בקי בדינים שאינו רגיל בהן, שאין הערלים מניחים אותם לדון, כמו שאנו בדיני הקרבנות היום לפי שאין אנו עוסקים בהם ע"כ.

טו) דרך הצדוקים להתוכח עם החכמים כמו דמצינו בשבת קנ"ב א' בצדוקי עם ריב"ק, והקורא בספרים החיצונים תנא בספרי צדוקים סנהדרין פרק חלק, פירש הרי"ף והרא"ש, אותם שפירשו התורה לפי דעתם, ולא סמכו על דברי חכמים, ועיין מה שכתבתי בפרק א' הערה ב', ונראה לי שמה דאיתא בשבת קט"ז ב'. ההוא פילוסופא וכו' כתיב לן במקום ברא ברתא לא תירות, א"ל מן יומא דגליתין מארעכון איתנטלית אורייתא דמשה, ואיתיהבת ספרא אחריתי, וכתיב ביה ברא וברתא כחדא ירתון, וההוא פילוסופא הוא היה אחד מכת הצדוקים, והוא היה בקי בספרים החיצונים הם ספרי צדוקים ובשבת קנ"ב א' בי אבידן והרמב"ם במס' ידים פ"ד מ"ו, אמר כי שם היו ויכוחי הצדוקים.

אומרים תירש הבת טז) עם הבן נטפל להם רבן יוחנן בן זכאי אמר להם רבי יוחנן בן זכאי שוטים זו מנין לכם, ולא היה בהם יז) אחד שהחזיר לו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר לו ומה בת בני הבאה מכח כחי תירשני בתי הבאה מכחי לא כל שכן שתירשני קרא עליו יח) רבן יוחנן בן זכאי את המקרא הזה אלה בני שעיר החרי יושבי הארץ וגו' (בראשית ל"ו כ'), וכתוב אחר אומר ואלה בני צבעון ואיה וענה (שם כ"ד), אלא יט) מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה. אמר לו רבי ובכך אתה פוטרני אמר לו שוטה שבעולם ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם, אמר לו ובכך אתה פוטרני אמר לו לאו. אמר לו ומה בת בני שכן יפה כחה במקום אחים לחלוק עם הבנים, תאמר בבתי שכן הורע כחה במקום האחים לחלוק עם הבנים, הואיל ואין

טז) וב"ב שם שהיו צדוקין אומרים תירש הבת עם בת הבן, ובירושלמי ב"ב פ"ח ה"א, הצדוקים אומרים בת הבן והבת שניהם שוים, ובתוספתא ידים פ"ב, אומרים ביתוסים קיבלנו עליכם פרושים, מה בת בני הבאה מכח בני שבא מכחי הרי יורשתני כו'. ויש גורסין הבת יורשת עם בת הבן, ושם כל האומר תירש בת עם בת הבן אפילו נשיא שבישראל אין שומעין לו שאינו אלא מעשה צדוקין.

יז) כן צ"ל וכן לקמן בפרק ח', צ"ל ולא היה בהם אחד, ומה שכתוב בפרק א' ולא היה בהם "אדם" צ"ל אחד.

יח) צ"ל „קרא לו" כמו בפרק א'. אבל בפרק ח' שפיר אמר קרא „עליו" המקרא הזה' וראה מה שכתבתי שם.

יט) פירוש לפי שאמר לו הצדוקי ומה בת בנו הבאה מכח כחו תירשנו. בתו הבאה מכחו לא כל שכן, והיו הצדוקין בשטותן אומרים כי הממיר אינו יורש במקום בת אביו, וביקש רבן יוחנן בן זכאי להשיבו מתוך דבריו, ולא רצה להתמשל בראובן ושמעון, ונתמשל בצבעון וענה, וכך אמר לו, מה אתה מוצא בצבעון שמת והניח בן איה בנו שהוא בן כשר אלא נמצא בן בנו שהוא כשר הלא נמצא בן איה שהוא מכח כחו יורש אותו וענה עצמו שהוא בא מכחו אינו יורש אותו מתוך שהותרה אגודה זו בצד זה נתפרדה החבילה זו בצד זה, זה פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה, פ"א של ר"ח ז"ל, בוא וראה שאף על פי שענה בן בנו של שעיר קראו בנו של שעיר כמו לוטן ושובל וצבעון, ללמדך שבן הבן הרי הוא כבן וכולן כחו הן ואין הפרש ביניהן לומר שזה כחו וזה כח כחו, השיבו הצדוקי אין לך ראייה אלא זו, ובכך אתה פוטרני. השיבו לא יהא מקרא שהבאתי מן התורה כשיחה בטלה שלכם, כלומר אינכם באים מכח

כחה יפה לחלוק עם הבנים דין הוא .שלא תירשני, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום וביטלום והיו דנין בדיני ישראל, ואותו היום שבטלו עשאוהו יום טוב.

הדרנא עלך אב.

אלול פרק ששי מגילת תענית.

בשבעה באלול א) יום חנוכת שור ירושלם דלא למספד:

גמרא מפני שסתרוהו עובדי כוכבים וגברה ידם של ישראל ובנאוהו. שכן הוא אומר ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמיה ו׳ ט״ו). ואף על פי שנבנתה החומה. עדיין השערים לא נבנו. שכן הוא אומר [גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים] (שם א׳) ואומר הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו וגו׳ (שם ג׳ ט״ו) ואומר ויפקדו השוערים והמשררים והלוים (שם ז׳ א׳). ב) לפי שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ג) ובנביא ובכהן גדול ובאורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד ובשיר ובשתי ד) תודות. שנאמר והתודה השנית

קבלה ולא מכח הלכה, אלא דברים מדעתכם שהיא כשיחה בטילה, ורבינו גרשם ז״ל פירש כרב סעדיה, ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם א״ל אותו קל וחומר שאתם אומרים מופרך הוא דמה לבת בנו שכן יפה כחה וכו׳, כן כתב הערוך ערך ענה.

א) וכן צ״ל בפרק שני „יום חנוכת" וכמו יום הר גריזין, לקמן פרק ט׳.

ב) כל זה הוא מענין המגלה, דחנוכת השור דאמר הכא היה בזמן עזרא, והזכירו בה חנוכת חומת ירושלם בשיר ובשתי תודות, עד סוף הענין שייך הכא.

ג) פעמים כ״ג קודם לנביא, עיין הוריות י״ג א׳, ומ״ר ריש נשא.

ד) הא דהוספה לעיר ולעזרה צריכה שתי תודות, אין לזה רמז קל בתורה, וע״כ צ״ל שהיה לעזרא קבלה הלמ״מ, ומה השיר היו אומרין ? הרמב״ם הלכות בית הבחירה פ״ו הי״ב כתב ואומר ארוממך ה׳ כי דליתני וגו׳, וזה השיר אומרין כל המביא בכורים, הרמב״ם בהלכות בכורים פ״ג הי״ג, ולרש״י שיר של תודה הוא מזמור לתודה ועיין שבועות ט״ו א׳.

ההולכת למואל ואני אחריה (שם י"ב ל"ח). ובית דין ה) מודדין והולכין אחריהן, שנאמר וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה וגו' (שם י"ב ל"ב). הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת. ואם לא נתקדשה בכל אלו הנכנס לשם אינו חייב. ו) אבא שאול אומר שתי ז) בצעים היו בהר ח) המשחה אחת למעלה ואחת למטה. התחתונה נתקדשה בכל אלו, והעליונה לא נתקדשה אלא בבני

ה) אולי הוא מלשון מדה. כלומר שב"ד מודדין בחבל מדידת קרקע מה שמוסיפין על העיר ועל העזרות, ויש גורסין מדרין מלשון אדרם עד בית אלהים.

ו) בנדה כ"ד ב' היה קובר מתים. ומצאנו רבי בנאה דהוה מציין מערתא ב"ב נ"ח א' וריש לקיש מציין מערתא דרבנן ב"מ פ"ה ב', ואבא שאול שהיה קובר מתים, ובהר המשחה היה מקום בית הקברות, וקבר חולדה הנביאה הוא בהר המשחה, ואבא שאול שהיה רגיל לבא שם לקבור מתים או לציין מערתא דרבנן, והיה בקי בהר המשחה, לכן עדותו נתקבלת בזה, וגם בענין שתי פרות היו חורשות בהר המשחה פסחים י"ד א'.

ז) הוא מלשון היגאה גומא בלי בצה, במסכת פרה פ"ח מ"ד, מי ביצים פירוש מי אגמים והוא הנקרא אצל יוסף בן מתתיהו הכהן בְּצָעֲתָה, ואגב אזכיר פה. הא דתנן לא יקוב אדם שפופרת של ביצה, הר"ב פירש היינו קליפה קשה של ביצה, ויש גירסין בשם מהרי"ל רצ"ל ביצה בחירק היינו קנה של אגם כמו היגאה גומא בלי בצה ועיין סנהררין ג' ע"ב. וראה שם דף ה'. שתלמיד אחד בא והורה מי בצים אין מכשירין, ולא פירש כי מי ביצים בחלמון שלהן הוא והשומעין חשבו כי מי בצים הן, כדכתיב היגאה גומא בלי בצה, וכעין זה מצינו שהשומעין טעו בלשון המורה בענין מים שלנו פסחים.

ח) הר המשחה הוא הר הזתים. הנה קבר הולדה הנביאה מקובל בעיני כל העם שהוא בראש הר הזיתים. ועוד היום מקובל המקום ההוא והוא צפוני לקבר חולדה כמטחוי קשת שפל ממנו מעט, ראה ביוחסין דפוס לונדון צד 229 ובכו"פ פ"ו, ותמה על זה הרימ"ט בתשובתו ח"ב סימן ל"ז, שמתוספתא ב"ב פ"א. ותוספתא נגעים פ"ו, ובירושלמי נזיר פ"ט, ובאר"ר פ' ל"ה ובשמחות פ' י"ג מוכח שהיתה קבירה בתוך העיר ירושלם. ומי הוציאה משם והעלה להר, ואין לומר שהר הזיתים היה בתוך העיר, הלא כל מעשה הפרה אשר נאמר בה מחוץ למחנה, נעשה בהר הזיתים, ראה פרה פ"ג מ"ו, ולפי הנאמר שני בציעים היו בהר המשחה תחתונה ועליונה וכו' וחברים אוכלין שם קדשים קלים ומעשר שני הרי זה ראיה ברורה שהר הזיתים היה בתוך העיר שאוכלין שם קדשים קלים ומע"ש, ולפי זה צ"ל שמעשה הפ"ה נעשה במקום העליונה שלא נתקדשה, ושם קבר חולדה הנביאה, וכבר מתרץ זה הרדב"ז בתשובתו ח"ב סימן תרל"ג, והרב רי"ש בספרו תבואות הארץ כתב שט"ס הוא בש"ס שלנו, שצריך להיות ב' ביצעין היה בירושלם, וכן הוא הלשון בתוספתא דסנהדרין פ"ג ובירושלמי שם פ"א נזכר ב' ביצעין היו שם, ובלתי ספק הכונה על ירושלם ממש לא בהר הזיתים, ולכן יצדקו סוף דברי אבא שאול מפני שתורפה של ירושלם וכו', אבל אין לשבוש גירסת המגלת תענית וגירסת הש"ס שלנו, ומה שאמר אבא שאול בסוף מפני שתורפה של ירושלם אין ראיה שהבצעין היו בירושלם,

הגולה שלא במלך ושלא באורים ותומים. ט) התחתונה שהיתה קדושתה גמורה חברים ועמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים וכל שכן מעשר שני. העליונה שלא היתה קדושתה גמורה חברים ועמי הארץ נכנסין לשם ואין אוכלין שם לא קדשים קלים ולא מעשר שני, אלא י) למה לא קדשה מפני שהיא תורפה של ירושלם, ולשם היו מוציאין כל תורפות של ירושלם. וכשגמרו לבנותו אותו היום עשאוהו יום טוב: **מגלה** בשבעה עשר ביה איתנטילו יא) רומאי מיהודה ומירושלם: **גמרא** מפני שהיו מצ־רים לבני ירושלם, ולא היו יכולין לצאת ולבוא מפניהם ביום אלא

אלא ר״ל הבצע העליונה היתה תורפה של ירושלם ע״ש שהיו מוציאין שם כל תורפות של ירושלם. והנה הכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזיית הדם, מדות פרק שני מ״ד. משמע שהר המשחה היה בתוך ירושלם. אלא הלק אחד מהר המשחה ששם היו מוציאין כל תורפה של ירושלם נחשבה כחוץ למחנה, ובפסחים י״ד ע״א אבא שאול אומר שתי פרות היו חורשות בהר המשחה בערב פסח לסימן (לאנשי ירושלם) כ״ז ששתיהן חורשות כל העם אוכלין חמץ נטלה אחת מהן תולין לא אוכלין ולא שורפין ניטלו שתיהן התחילו כל העם שורפין את החמץ, ראיה שהר המשחה היה בתוך ירושלם.

ט) וזה גירסא אמיתי וכן צ״ל גם בשבועות י״ו א׳ ובירושלמי סנהדרין פ״א.

י) פירוש פריך למה לא קדשה העליונה בימי בית ראשון. ומה שקדשו את העליונה בני הגולה צריך לתירוץ הגמרא שם. ומכאן נראה לי ראיה שמג״ת נסדרה קודם זמן התלמוד.

יא) שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ תרגומו בארע ארמאה. והנה בברכות ס״ב ב׳, ההוא פרסאה צ״ל רומאה דהא מייתי קרא דאדום וכן איתא בילקוט ישעיה ועל פסוק וצים מיד כתים ת״א „מרומאי״, ובירושלמי תענית פ״א בספרו של ר׳ מאיר מצאו כתוב משא דומה אלי קרא משעירי ישעיה כ״א י״א משא רומה״, ובפסחים קי״ט א׳. כל כסף שבעולם וכו׳ באו כשדים ונטלו מצדקיהו, ופרסיים מכשדים, ומפרסיים ליונים, ומיונים לרומיים. ובסה״ד דף ק״ז ב׳ הוצאות נמ״ל, שיש רומי בא״י ושם דרים הקיסרים ונקרא ג״כ רומי זעירא שהוא מגדל צור, אף שרומי הגדול למלכות אדום אשר על שמה נקראו הקסרים מלכי רומי. אפשר שרומי זו שבא״י נקראת ע״ש רומי שבמלכות אדום והיו דרים בא״י מכח האויר הטוב ע״ש, והאלשיך כתב בפ׳ ראשך עליך ככרמל. בעינינו ראינו עד היום קרוב לצפורי עיר ששמה רומא ושם היה יושב אנטיגינוס ומשם היתה מערה לבית רבי כמסופר בע״ז. ויסב את שמה רומא כשם רומא עיר מלכותו באטליא ע״ש, ועתה נראה לי לפרש את המגלה „איתנטילו רומאי״, כלומר בטל גזירה שגזרו אנשי רומאי הדרים בעיר רומא הסמוכה לירושלם שהיו מצירין לבני ירושלם, וכענין שאמר בבני חקרא שלא היו ישראל יכולין לצאת ולבוא מפניהם ביום אלא בלילה, לעיל פרק ב׳. ושם לא פריך הגמרא ובמה היו מצירין, והכא פריך ובמה היו מצירים להם „מלכי יון״ פתח ברומאי וסיים במלכי יון, ורומיים אינם יונים, אלא שמלכי יון היו דרים בעיר רומא שבא״י.

בלילה. ובמה היו מצירים להם מלכי יון. היו מושיבין יב) קסטריאות בעיירות להיות מענין את הכלות, ואחר כך היו נשואות לבעליהן. ומנעו את ישראל שלא לשמוח עם נשותיהן. לקיים מה שנאמר אשה תארש ואיש אחר ישגלנה (דברים כ"ח ל') ולא היה אדם מבקש לישא אשה, מפני הקסטריאות, חזרו ומכניסין אותן בחשאי, שנאמר והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר (ירמיה כ"ה י'). וכשהיו שומעין קול יג) רחים בבורני, היו אומרים שבוע יד) הבן שבוע הבן. וכשהיו רואים אור נר טו) בברור חיל היו אומרים משתה שם משתה שם. ובת טז) אחת היתה למתתיהו בן יוחנן יז) הכהן הגדול חשמונאי, וכשהגיע

יב) פירש המעוברת בלשון יון קסטרומיני והמעבר האשה נקרא קסטרון, המערך ערך קסטר.

יג) בירושלמי כתובות פ"א, יש להפך אור נר בברור חיל שבוע הבן, קול ריחים בבורני משתה שם. ונראה לי לפרש ע"פ מה דאיתא בכתובות דף ה' א'. מכי רמו שערי באסינתא, ולפי פירוש הערוך, מעת שנותנין שעורין במכתשת לפצלן לאכול בשמחת החתן, וראה בתוס' סנהדרין ל"ב ב' ד"ה קול.

יד) רש"י ב"ק דף פ' א'. פירש ברית מילה, וקרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע. וב"ב סוף פרק חזקת הבתים, ואין מנהת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה לישוע הבן, פירוש לפדיון הבן, ישוע תרגום פורקן וכן תרגום פדיון ערוך. ושם איתא רב איקלע לבי שבוע הבן, ובעשו ה מילי דחסידותא דהוי נהיג בהו רב. דלא הוה אכיל מסעודת הרשות משום חלב ודם וגה"נ, ואם משום חשש זה מאי אריא סעודת הרשות, וראה מה שכתבתי בספרי „מטה מנשה" אות ט"ז, ובראש דבר לספר המכתם.

טו) בירושלמי מעשרות פ"ב ה"ג הנוסח „בני היל" ובירושלמי דמאי רפ"ג „בלי חיל" וצ"ל „בברור חיל" כגירסות מג"ת וגמרא שלנו.

טז) במדרש מעשה חנוכה. מעשה של בת מתתיהו כ"ג ונשאת לבן חשמונאי ואלעזר היה שמו וכו' עמדה חנה בת מתתיהו וכו'. ובסדר עולם הנדפס בסדר החכמים הביא מעשה נורא עם בת מתתיהו, ובשבת כ"ג ע"א. נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס פרש"י שגזרו עכו"ם על כל הנשואות להבעל לטפסר תחלה ועל יד אשה נעשה הנס עכ"ל. ועיין בכתובות ג' ב'. ובלי ספק כיון להמגלת תענית שלפנינו והמדרש הנ"ל.

יז) בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים כתב, ויוחנן כ"ג הוא יוחנן בן מתתיהו הנזכר בתפלות ובמלחמות מלכי יון. וח"א פסחים נ"ז א', כתב יוחנן כ"ג היינו יוחנן בן נרבאי, וצ"ע. והנה אע"פ שרז"ל בעצמם אמרו על יוחנן כ"ג ששימש פ' שנים בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי ברכות כ"ט א'. ומ"מ לא חדלו מלהגיד שהיה שומע בימי כשרותו ב"ק יוצא מבית

זמנה להנשא בא הקסטרין לטמאה, ולא הניחו יח) אותו, וקנאו מתתיה ובניו וגברה ידם על מלכות יון ונמסרו בידם והרגום ובאותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב: **מגלה** בעשרין ותרין ביה תבנא לקטלא רשיעייא: **גמרא** מפני שהיו יוונים שרויים בארץ ישראל ולא היו ישראל יכולין לשלוח יד ברשעים שבהם עד שיצאו משם המתינו להם שלשה ימים אם יעשו יט) תשובה ולא עשו תשובה כיון שראו שלא עשי תשובה, נמנו עליהם והרגום ואותו היום שהרגום עשאוהו יום טוב. אמר ר' אליעזר בן יעקב שמעתי שבית דין מלקין והורגין שלא מן התורה.

קה״ק, כדאיתא בסוטה דף ל״ג א׳, וכן העמידו תקנות יוחנן כ״ג במשניות כדאיתא בסוף סוטה, ואולי אחר הוא.

יח) איך מסרו נפשם למות על דבר זה, וכענין מה שאמרו באסתר קרקע עולם היתה והוא כעין שב ולא תעשה. ומבני יעקב אינו ראיה דכתיב ויבאו על העיר בטח. וגם הם לא עשו בדעת אביהם. וע״כ צ״ל שמדת חסידות עשו הם. וראו שהדור היה צריך לכך והיו חכמים גדולים ראוים להורות על זה. שאלמלא כן שהיו גדולים וחכמים לא היו רשאים למסור נפשם למות. שלא לכל אדם יש רשות ליהרג במה שלא חייבונו ז״ל ליהרג עליו. ולא עוד אלא שמתחייב בנפשו הוא. וכן י״ל בבני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות ובני סלמי הנטופתי לעיל פרק ה׳ ולמדתי זאת מדברי החינוך מצוה רצ״ו.

יט) במכות דף א׳ ב׳, ר״ע אומר חייבי כריתות ישנן בכלל מלקות ארבעים. שאם עשו תשובה ב״ד של מעלה מוחלין להם. חייבי מיתות ב״ד אינם בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה אין ב״ד של מטה מוחלין להם. ולפי זה צ״ל שהני הרשעים היו מחייבי כריתות, ואם עשו תשובה היו נפטרין מב״ד של מעלה ומב״ד של מטה ע״י מלקות, ומ״מ אף שלא עשו תשובה, מצד הדין לא היו מחוייבין הריגה, אלא שהיתה השעה צריכה לכך, כדי שילמדו אחרים. ולכן הביא כל הני מעשיות, שיש כח ביד ב״ד להורגן. אפילו שאינן מחויבין הריגה מן התורה. הלבוש ח״מ סימן כ׳, מעשה באלמנה שנתעברה מגוי, והיה הענין מפורסם, והסכים הרא״ש לחתוך חוטמה. כדי לשחת תואר פניה ושתתגנה על מנאפיה, ודבר זה יעשה לה פתאום. כדי שלא תצא לתרבות רעה וכו׳. ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה. ושפיר ניהא לי מה דאיתא בפסחים ג׳ ב׳, גבי ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלם וקטלוהו. ואמאי קטלוהו. אלא ע״כ שהיתה השעה צריכה לכך, ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה" סימן קי״א, והנה הרמב״ם ה׳ סנהדרין פכ״ד ה״ו כתב, וכן יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כדי מה שיראה לגדור פרצות הדת. ושם פרק י״ח וז״ל דבר תורה שאין מלקין ולא ממיתין אדם ע״פ עצמו רק ע״פ שנים עדים, והא דהרג יהושע לעכן ע״פ הוראת עצמו, הוראת שעה היתה עכ״ל. וכן מקושש דנהרג בלא התראה על איזה מיתה, ועיין ירושלמי בפרק נגמר הדין, ובת״ש סוף אסתר כי המן ובניו תלוים על העץ ימים

כ) דבית לוי אמר ר׳ שמעון שמעתי שבית דין עונשין ממון ומכים שלא מן התורה, לא מפני שכתוב בתורה, אלא משום שנאמר ובערת הרע מקרבך (דברים י״ג ו׳), ומעשה באחד שהטיח באשתו תחת התאנה והוליכוהו לבית דין והלקוהו. וכי חייב היה, אלא שהיתה השעה צריכה לכך, כדי שילמדו אחרים, מפני שנהגו מנהג זנות. שוב מעשה באחד שרכב על הסוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו. וכי חייב היה. אלא שהיתה השעה צריכה לכך כדי שילמדו אחרים. שמעון בן שטח תלה שמונים נשים כא) באשקלון, וכי חייבות הריגה ותלייה היו, אלא שהיתה השעה צריכה לכך, כדי שילמדו ממנו אחרות, וכל ישראל ישמעו וייראו.

הדרנא עלך אלול.

רבים. ובספרי „חצי מנשה״ פ׳ וישב וז״ל. הוציאוה ותשרף תימא דהא לא היו שם עדים והתראה, תירץ ה״ר יוסף מארץ ישראל דדור פרוץ היה ומפני גדר עשו כדאיתא בסנהדרין, ועוד אמרו מניין שהפקר ב״ד הפקר שנאמר וכל אשר לא יבא לשלש הימים בעצת השרים וגו׳, הפקירו ממון המלוה אצל הלוה גיטין ל״ו א׳. ובירושלמי ס״פ הרואה ג׳ דברים גזרו ב״ד של מטה והסכימו ב״ד של מעלה ואלו הן חרמו של יהושע ומגילה ושאלת שלום בשם. ובמכות כ״ג ב׳ מגילה ושאלת שלום והבאת מעשר. הכלל שיש כח ביד ב״ד לעשות דבר אף שהוא לא מן התורה אם השעה צריכה לכך. ומה שעשו הוי כאילו הסכימו ב״ד של מעלה, בא וראה בענין קדוש החדש כי בה תלוי כל קביעות המועדים וכמעט רובי המצות שבתורה תלויים בזה המצוה, חמץ בפסח ואיסור אכילה ביום הכפורים וכדומה עוד. ובכל זאת דרשו אתם אפילו מוידין כל מה שתקראו לפי חכמתכם הריני מסכים על ידיכם. ראה בספרי „מטה מנשה״.

כ) לא מצאתי עוד בש״ס שם „דבית לוי״ רק במקום הזה.

כא) סנהדרין מ״ה ע״ב. וברש״י ד״ה דבעיא. ושם מ״ד ע״ב מעשה נורא. ובירושלמי שם פ״ה שישבו במערת אשקלון וכן בירושלמי חגיגה פ״ב והנה אף ששמעון בן שטח תלה שמונים נשים וכו׳. ומ״מ לא חדלו מלהגיד. שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים אבות פ״א מ״ח. ובמכות ה׳ ב׳ אמר שמעון בן שטח לר׳ יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי וכו׳. ואמרינן סנהדרין שהרגו נפש אחת מישראל פעם אחד בשבוע נקראת מחבלנית. בכל זאת אם השעה צריכה לכך. לא הביטו על דין תורה. והרגו ותלו שלא מן התורה מפני שהשעה צריכה לכך. ולפי זה ניחא לי מה שנטלו בית חשמונאי להם מלכות שהיו כהנים השייך לזרע דוד, ועיין לעיל הערה י״ח. מפני שהשעה צריכה לכך.

תשרי פרק שביעי מגילת תענית.

בתלתא בתשרי א) **איתנטילת אדכרתא מן שטריא: גמרא** מפני שפעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה גזרה על ישראל, ואמרו להם אין לכם חלק באלהי ישראל, ולא היו מזכירין שם שמים בפיהם, וכשגברו בית חשמונאי ונצחום, התקינו שיהו כותבין שם שמים ב) אפילו בשטרות, וכך היו כותבין, בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא משמש לאל עליון, וכששמעו חכמים בדבר אמרו, וכי מזכירין שם שמים בשטרות. למחר פורע זה את חובו, וקורע את שטרו, ונמצא שם שמים מוטל באשפה. נמנו עליהם ונגזום ובטלום ואותו היום שנגזום ובטלום עשו אותו יום טוב.

הדרנא עלך תשרי.

א) ראה רש״י ר״ה י״ח ב׳, והא דעשו יום טוב מפני בטילת אדכרתא ולא עשו י״ט מפני בטילת הגזרה דלא היו מזכירין שם שמים בפיהם, נוכל לומר שכבר עשו י״ט לנס זה בכ״ז באייר, ראה סוף פרק שני, ויש גורסין „אנדרנתא״ וזהו תמונה בלשון יוני שכל זמן שלטון ימי היונים היה כתוב בשטרות תמונת וצלם ממשלתם וכמו שכתוב בחשמונאים, וראה רש״י שבת ע״ב ב׳ ותוס׳ פסחים נ״ג בשם ר״ת, ולפי גירסא „אדכרתא״ תשובה למ״ש הרדב״ז בתשובה ח״א סימן ק״ב. דאזכרה לא מיקרי רק שם הויה ולא שאר שמות, והרי כאן קרי ליה אדכרתא ולא כתוב בו רק אל עליון, כלשון מקרא והוא כהן לאל עליון בראשית י״ד י״ח.

ב) לפי שכבר נהגו העם שלא זז שם שמים מפיהם, על דרך שאמרו בירושלמי ברכות פ״ה, לעולם אל יהי פסוק זה זז מפיך. ה׳ צבאות עמנו משגב לנו, וידידיה האלכסנדרי בספרו חב״י כתב בטעם היות השם על ראש הכהן הגדול, כי הקורא שם האלהים בראשית הדבר יקיימהו, גם אפלטון אמר כי לפני כל פעולה יאות לקרא את שם האלהים עליה, ובזוהר תזריע. האי מאן דבני בנין כד שרי למבני בעי לאדכרא דהא לפולחנא דקב״ה הוא בני ולא יימרון הוי בונה ביתו בלא צדק. ובזמן מלכות יון עוד לא היו מזכירין שם שמים בפיהם, וכשגברה בית חשמונאי התקינו שיהיו כותבין שם שמים אפילו בשטרות, מפני שכל זמן שלטון ימי היונים היה כתוב בשטרות תמונת וצלם ממשלתם לכבוד המלך, ובכל זאת כדי שלא נמצא שם שמים מוטל באשפה בטלום, והא דבטלום נראה הטעם, מפני שאיסור זה הוא נכלל בלאו שלא לאבד דברים שנקרא שמו יתברך עליהם, ראה בחינוך סימן תל״ז, וראה בספרי „דגל מנשה״ שכתבתי בשם רבינו יחיאל.

מרחשון פרק שמיני מגילת תענית.

בעשרים ותלתא במרחשון איסתתר סורינה א) מן עזרתא: **גמרא** מפני שבנו יוונים מקום בעזרה, והיו מעמידין בתוכו את הזונות, וכשתקפה יד בית חשמונאי נטלוהו מהן וסתרוהו, ומצאו שם אבנים טובות, וגזרו שיהיו מונחות עד ב) היום הזה, עד שיבא אליהו ויעיד עליהם אם טמאות ג) הן, ואם טהורות הן, ונמנו עליהם וגנזו אותן. ובאותו היום שגנזו עשאוהו ד) יום טוב: **מגלה** בעשרין וחמשא ביה ה) אחידת שור שמרון: **גמרא** ומה הוא אחידת שמרון, מפני שכשעלתה גלות בראשונה הלכו להם למטלית ו) זו של כותיים ולא הניחום באו לים

א) היה כותל מכלונסאות ונסרים מעשה אורג שתי וערב. לא מאבנים ולא מאדמה גבהו עשרה טפחים מקיף סביב סביב ושמו סורג. וכשנכנסו יונים להיכל פרצו בו שלש עשרה פרצות וחזרו וגדרום, וראה במלכים ב׳ כ״ג ז׳. וביומא ט״ו ע״ב בפרש״י ד״ה לפני כו׳.

ב) נראה שזה מיותר. וצ״ל עד שיבא אליהו, ומכאן ראיה לדברי האומר שדוקא בספיקא דמציאות שייך לומר עד שיבא אליהו. אבל לא בספיקא דדינא, עיין היטיב בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן פ״ח. ובערוך ערך גד י׳. וברש״י שבת ק״ח א׳, איסור והיתר אין תלוי בו דלא בשמים הוא.

ג) וקשה לי הא אפילו כלי אבנים אין מקבלין טומאה. ועוד אמרו כי בתחלה כשכבשו הארץ הביא הש״י בקצת בתים נגע צרעת לטובתם. כדי שיהרסו הבית ויתגלה להם מטמון מאבנים טובות שטמנו שם האמוריים. והנה מנהג הוא בין העמים לגנוז מתחת ליסיד כל בית בנוי לתלפיות, כמו בתי תפלות גשרים וכדומה, מטבעות הטבועות לזכרון הבנין ההוא בצירוף מכתבים כתובים על קלף מקורותיו מסוגרים בארגזות אבן או מתכות ומשוחים בשעוה לשמרם מרקבון עולם. וחכם אחד כתב שהוא מרומז בדברי רז״ל. כשכרה דוד המלך השיתין לבית עולמים גניז שם, שם הוי״ה חרות על חרס על מנהג כמו זה, מכות י״א א׳. ואולי הוא כמו זה מאבנים טובות שמצאו שם. והיה עליהם חרות שם ע״ז, שהם מטמאים כנדה, ולפי זה מאי ספק היה. ?

ד) לפי הגירסא שהיו מעמידין בתוכו את הזונות, צ״ל ובאותו היום שנטלוהו מהן עשאוהו י״ט, או שחשבו להם לנס מה שגנזו את אבנים טובות יותר ממה שאיסתתר סורינה, מפני שרבים נמנעו מלגונזם, וראה בספר צידה לדרך.

ה) והוא כמו אחידת מגדל צור לעיל ריש פרק ג׳. פירוש כבישת שור שומרן.

ו) שקוראה לרצועה של ארץ כותים היושבת בטבורה של א״י, כטלאי על הבגד. וזה היה בתחלת ישוב א״י בב״ש, שהיו כותים דרים בערי שמרון סביבותיה ושומרון חרבה, ולפי שהיא ארץ משובחת מאד קראוה אחר הישוב ערי נברכתא, כש״ה מבורכת ה׳ ארצו, כן פירש הגאון יעב״ץ, ויש מי שפירש מלשון מטלית שהוא מוקף ומסובך מכל עבריו, והכונה שבאו

ז) בוסטי וישבו אותה, והקיפוה ח) ערי חומה, ונסמכו לה עיירות רבות מישראל, והיו קורין אותה ערי נברכתא: **מגלה** בעשרין ושבעה ביה ט) תבת סולתא למיסק על מדבחא: **גמרא** מפני שהיו הצדוקין אומרין אוכלין מנחת י) בהמה. נטפל להם רבן יוחנן בן זכאי, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, שוטים זו מניין לכם, ולא היה בהם אחד שהחזיר לו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו, ואומר מפני שהיה משה אוהב את אהרן אחיו, אמר אל יאכל סלת לבדה, אלא יאכל סלת ובשר, כאדם

למבצר ולא כבשוהו, וע״כ באו לסבסטי ויושיבוה, וראה בחגיגה כ״ה, ובירושלמי שם, רצועה של בותים, ובפתיחתא דאיכה מטליות מטליות היו גולים. ושם בסוף פתיחתא כותיים שבה כיצד עושין, זורעין אותה מטליות מטליות, זורעין כאן והיא נשרפת וכו׳.

ז) צ״ל באו „לסבסטי" והמעתיק העתיק לים בבטי. וזה שנקרא אהידת שומרון, כי שומרון נקרא סבסטי, וכן הגיה היעב״ץ, והרי״ש בספר תוה״א, מיחס ההגהה הזאת לעצמו. ובמסעות ר׳ בנימן, ומשם יום לשבשת היא שומרון, במ״ר נשא פ״י, והבוטחים בהר שומרון אלו עשר השבטים שיושבים לבטח בסבסטי, ויש אומרים דהורדוס קרא שם שומרון סבאסטע, ובערכין י״ד א׳. המקדיש בפרדסות סבסטי, ופרש״י שם מקום שהיו בו כרמים טובים מאד, וז״ל המכתב מה שהשגתי מחכם אחד, ב״ה יום ג׳ י״ז בסיון תרס״ד, לכבוד רבי, בא מכתבו ולא היה לי עת להשיב דבר עד היום, וששאל כבודו במגלת תענית בפרק ה׳, לים בוסטי מהו? ואחר כן ערי נברכתא מה הן? עיינתי במקום בדפוסים, ונראה לי כי בים בוסטי נשמט שם עיר, כי בנ״א מצאתי כתוב ליסבוסטי, וכן תקרי לִסְבֶסְטי ובלשון יווני קראו לעיר שומרון סְבַסטי, שגם היום אומרין בלשון ערבי סְבְּסְטִיהָ, וששאל ערי נברכתא מה הן? לא ידעתי פירושו, אולי צ״ל ערי „נכריתא" כמו עירות שבתוך הכותיים, שלום ממכבדך, א״קי ע״כ לשון המכתב, ומי שיוכל למצוא איזה פירוש הגון על מלת נברכתא יקבל שכר על הדרישה. ואולי צ״ל מברכתא, ראה בכתובות י׳ א׳, ובעירובין מ״ז ב׳, מברכתא עיר ששמה מברכתא. ובמ״ר פ׳ וישב, מברכתא היתה עוברת, ושם הפירוש שיירא ועוסקין בצרכי עצמן בסחורה.

ח) יש גורסין עיר חומה, וכן צ״ל עיר נברכתא.

ט) פירוש הזר למקומו הראשון.

י) פירוש מה שכתוב בפרשת שלח או לאיל תעשו וגו׳, ובפרשת אמור ומנחתם וכו׳ לה׳, זה נקרא מנחת בהמה, וקשה לי איך טעו הצדוקים בדבר המפורש במקרא בהדיא ולא ילפינן מי״ג מדות שהתורה נדרשת, ונראה שאין מן הכתוב הכרע לסתור דעת הצדוקים, כי בויקרא כ״א ו׳ נאמר מן הכהנים, כי את אשי ה׳ לחם אלהיהם הם מקריבם ובפסוק ח׳ נכפל כי את לחם אלהיך הוא מקריב, ועם כל זה נאמר שם בפסוק כ״ב לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל, וראה מה שאמרו בפסחים נ״ט ב׳, על המקרא שמות כ״ט ל״ג,

שאומר לחברו, הילך רכיך הילך בשר, הילך יח) רכיך הילך בשר, קרא יט) עליו רבן יוחנן בן זכאי המקרא הזה. ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים (שמות ט״ו כ״ז), אמר לו רבי הרי אתה משחק בנו, אמר לו שוטה שבעולם, ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם, אמר לו רבי ובכך אתה פוטרני, אמר לו לאו, אמר לו הכתוב אומר יהיו עלה לה׳ ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח לה׳ (ויקרא כ״ג י״ח).

הדרנא עלך מרחשון.

ואכלו אותם אשר כפר בהם, מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, וברש״י שם שבאכילה תלויה הכפרה, ובודאי שאין לך כבוד הכהנים גדול מזה, וא״כ פשטות הכתובים תהיינה לזכות הצדוקים ועם היות המנחה אשה לה׳, הכהנים יאכלו ממנה. ולפי זה צ״ל שהיה בקבלה בעל פה, שמנחת בהמה הוא רק לה׳, ודחה לו ריב״ז מהמקרא הזה ועיקר הוא הקבלה, וזה שאמר לו ולא תהא „תורה שלמה״ שלנו, ר״ל תורה שבכתב ושבעל פה.

יח) לשון הא לך עוגה עם בשר.

יט) כעין זה לעיל בפרק א׳, חוץ מזקן אחד וכו׳ קרא לו המקרא הזה, אחד עשר יום וכו׳. והתם שפיר השיב לו ריב״ז להזקן תשובה כהלכה ע״ש, אבל הכא מה תשובה השיב לו ריב״ז? ונראה לי לפרש ע״פ מה שאמרו פסחים פ״ח א׳, מפני מתיקת התמרים מרגלת את הלשון לתורה, ובתענית ס׳ ב׳ מלא צנא דרובשא בזוזי ובבלאי לא עסקי בתורה, כלומר הלא המתיקה מרגלת לתורה, ובירושלמי תענית פ״ד ה״ו, קודם למ׳ שנה עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל, ע״י שיהיו להוסים אחר מתיקה שהיא מרגלת את הלשון לתורה, ולזה אתא שפיר מה שאמר אדאכלת כפנייתא בבבל בכורות י״ה, וע״ש בספר „שי למורא״ מזקני הגאון ר׳ יצחק ליב גראסבערג ז״ל, ושחק מהם ריב״ז שאתם להוסים אחר מתיקה, בדרך הצדוקים, כדאיתא באדר״נ ואינכם בני תורה, ועוד נראה לי לומר, שדרך חכמי התלמוד והמדרש להביא את ראשי הפסוקים, ואף כי עיקר הראיה הוא מהסיפ׳, לדוגמא ביומא פ״ב ע״ב, ההיא עבורה דארחא אתי לקמיה דר״ח, אמר להו לחושו לה ולא אילחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם, ובלא ספק כי צ״ל וגומר, ועיקר הראיה מהפסוק השני, אשר לא ישמע לקול מלחשים, כן הכי נמי י״ל קרא עליו המקרא ויבאו אילמה וגומר, וילינו כל עדת בני ישראל בשבתנו על סיר הבשר וכו׳, וכונת ריב״ז כי למשה ולאהרן די להם במים ותמרים שהיא מרגלת את הלשון לתורה׳ ורק עדת ישראל הם היו מלינם על משה, ובקשו בשר עם לחם, ורמז לו שהצדוקים הם ניצוץ מהמלינם הללו, ולזה אמר הכא „קרא עליו המקרא״ אבל לעיל אמר קרא „לו״ המקרא הזה, כלומר קרא לו ממש ראיה גמורה מקרא שלא כדבריו, והנה בשתי פיסקאות הללו כתוב סתם, ולא אמר מאומה, אם שלא להספיד או שלא להתענות, וגם בדברי המבאר לא נזכר עשאוהו י״ט, כדרכו בכל סוף פיסקא ופיסקא, ולפי הכלל דר״מ דאמר בירושלמי תענית פ״ב הי״ב, כל מקום שכתוב במגלה סתם, הוה כאילו אמר דלא להתענאה.

כסלו פרק תשיעי מגילת תענית.

בתלתא בכסלו איתנטלו א) סימואתא מן דרתא: **גמרא** מפני שבנו יוונים סימואות סימואות בעזרה, וכשגברה יד בית חשמונאי בטלום והוציאום משם, ובאותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב: **מגלה** בשבעה ביה יום טוב: **גמרא** יום שמת הורודוס, מפני שהיה הורודוס ב) שונא את החכמים, ששמחה ג) היא לפני המקום כשהרשעים מסתלקין מן העולם, שנאמר וגם יד ה׳ היתה בם להמם וגומר (דברים ב׳ ט״ו), וכתיב ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (שם ט״ז), וכתיב וידבר ה׳ אלי ד) לאמר (שם י״ז), וכן הוא

א) כמו פלן איכא סימתא והוא לשון אוצר. ולשון דרתא, הוא כמו חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתיה עביד, יומא פ״ב, וב״ב ס״ו, כי פליגי דא״ל דרתא וכו׳, ורוחב החצר תרגום ופותיא דדרתא, וראה ע״ז ט״ז א׳ אבל בונין עמהם בימסיאות, והנה כל המאמר הזה הוא סתום וחתום לפני מכל צד, ומי שיוכל למצוא איזה פירוש הגון על המאמר הזה יקבל שכר על הדרישה, וראה מסכת מדות פ״א.

ב) הנה הורדוס הידוע, הן אמת הוא אשר היה איש דמים ומרמה בתחלת מלכותו אבל אח״כ התחרט על מעשיו הרעים ועשה טובות לישראל, והיה מוקיר ודחיל רבנן ונקבר בכבוד גדול כמובא ביוסיפון, ולכן גם חכמינו מספרים בשבחו והפליגו את בנין הורדוס, ב״ב פרק א׳, ויש הורדוס האדומי וביוסיפון לרומיים בספרו קדמוניות לעברים, מספר שכאשר חלה הורדוס את חליו אשר ימית בו, התעוררו רבים מנערי בני ישראל, לקנא קנאת הדת, ולהוריד מעל מקדש ההיכל. את תבנית הנשר אשר העמיד הורדוס לאות כבוד לממשלת רומי, וכשמוע הורדוס את אשר עשו צוה להרוג את כולם, ואת הכהן הגדול מתתיהו אשר שמש אז בכהונה גדולה צוה לשרפו חיים. ובלילה ההוא נראה ליקוי לבנה בירושלם. ובלי ספק שהורדוס הנזכר בהמגלה שלפנינו. הוא הורדוס האדומי, את אשר ספר ממנו בקדמוניות לעברים, והנה בשני מקומות כתוב במגלה הזאת לבד המלות „יום טוב" הכא, ועל ב׳ בשבט. והמבאר את המגלה אמר כי יום טוב הראשון נעשה לזכר מות הורדוס, והשני לזכר מות ינאי. והא דלא כתבו רבותינו בהדיא בעצם וגוף המגלה על מה הוא י״ט. אפשר שבעלי מסדרי המגלה עשו כן מפני היראה, וכעין זה תמצא בסוף המגלה במאמר האחרון בתשעה בו וכו׳.

ג) בתוספתא סנהדרין פי״ד, כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כך שמחה לפני המקום באבודם של רשעים, שנאמר באבוד רשעים רנה משלי י״א.

ד) במדרש שה״ש רבה, בפסוק צוארך בחרוזים, שהיו הורזין בדברי תורה, ומדברי תורה לנביאים, ומנביאים לכתובים וכו׳, דא״ר לוי אית דידע למיחרוז, ולא ידע למקדח, ואית דידע למקדח, ולא ידע למיחרוז, ברם אנא הוינא חרוזא. ואנא הוינא קרוחא, קשר פסוק בפסוקי

אומר איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא (שמואל ב׳ י״ח כ״ז), ואומר ויצו ה) המלך את בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו וגומר (מלכים א׳ ב׳ ל״ד מ״ו): ו) מעשה כשחלה הורדוס צוה לתפס כל תלמידי חכמים, ולחבשן בבית אסורין, אמר לו לשומר בית אסורין, אם מתי הרוג את תלמידי חכמים, ועד שיהודים שמחים עלי, ידוו על רבותם, כיון ששמעו זאת גדולי ירושלם, היו הולכין ומתחננין לשומר אסורין, עד כשמת הורדוס התירן לתלמידי החכמים, שלחן לבתיהם לשלום, ובאותו היום שמת הורודוס עשאוהו יום טוב: **מגלה** בעשרין וחד ביה יום הר גריזים דלא למספר: **גמרא** יום שבקשו הכותיים את בית

וענין בענין הוא חרוזא. כמו שחורז אדם מרגליות זו בזו, והמעמיק במקרא הוא כמו נוקב. שקודח ומוציא ממנו דברים עמוקים ונסתרים, הוא קדוחא. והנה מאמר זה הוא מעין חרוזא, ומה שאמר וכתיב וידבר ה׳ אלי לאמר צ״ל וגומר, ועיקר הראיה מהפסוק השני, אל תצרם ואל תתגר בבני עמון, מפני שהם עשו חסד עם בני ישראל, ושמחה היא לפני המקום בקיומן של צדיקים כמו דאיתא בתוספתא הנ״ל הערה ג׳, וראה לעיל פרק ג׳.

ה) וצ״ל ויצו המלך את בניהו בן יהוידע ויצא ויפגע בו וימת. והוא פסוק מלכים א׳ ב׳ מ״ו, או שהוא מרכיב ב׳ פסוקים יהדו, כי שם פסוק ל״ד כתיב ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו, וכעין זה מצינו בדברי רז״ל, ראה תוס׳ מגילה דף ג׳ א׳ ד״ה וילן שם, ובתוס׳ שבת קכ״ח א׳, ד״ה ונתן, שגם שם עירב הדרשן שני קראי יחד.

ו) כל המאמר הזה חסר בכל הדפוסים הקדומים, הנה נצטווינו שלא לכרות ברית לז׳ עממין וכן לכל עובד ע״ז, וכמו שכתוב עליהם בתורה החרם תחרימם והיא ס״ע, והטעם ראה בחינוך מצוה תכ״ה, ועוד שנצטוינו למחות זרעו של עמלק, ואיתקון כנגד הנקמות שעשה לנו השם בעמלק, את הברכה הרב את ריבנו וכו׳ עיין בספר „המכתם״ דף ט׳ א׳ שהוצאתי לאור עם הערותי, ובשביל אנטינינוס שהיה מבני בניו של עמלק זכו כלם להבראות וכתיב לא תתעב אדומי כי אחיך הוא בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה׳, וכתיב לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, ולפי זה אין לתמוה מה שאמר בפרק ג׳ ששמחה היא לפני המקום שמלכות הרשעה נעקרה מן העולם וכן אמר הבא ששמחה היא לפני המקום כשהרשעים מסתלקין מן העולם, ובהפך אמרו דהקב״ה אינו שש במפלתן של רשעים מגילה י׳ ע״ב, ושם שאין אומרים הלל ביו״ט אחרון של פסח, משום שאמר הקב״ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, ונראה לחלוק שהקב״ה שש במפלתן של רשעים, שרצו לבטל את הדת מישראל כדמבואר בהמגלה, ושפיר אמרו בברכות דף י׳ א׳, ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר יתמו חטאים, ושם דף ט׳, ק״ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים, ובמגלה שלפנינו פרק נ׳ הביא נ״כ ראיה מפסוק זה, ששמחה היא לפני המקום שמלכות הרשעה נעקרה מן העולם.

אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון ז) להחריבו, ואמרו לו מכור לנו חמשת ח) כורים ארץ בהר המוריה ט) ונתנו להם, ובאו ישראל והודיעו את שמעון י) הצדיק, מה עשה שמעון הצדיק, לבש בגדי יא) כהונה ונתעטף בגדי כהונה, ויצא לפניו הוא ויקירי ירושלם עמו, ואלף בולייטין יב) מכוסין בלבנים, ופרחי כהונה מקישין בכלי שרת, ואבוקות של אור דולקות לפניהם כל

ז) מפני שהיה לכותיים מקדש בהר גריזים, והיו חושבים שהוא המקום אשר בחר בו ה׳ לעבודה, הואיל וצוה לתת עליו את הברכה, לכן בקשו להחריב את בהמ״ק שבירושלם, וראה מה שכתבתי בפרק ג׳.

ח) צ״ל חמשים כורים.

ט) וצ״ל ומכר להם, וכן היה הגירסא בהמגלה לפני הכפתור ופרח, ראה שם פ״ה.

י) שלשה מיני כיתות היה אצל העברים, כת אחת פרושים. ב׳ צדיקים. ג׳ אסיים. וברבותינו הם המה הנקראים הוותיקין או חסידים ברכות ט׳ ב׳. ובנדרים ד׳ ט׳, שמעון הצדיק לא אכל אשם נזיר וכו׳, וראה לקמן במגלה שלפנינו פרק י״א, והיוחסין בשם ספורי דברי הימים, בעבור שהיה רחמן עם העם לא כראשונים נקרא שמעון הצדיק. וכעין התוארים היו גם לדורות הראשונים וכמו שמצינו כאלה במקרא ובתלמוד, והאיש משה ענו, שמרה נפשי כי חסיד אני, שומר נפשות חסידיו, ובגמרא אי חסיד אי ענו, ובתואר הנשים חסידה. צדקת, ובשבת נ״ו א׳, שמואל הנביא נקרא שמואל הצדיק יע״ש. נמצא מטבעות עתיקות בכתב שומרוני, מצד אחד שמעון הצדיק הכהן, ומצד ב׳ אלעזר הכהן, וכתוב שם שנה ב׳ ג׳ ד׳. לגאולת ציון ירושלם לחירות ישראל, כמו זה מצינו מטבעות לדורות הראשונים, מטבע של ירושלם, דוד ושלמה מצד אחד, וירושלם מצד אחד, מטבע של אברהם אבינו, זקן וזקנה מצד אחד, ובחור ובתולה מצד אחד, ב״ק צ״ז ע״ב, ובב״ר פ׳ לך, אמרו מטבע של יהושע, היה עליה שור מכאן וראם מכאן, ומטבע של דוד, היה עליה מקל ותרמיל מכאן, ומגדל מכאן, ומטבע של מרדכי שק ואפר מכאן, ועטרת זהב מכאן, ובפרקי דר״א פ״ג, מטבע של מרדכי, מרדכי מכאן ואסתר מכאן.

יא) וכעין זה הלשון מצאתי במסכת מדות פ״ה, לובש לבנים ומתעטף לבנים. וכן בירושלמי יומא פ״ה ה״ב. היה זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, אבל קשה לי הא לא מצינו בבגדי כהונה בגד מיוחד לעטיפה, והנה הרמב״ם בהלכות כלי המקדש פ״ח, כתב דהאבנט מפני שהוא שעטנז אסור לכהן ללבשו אלא בשעת עבודה, וא״כ איך לבש בגדי כהונה, ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן ק״א, ואפשר שהיה לבש בגדי כהונה חוץ מאבנט ולבש אבנט חול. ואח״כ ראיתי בהגמרא ביומא דף ס״ט, הקשה הגמרא כעין קושיתי ותירץ כעין תירוצי, וראה תוס׳ מנהות דף מ׳ ע״ב, ד״ה תכלת, וז״ל וההוא עובדא דשמעון הצדיק דעת לעשות לה׳ הפרו תורתך ע״כ, וכמו כן מצינו שהתירו לרבי ראובן בן איצטרובילי לספר קומי, מפני שקרוב למלכות היה, מעילה י״ז.

יב) פתרון מלת בלייטין, חכמי עצה ושרים, ומנין אלף, הוא כמו שאמרו במדרש החרש והמסגר אלף, אלו הבוליטוס, והיה לפניהם לשכה מיוחד כדאמרינן יומא ח׳, לשכת

הלילה כולה, הללו מהלכין מצד זה, והללו מהלכין מצד זה, וכשהם מהלכים בהרים ראו אבוקות של אור, אמר להם המלך מי הללו, אמרו לו יג) המסורות, הללו הם היהודים שמרדו בך, כיון שהגיעו לאנטיפרס זרחה להם חמה, הגיעו למשמר יד) הראשון נפגעו זה בזה, אמרו להם מי אתם, אמרו להם אנו אנשי ירושלם, ובאנו להקביל פני המלך, כיון שראה אלכסנדרוס מוקדון את שמעון הצדיק, שהוא לבוש בגדי כהונה, ירד ממרכבתו והשתחוה לארץ לו, אמרו לו שריו אלכסנדר אלכסנדר, מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה, אמר להם כשאני יורד במלחמה, דמות דיוקנו טו) של זה יהודי אני רואה ונוצח, אמר להם למה באתם, אמרו לו מקום שאנחנו מתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב, הטעוך גוים הללו ותתנו להם, אמר להם ומי הם הללו, אמרו לו הללו הכותיים שעומדין לפניך, אמר להם הרי הם

בלוטי היתה ושם היו יושבים החכמים הללו, ונקראת הלשכה על שם החכמים, ומה שפירש התוספות הדשים למג"ת בשם הערוך זו כלים של זהב, אני אומר, כי אין זה ענין לזה, ולא יצדק פירושו.

יג) וכן לקמן בפרק י"א, המסורות אלו וכו׳, ובירושלמי פאה פ"א, אסור ללמוד לשון יון מפני המסורות, ופירש הגאון ר׳ שלמה סריליו, בפירוש הירושלמי כ"י לונדן, וז"ל דטעמא דאסרוהו מפני המסורות, שלא ילמדו הלשון למצוא חן בעיני גדולי האומות, וימסרו ממונן של ישראל כי כן דרכן של אומות העולם ע"כ. ובמסעית ר׳ בנימן, מפני שהורגין את המלכים במסורות, ובירושלמי תרומות פ"ח ה"י ולמסורת אני נגלה.

יד) חיינו ממשמרות המלך, ולא כמו שפירש חכם אחד, שהוא ממשמרות הלילה מדכבר זרחה להם חמה, ועוד שכתוב אח"כ אמרו להם מי אתם, היינו אמרו אנשי המשמר.

טו) כעין זה איתא בירושלמי ברכות פרק אין עומדין ה"א. וז"ל לפי נוסח הערוך ערך ארסקונס, ר׳ יונה ורבי יוסי עיילין קומי ארסקינס באנטוכיא, חמתון וקם ליה מן קומיהון, אמרו ליה מן קומי אילין יהודאין את קם, אמר לן אפיהן דמלאכין דאילין, אנא חמי בקרבא ונצחי, פירוש שלטון ע"כ, וביוחסין כתב ירד מעל סוסו והשתחוה לשם שהיה כתוב בציץ, ואז א"ל שר אחד משריו, למה אתה משתחוה ליהודי, א"ל אין אני משתחוה, אלא לאלוה שלו, שהוא כתוב במצחו, ועוד אני משתחוה כי בחלום אני ראיתי זאת הצורה, ועוד כתב בשם דברי הימים של מלכי הגיים, שראה במצחו השם על הציץ וקורין לו בלשון יון טטר"א גראמתהו"ן, רצה לומר שם בן ד׳ אותיות, ועיין סנהדרין ד׳ צ"ו, בפסקתא דפרה, תמימה זו מרי, תמימים היו אין לו להקב"ה עליהם, אלא שעבדו ע"ז שקבלו מאבותיהם בלבד, אשר אין בה מום. זו

מסורין בידכם, מה עשו להם, נקבום (טז) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם, והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים, כיון שהגיעו שם להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינין (יז) ומלח, כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו, ובאותו היום שעשו להם כך עשאוהו יום טוב: **מגלה** בעשרים וחמשה ביה יום (יח) חנוכה תמניא יומין דלא למספד: **גמרא** מפני שכשנכנסו יוונים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל, ולא היה להם שמן להדליק בבית המקדש, וכשגברו מלכי בית חשמונאי

מלכות יון, אלכסנדרוס מוקדון כד הוי חמי לשמעון הצדיק, הוי קאים על רגלו כו׳, ועיין ערוך ערך בן יכבד, והנה באותו הזמן דבר עם שמעון הצדיק, ארסטו אשר היה מלמד אלכסנדר מוקדון, ומצא אותו באלהיות מלא ברכת ה׳, ושמעון הצדיק נדר לאלכסנדר, שמהיום ההוא והלאה, יעשו מספר השנים מביאתו שמה, והוא מנין השטרות שעשו, והיה זה בזמן אלף שנה, ליציאת מצרים, שהיא היתה שנת ג׳ אלפים תמ״ח לבריאה. ובקש שהבנים שיולדו להם בשנה ההיא שיקראו אלכסנדרוס על שמו.

טז) בכו״פ פ״ה׳ ורדפום במקלות וכו׳, מיד נתנו סכים ברגליהם וגדרום.

יז) כך הגירסא במאור עינים פ׳ כ״א, והן מיני ירקות וראה ערוך ערך מלח א׳.

יח) י״ט של הנוכה שהוא ח׳ ימים. הוא מפני שהיו מתעסקין בית חשמונאי ח׳ ימים בהנוכת המזבח׳ ובחשמונאים ב׳ פ״י, ויחוגו חג לה׳ שמונת ימים כימי חג הסוכת, ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וכו׳, וקשה מדוע לקחו ערבי נחל וכפות תמרים, והא דמדליקין נרות שמונה ימים, הוא מפני הנס שנעשה בפך השמן, וגם מפני שמונה שפודין שמצאו בהיכל כדלקמן בגמרא, ובע״ז נ״ד א׳. וכן בפסיקתא רבתי ריש פסקא ב׳, וז״ל נכנסו להיכל מצאו שם שמונה שפודין של ברזל, וקבעו אותם והדליקו בהם נרות, ושם „חנוכה״ כתב הר״ן, חנוכה ב׳ תבות, חנו בכ״ה, פירוש שחנו מנסיעתם למלהמה, מלשון ויסעו ויחנו, ואבודרהם כתב חנוכה נוטריקון ה׳ נרות והלכה כבית הלל, הנה מנהג קדמון הוא ללשון הקדש, לכתוב ר״ת לעניגים ידועים ורגילים, או לסימנים וציונים, וכבר כתבתי בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן נ״ג איזה מהן, ועוד אכתוב מהן אשר לא כתבתי שם, במסכת שקלים פ״ה, שהיה נכתב על כלי המקדש א׳ ב׳ ג׳, ובב״ב דף קס״ו, ספל מלמעלה, וקפל מלמטה, ר״ת סאה ופלגא, קב ופלגא, והיו רגילים לכתוב ר״ת בשטרות ראה בח״מ אה״ע סי׳ קמ״ב, ורב חסדא היה כותב בגט ס׳ מהסדאי, ורב הושעיה היה כותב ע׳ מהושעיה, ב״ב קס״א גיטין ל״ו. ובפ״ד דמע״ש, המוציא כלי וכתוב עליו ק׳ קרבן מ׳ מעשר, ד׳ דמאי, ט׳ טבל, ת׳ תרומה, ר׳ יוסי אומר וכולן שמות אנשים הן, ק׳ קרח קין, מ׳ משה, ד׳ דוד, ט׳ טוביא, ת׳ תרח, והוא ר׳ יוסי האומר שבת פ׳ הבונה לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזה ב״ז. וכן השתמשו הז״ל באגדותיהם לדרוש כמה פסוקים בתנ״ך על דרך נטרוקין וגימטריא, כמו רדו שמה בראשית מ״ב ב׳, סימן לרד״ו שנה שישבו אבותינו במצרים, וכן ונושנתם בארץ דברים

ונצחום, בדקו ולא מצאו שמן, אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו יט) של כהן גדול שלא נטמא, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו כ) נס והדליקו ממנו את הנרות שמונה

ד׳, סימן שישבנו בא״י, מיום שנכנסנו בה עד גלות המלך יויכין, כמנין ונושנתם, שהם תתמ״ו שנה. כ״כ הרמב״ם באגרת תימן והרמב״ן בספר קץ הגאולה כ״י לונדן, וראה במד״ר פ׳ מסעי, כמה נטרוקין על פסוק נחית כצאן עמך ע״ד ר״ת, ובמסכת סופרים פ׳ ט״ו, ודגלו בגמטריא מ״ם, הוא תורה שנתנה למשה נתנה לו במ״ט פנים, וביומא נ״ד א׳ בהמה בגימטריא נ״ב, וראה בשבת קמ״ה ע״ב ובתוס׳ שם, ובסוף פסיקתא דרב כהנא שבן הן בגמטריא חמשים והמש יע״ש, וגם כמה דינים והלכות הוציאו הז״ל מדרך הזה. אסור לישב בד״א של המתפלל, למדו ברכות ל״א, ממלת הנצבת עמכה „בזה״. שמואל א׳ כ״ו גימטריא י״ב, ע״ש בהרא״ש ובמהרש״ל, וכן סכין של שחיטה י״ב גודלין, מן ושחטתם בזה, ל״ט מלאכות השבת, למדו שבת דף ל׳, מאלה הדברים ובירושלמי שם פ״א „אלה״, א׳ חד, ל׳ תלתין, ה׳ חמשה, דבר חד, דברים תרין, מכאן לארבעים מלאכות חסר אחת שכתוב בתורה וכו׳, ובמסרת תנ״ך כ״י על „בשגם״ בראשית ו׳ ג׳. שהיא ר״ת באשר גם, ובתשובות פה״ד להרמב״ם בסופו כתב, כי בן שנה שאול במלכו שמואל א׳ י״ג, הוא ר״ת בן נו״ן, כי בן חמשים שנה היה במלכו, ועד״ז פירשו הפסוק מלכים ב׳ ו׳ כ״ז, ויאמר אל יושעך ה׳ מאין אושיעך, שהוא ג״כ ר״ת אם לא יושיעך, האמנם אין לנו עסק פה אלא בתבת הנוכה, ובאמת צ״ל „הנכת״ כלשון הפסוק חנכת המזבח. ובכ״י אחד מצאתי הגירסא חנוכת תמניא יומין.

יט) בספר פני אריה בתשובותיו, חקר לדעת מאיזה טעם, היה חתום בחותם כ״ג, וכי הוא היה ממונה על השמן, וכתב טעם עפ״י תוס׳ יומא ל״ה ב׳. ד״ה ניחוש, כתוב דגבי כ״ג לא חיישינן שמא לא ימסרו יפה יפה, אבל באיש אחר חיישינן. ולפ״ז אם איש אחר היה נודב שמן, לא היו לוקחים אותו לקרבנות צבור ולמנורה, דלמא לא מסרו יפה יפה, אבל כשכהן גדול היה נודב שמן, היו רשאים לקחתו לקרבנות צבור ולמנורה, וע״כ הכ״ג חתם את שלו בחותמו, למען לא יתערב באחרים, ויכלו לקחת אותו למנורה אם ירצו, או לשאר צרכי צבור, ובעבור כן נמצא אז פך כזה, וראה במ״ל ה׳ שקלים פ״ד ה״ו, ולא נראה לי הא אמרינן שטמאו כל השמנים שבהיכל, ומצאו פך אחד שהיה גנוז. ואם היה השמן מהפך של כ״ג כדי לקחת אותה למנורה, ודאי ראו וטמאו שהיה מוכן, אלא נראה לי שזה הפך של שמן, היה צלוחית של שמן המשחה, וכדאיתא בברייתא דמלאכת המשכן פרק ד׳, שמקום היה בבית קדשי הקדשים, ושם היה נתון צלוחית של שמן המשחה בחותם של כה״ג, ובפיוט, שהיה פך של שיש, כדי שיעמוד ימים רבים, וזה הפך מצאו, ובמכלתא פ׳ בשלח, זה אחד מני דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל, צלוחית של שמן המשחה.

כ) הרמב״ם בה׳ חנוכה פ״ג ה״ב, כתב וז״ל, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים, עד שכתשו זתים והוציאו שמן טהור עכ״ל, והמלות „ונעשה בו נס״ השמים פה, ובדקתי באיזה כ״י הרמב״ם ומצאתי בכולן כנוסח הדפוס, ובשאלתות דר״א גאון כתב, ונעשה להם נס, והנה בשמואל א׳ ב׳ ד׳, קשת גברים חתים, ונכשלים אזרו חיל, ת״י וז״ל, על מלכות

כח) ימים, לשנה אחרת קבעום שמנה ימים טובים בהלל ובהודאה, ומה כט) ראו לעשות חנכה שמנה ימים, והלא חנכה שעשה משה

מקדון אתנביאת, ואמרת קשתת דגברי מקדונאי יתברון, ודבית חשמונאי דהוו חלשין, יתעבדן להון נסין וגבורן עכ"ל, ובמזמור לאסף באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך, והנה ענין נס של פך השמן, הוא כמו נס של אסוך שמן במעשה דאלישע, ובכריתות דף ה' ב', הרבה נסים נעשו בשמן המשחה מתחלה ועד סופו, ראה בספר יצירה פ"ב, ועשה את אינו ישנו.

כח) הנה בענין נס חנוכה כבר נאמר וידוע לכל צורבא מדרבנן ותופסי בית המדרש כמה קושיות ותירוצים, ואנכי אבאר פה אחת לאחת, ואולי אחשוב כולם כי רבים הם, ואלו הן שידוע לי. א) שגם הפך לא היה אלא בז' לילות, ולמה קבעו ח' ימים. ב) אמאי לא מדלקינן ט' ימים מספק. ג) והרי הדלקת נרות דוחה את הטומאה כדאמרינן תמיד, אף בטומאה, וכן פסק הרמב"ם בהלכות תמידין פ"ג ה"י. ד) בני ישראל מטמאים בזיבה, ואין גוים מטמאים בזיבה, שבת פ"ג א'. וגזרה דגזרו עליהם שיהיו כזבים לכל דבריהם, היה אחר הנס, כמו ק' שנה, שהרי הגזירה היא מי"ח דבר שגזרו תלמידי שמאי והלל, ושמעון גמליאל ושמעון, נהגו נשיאותם לפני הבית ק' שנה, והמכבים היו יותר מרי שנה לפני החורבן. ה) משקה בית מטבחייא דכן, ובספרי "דגל מנשה" אות קל"ה שהיא הלמ"מ. ו) למה לא נזכר בתפלת י"ח הנס אשר לפרסומו התקינו הדלקת נר חנוכה. ז) קשה לי דהא קי"ל דבענין קרבן ממשקה ישראל, מן המותר לישראל, ומעשה נסים לא הוי מן המותר, דאיתא בתענית, שאסור ליהנות ממעשה נסים, וכיוצא בזה כתב בידי משה ריש שה"ש, דמעשה נסים פסול למזבח, כיון שאסור ליהנות ממנו, הנה לכל קושיא יש תירוץ בפ"ע, כמבואר בספריהם של צדיקים. והנה הקושיא הא', לפי גירסת השאילתות פ' וישלח, דאפילו ביום ראשון נעשה להם נס שהרי לא היה בו להדליק אפילו יום אחד. א"כ מה שמצאו את הפך זה היה ג"כ מהנס, ולפי זה הנס היה מיום ראשון, והקושיא השנית לפי שחנוכה מדבריהם, לא החמירו כל כך. (אף ששנינו על ששה חדשים השלוחים יוצאין על כסלו מפני חנוכה, ראה בספרי "מטה מנשה" אות ד'.) וזה מבואר במנחות ס"ח ע"ב, חדש בח"ל דרבנן, ולספיקא לא חיישו רבנן, והקושיא השלישית, כשאני לעצמי אומר בפשיטות, שודאי אם השמן מהפך לא היה מדליק ומספיק רק ליום אחד, היו לוקחין שמן טמא, מפני הטעם שהדלקת נרות דוחה את הטומאה, ועכ"פ הנס היה שהדליקו מן המובחר משמן טהור. ועוד שהם הוצרכו שמן טהור לחינוך המנורה, ולחינוך אינו דוחה את הטומאה, דהרי הטעם דהדלקת נר תמיד דוחה את הטומאה כקרבנות שקבוע להן זמן, שנאמר להעלות נר תמיד כ"כ הרמב"ם והטעם הזה איננו בחינוך המנורה, והקושיא הרביעית נראה לי שהשמן לא נטמאה מחמת מגע והיסט הגוים, רק מפני טומאת מת, או בחלל חרב שהוא כחלל, והרא"ם כתב כיון דנעשה אז הבה"מ בית לעכו"ם, ותניא בתוספתא דזבחים, כלי חרס שהכניס אוירן לבית עכו"ם טמאים, ועיין בפרי חדש מה שתמה על זה, והקושיא החמישית מתורץ בתירוץ קושיא השלישית, והקושיא השישית נראה לי לומר ע"פ מה דאיתא בברכות ד' ס', דאין מזכירין מעשי נסים בפרס, ועיין בשו"ת "לבני מנשה" סי' י"ח.

כט) יש מפרשים שהשאלה ומה ראו לעשות חנכה ח' ימים, היא מעין קושיא הראשונה שגם הפך לא היה אלא בז' לילות, ולמה קבעו ח' ימים, אלא שהתשובה והיו מתעסקין בו ח'

במדבר לא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגומר (ויקרא ח' ל"ג), ואומר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו וגומר (במדבר ז' י"ב), ובשביעי בשבת הקריב אפרים, וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה המלך שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (ד"ה ב' ז' ט'), ומה ראו לעשות חנוכה זו שמנה ימים, אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל, ובנו את (כג) המזבח ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת, והיו מתעסקים בו שמנה ימים. ומה ראו להדליק את הנרות, אלא בימי מלכות יון שנכנסו בני חשמונאי להיכל, ושמונה (כד) שפודין של ברזל היו בידם, וחפום בעץ והדליקו בהם את הנרות, והיו מתעסקין בהם כל שמנה. ומה ראו לגמור בהם את ההלל אלא ללמדך שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל, הן מקדימין לפניו (כה) בהלל בשיר ובשבח ובהודאה, כענין שנאמר ויענו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו' (עזרא ג' י"א), ואומר לה' הישועה על עמך ברכתך סלה (תהלים ג' ט'). מצות נר חנוכה נר אחד איש וביתו, והמהדרין נר אחד לכל נפש ונפש, והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן

ימים, והיותר נראה שמד"ה מפני עד ומה ראו, הוא ענין בפני עצמה והיא הוספה מאוחרת וכן הדברים אשר ממצות חנכה והלאה הוספה מאוחרת, ולפי זה פריך שפיר הב' שאלות. וראה ברמב"ן בריש פרשה בהעלתך בשם מדרש.

כג) לפי שאנשי יון שקצו מזבח לע"ז, וגנזו בית חשמונאי את אבני מזבח כדא מרינ במסכת ע"ז נ"ד ע"א וע"ש ברש"י.

כד) וכן הגירסא בפסיקתא רבתי, ובמנחות דף כ"ח, ר"י בר"י אמר, של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית השמונאי, אמר משם ראיה שפודים של ברזל היו וחיפום בעץ, וראה בברייתא דמלאכת המשכן פרק ט'.

כה) בברכות י"ד א' הלל דרבנן הוא, ובפסחים קי"ז א', אמרו נביאים שבינהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל צרה וצרה שלא תבא עליהם, ולכשנגאלים ממנה אומרים אותה על גאולתן, והרמב"ם כתב, שקריאת ההלל מדרבנן כפתח הגמ"א שם. והראב"ד כתב שיש בהם עשה, מדברי קבלה השיר יהיה לכם, ובירושלמי פסחים פ"ה, ומה היה אומר,

ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך. שני זקנים היו בצידן אחד עשה כדברי בית שמאי ואחד כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו, זה אומר כפרי החג וזה אומר מעלין בקודש ואין מורידין. מצות הדלקתה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים, ואם מתירא מן הלצים מניחה על פתח ביתו מבפנים, ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו.

הדרנא עלך כסלו.

טבת פרק עשירי מגילת תענית.

בעשרים ותמניא בטבת [א] יתיבא בכנישתא על דינא: **גמרא** מפני שכשהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין שלהם ינאי המלך [ב] ושלמינון המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מישראל יושב עמהם חוץ משמעון בן שטח, והיו שואלין תשובות והלכות,

קומו צאו מתוך עמי, לשעבר הייתם עבדי פרעה, מכאן ואילך אתם עבדי ה׳, באותה השעה היו אומרים הללויה הללו עבדי ה׳, ולא עבדי פרעה, ובספרי „חבל מנשה״ אות ק״י שהלל על הפסח ועל הלולב הלמ״מ, וכן כתב הרמב״ן בספר המצות שהלל זה עצמו מוקדם לדוד, וכן מוכח מירושלמי הנ״ל.

[א] פירוש נתיישב בית כנישתא, בסנהדרין של ישראל, ועוד מקום היה להצדוקים ונקרא „דבי אבידן״ ראה רש״י שבת קט״ו ב׳. ובע״ז י״ז ב׳.

[ב] ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן ק׳ ושבת ט״ו ב׳ ואפשר שהיא ישבה בסנהדרין ודנה, ראה תוס׳ שבועות כ״ט ב׳ בשם ירושלמי ואולי דעת הצדוקים שהאשה דנה, והיותר נראה לי, לא ישבה ודנה בסנהדרין, רק היא ישבה, כעין שכתוב והשגל יושבת אצלו, נחמיה ב׳ ו׳, והנה בסנהדרין ל״ו ב׳, אין מושיבין בסנהדרין זקן וסרים ומי שאין לו בנים, ר׳ יהודה מוסיף אף אכזרי. וחכם אחד כתב, כי ר׳ יהודה רמז בהוספתו „אף אכזרי״ אל הצדוקים והמה היו אכזרים, ראה ביוחסין ח״ב.

ולא היו יודעין להביא ראיה ג) מן התורה, אמר להם שמעון בן שטח כל מי שהוא יודע להביא ראיה מן התורה יהא ראוי לישב בסנהדרין, וכל מי שאינו יודע להביא ראיה מן התורה אינו ראוי לישב בסנהדרין. פעם אחת נפל דבר של ד) מעשה אחד ביניהם ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה חוץ ה) מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו, אמר לו תן לי זמן ולמחר אני משיבך, נתן לו זמן, הלך וישב לו בינו לבין עצמו ואינו יכול להביא ראיה מן התורה, וכיון שראה שלא היה יודע להביא ראיה מן התורה, למחר נתבייש מלבוא ומלישב בסנהדרין גדולה, והעמיד שמעון בן שטח אחד מן התלמידים והושיבו במקומו, אמר להם אין פוחתין מסנהדרין של שבעים ואחד, וכך היה עושה להם בכל יום ויום עד שנסתלקו כולם וישבה סנהדרי ישראל על דעתו, ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקין וישבה סנהדרין של ישראל עשאוהו יום טוב.

הדרנא עלך טבת.

ג) כדאמרינן לעיל פ״ד, שהיה כתוב ומונח לצדוקין ספר גזירות וכו׳, לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה, ונראה שתחלה נסתלקה סנהדרין שלהם, ואח״כ נתבטל ספר דינים אשר היה לצדוקין, וראה בפרק י״ב, כלל ולא כל הכתוב וכו׳.

ד) ראה בסנהדרין י״ט א׳. מעשה שהיה דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא וכו׳ ועיין רש״י קידושין ס״ו א׳, וברכות מ״ח א׳.

ה) זקן אחד נתווכח עם ריב״ז בענין עצרת, בפרק א׳, ועוד ויכוח עם ריב״ז בענין ירושת הבת עם הבן בפ״ה, ועוד ויכוח עם ריב״ז במנחת בהמה פ״ח, ואולי הזקן שהיה לו ויכוח עם ריב״ז, הוא הזקן שהיה לו ויכוח עם שמעון בן שטח, והתם בכל הני הויכוחים, כתבו בהדיא והכא כתבו סתם ולא אמרו מאומה.

שבט פרק אחד עשר מגילת תענית.

בתרין בשבט יום טוב דלא למספד: גמרא בזה כתוב בו דלא למספד, ובראשון אינו כתוב דלא למספד, ולמה שינו [א] זה מזה, אלא בראשון מת הורודוס, ובזה מת ינאי המלך, ששמחה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקין מן העולם. אמרו כשחלה ינאי המלך שלח ותפש שבעים [ב] זקנים מזקני ישראל, נטלן וחבשן בבית האסורין, ואמר לו לשר בית האסורין, אם מתי הרוג את הזקנים הללו, ועד שישראל שמחים עלי ידוו על רבותם. אמרו אשה טובה היתה לו לינאי המלך ושלמינון שמה, וכשמת סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לשר בית האסורין, אמרה לו רבך [ג] בחלום התיר אותם הזקנים, התירם והלכו להם לבתיהם, ואחר כך אמרה מת ינאי המלך, ואותו היום שמת בו ינאי המלך עשאוהו יום טוב: כל [ד] הכתוב במגילת תענית דלא למספד, מתענין לאחריו, ואין מתענין לפניו. ר' יוסי אומר לא לפניו ולא לאחריו, וכל שאין כתוב בו דלא למספד, אלא כתוב דלא להתענאה לחוד, מתענין לפניו ולאחריו. ר' יוסי אומר לאחריו אבל לא לפניו, אבל בימים טובים ובראשי חדשים מותר לפניו

א) פירש שבו׳ בכסליו כתוב בו המלות יום טוב לבד. והכא כתיב יום טוב ודלא למספד, ולפי הכלל דר"מ דאמר בירושלמי תענית פ"ב הי"ב, ודי לא סתם, כדי לא להתענייא, ומותר בהספד, ומשני אלא שבז׳ בכסליו מת הורדוס ובזה מת ינאי, כלומר שהורדוס היה רק שונא את החכמים כדאיתא לעיל, ורצה להרוג את החכמים ולא הרג, אבל ינאי הרג כל חכמי ישראל ולא נשאר רק שמב"ש קידושין ס"ו ע"א, והשמחה יותר גדולה, לפיכך אסור גם להספיד, וכל סגנון לשון זה מראה בעצמו שהוא הוספה ואינו מעצם המגלה, וראה בהמבוא צד **32**.

ב) ונראה לי שאותן שבעים זקנים הי׳ מאותן שישבו בסנהדרין, ותפש שבעים זקנים, לבד שמעון בן שטח, ראה לעיל פרק י׳, ועיין בספרי שו"ת „שבט מנשה" סימן ע"ח.

ג) ר"ל חלם חלמות ותתפעם רוחו והתיר אותם ושלחה טבעתו לסימן, או כענין שכתוב ונחתם בטבעת המלך, וכל זה שקר היה שכבר מת, או שצ"ל בחלותו, כלומר מרוב צער ויסורים שהיה לו, נתחרט על הדבר הרע הזה.

ד) וקשה לי, למאי נקיט כלל זה הכא באמצע המגלה ויותר ראוי לכתוב את הכלל הזה בסוף מסכת.

ולאחריו. ולמה באלו אסרו ובאלו התירו, אלא אלו דברי תורה, ואין דברי תורה צריכין חזוק, ואלו דברי סופרים ודברי סופרים צריכין חזוק. ר׳ יוסי בן דוסתאי אומר משום ר׳ יוסי הגלילי כל הנשבע להתענות בערבי שבתות ובערבי ימים טובים, הרי זו ה) שבועת שוא, שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום

ה) הנה הטעם שהשבועה אינה חלה על דבר מצוה, מפני שהנשבע מדבר על גופו, וגופו כבר נתחייב באותו ענין מהר סיני, כמו שכתב החינוך מצוה ל׳, והא דמקצת ערב שבת כשבת, ודאי לאו דאורייתא הוא, אלא מדרבנן, ובכל זאת הרי זו שבועת שוא, מפני הטעם שכבר נתחייב מהר מיני לשמוע להחכמים והתורה אמרה לא תסור, ולפי זה ה״ה אם נשבע להתענות בימים טובים הכתובים במגלת תענית הרי זה שבועת שוא. והנה בירושלמי תענית פ״ב הי״ב, ר׳ יונתן ציים כל ערובת ריש שתא, ש״מ בטלה מגלת תענית, וראה מה שכתבתי צד 34 בהמבוא, ובגליון הירושלמי שם, וז״ל ר׳ יונתן ציים כל ערובת ר״ה, היינו דמוה ראיה דבטלה מג״ת, דאל״כ למה ציים ערב ר״ה, נשאלתי דמה ראיה מזה, הא להפוסקים דמותר להתענות בר״ה, א״כ מכ״ש בער״ה, ולעולם דבשאר עי״ט או ר״ח אסור להתענות. והשיב דגם להפוסקים דס״ל דמותר להתענות בר״ה, היינו ביום אבל בלילה, זה בודאי דצריך לקדש ולאכול, ולפ״ז שוב היה אסור להתענות ער״ה דהיא ערב ליל ר״ה דאסור להתענות, וע״כ דבטלה מגלת תענית עכ״ל, אבל הירושלמי לשיטתו שסובר שאסור להתענות בר״ה, כמו דאמר שם פ״ג ה״ד, שכן מצאנו בר״ה מתריעין ולא מתענין, ומכאן הביא המרדכי פ״ק דר״ה, בשם ר׳ נחשון גאון, שאסור להתענות בר״ה, א״כ הירושלמי לשיטתו הביא ראיה דבטלה מג״ת, והפלא על הגאון רי״ש ז״ל, שהוא בעצמו כתב שם על הגליון ירושלמי, שראיה מירושלמי שאסור להתענות בר״ה, והכא לא הזכיר להשיב על השאלה, שהירושלמי אזיל לשיטתו. והנה בירושלמי סוף פסחים, רבי לא אכל בע״פ, ונסתפק הירושלמי, אם מפני שהוא בכור היה, או כדי לאכול מצה לתיאבון, וקשה שבזמן רבי עוד לא בטלה מג״ת, וא״כ אמאי ציים בע״פ, ואפשר שתענית בכור מותר להתענות אפילו בזמן שלא בטלה מג״ת, ובעירובין דף מ׳ ע״א, ובתנחומא פרשה בראשית, אמר רבא איבעיא לן הני בני בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא, מהו לאשלומי. מי אסור ליכנס בשבת כשהוא מעונה, או לא. לא הוה בידן וכו׳, וקשה אמאי לא הביאו ראיה מהא דרי״ה, ונראה הא דאין מתענין בע״ש תליא אם בטלה מג״ת, או לא בטלה, כדמשמע מירושלמי הנ״ל, ר׳ אבין ציים כל ערובת שובא, ש״מ בטלה מג״ת. והנה שאף שבטלה מג״ת בימי רבא ומותר להתענות בע״ש, מ״מ איבעיא להו אם מתענין ומשלימין, מטעם שאסור ליכנס בשבת כשהוא מעונה. והנה בתענית י״ח א׳, רב אמר הלכה כר״י. והקשה הר״ן הא רב ס״ל בר״ה י״ח ב׳, דבטלה מג״ת, וא״כ למאי נ״מ הלכה כר״י, דבשלמא ר״י גופיה מיירי קודם שבטלו, אבל לרב קשיא, ונראה לי שמכאן ראיה לדעת הראב״ד שסבר דלענין תענית צבור לא בטלו, וא״כ שפיר נ״מ דהלכה כר״י, ואם מקצת היום ככולו, ראיה מדאמר שאול אל העם לאמר, ארור האיש אשר יאכל לחם, מכאן דמתענין לשעות, שגזר מחצי יום עד הערב, ועיין בנזיר ו׳ א׳, וע״ב, ושם ט״ו ע״ב.

טוב כיום טוב: מגלה בעשרין ותרין ביה בטילת ו) עבידתא דאמר סנאה להיתאה להיכלא דלא למספד: גמרא מפני יום ששלח נסקלגס את הצלמים להעמידם בהיכל, ובאתה השמועה לירושלם ערב יום טוב הראשון של חג. אמר להם ז) שמעון

ו) לשון העביד את חילו עבודה גדולה יחזקאל כ״ט י״ח, ויש אומרים כמו בטילת עבודת בית אלהא עזרא ד׳ כ״ד, שבתה המלאכה, והדברים מוסבים אפוא על פסל גסקלגס אשר צוו חרשי צידון לעשות ואשר ישקדו עליו לעשותו ברוב פאר ויפי לפי גדל ערך המקום אשר יוקם שם, הוא בית אלהים אשר בירושלם, ויש מתרגם „השביתו את עבודת האליל״, וזה לא לפי משמעת המלה „עבידתא״ מלאכה, ומלת „עבודה״ תתרגם בארמית פולחן.

ז) לפי הנראה הוא שמעון הצדיק הנזכר בספור פרק ט׳, שאלכסנדרום מוקדון ירד ממרכבתו והשתחוה לו וכו׳, ובאותו הזמן דבר עם החכם אריסטו רבו של אלכסנדרום מוקדון, ומצא אותו באלהיות מלא ברכת ה׳, ראה בסה״ד, אבל הרבה גאונים חשבו אותו לכופר, בהקדמה לפירש מסכת אבות להגר״א, דפוס שקלאוו מתלמידו ר׳ מנחם מענדל ז״ל. וז״ל אספרה אל חוק דבר אחד, אשר שמעתי מפיו הקדוש, כאשר ישבתי לפניו ונתגלגל לפניו הענין של החכם אריסטו, ואמר רבינו הגאון, שודאי הוא שהיה אריסטו כופר מתחלה ועד סוף. שאלו היה בא לפני הייתי מראה לו סיבוב החמה והלבנה עם כוכביהם מאירים על השלחן הזה, כאשר יאירו ברקיע השמים, ואיך היה מכחיש בדעתו לומר שהעולם מתנהג ע״פ הטבע, וכי היה מהנמנע לשמעון הצדיק שהיה בדורו להראות לו נפלאות רבות מגבורות הש״י, אלא שהיה אריסטו יודע רבונו ומכוין כו׳ (עי׳ רש״י נח י׳ ט׳) ובאמת נרתעתי לאחורי בשמעי הדברים האלו יצאו מפורשים מפיו הקדוש והטהור, אף הוא השיב אמריו לי, מה התמהון הזה, ע״י שם אחד הייתי עושה כל זה, והגאונים שאחר זמן הגמרא ידעוהו ג״כ עכ״ל. וראה מה שכתבתי בהקדמתי לספר יצירה מעשה נורא מהגר״א, ובספר מאירת עינים לר׳ יצחק דמן עכו כ״י, הביא מעשה נורא מאריסטו אשר אין כדאי להוציא מפיו, וכ״ש לכתוב על הניר ולהוציא לאור עולם, ובפרט שהספר הזה הוא בכ״י ולא יאמן לי כי יספר, ובאמת שקר הוא, ואולי יש מי שידע המעשה בעל פה, ודע שדברו עליו רק מחמת קנאתו שחכמתו רב, ועשו זאת כדי שלא יקראו בספרי הפילוספיא, וכתבו מה שכתבו, וכונתם היה לטובה לעת הזאת, וז״ל המאירת עינים הנ״ל כ״י, אבל הפילוספים תלמידי היוונים ארסיטולוילים הכופר במעשה בראשית, ואומר שהעולם קדמון, אין דעתינו עליהם לישא וליתן בדבריהם, עם דברי האמת חלילה, רחמנא לצלן מנייהו ומדעתייהו, לא מהם ולא מהמונם, כי עינים להם ולא יראו, שאין שכלם מקבל שום מושכל נבואיי, אלא מורגש במופת וראיית עיני בשרם מרוב שקיעתם בים הטבע, שאין רואים מושכל בלתי מורגש, הלא ראית אם לא שמעת דברי הגאונים חסידי עולם ועמודיו, ואשר הוא נכון על הבל פיהם הקדושים ואין כל באי עולם עשויין אלא לצוות להם. ותוקף לשונם על חכמי הפילוספיא ועל העוסקים בה, וזהו ששלח אדונינו הגאון לרב פלטוי ולישבתו בהצנע ובנדר ובשבועה בהסתר דברי, ע״י חסיד ותם בתלמוד, ענו בכל מדותיו, בר חמדה ובר קבלה, ר׳ אליהו הבבלי שמו, והיה חכם גדול בכל החכמים, והיה אומר לתלמידיו הזהרו מאלה העניינים ומכת אנשי חבורות, ווי על מאן דסמיך על עיוניה ואזיל רישיה בתר רגלוהי, ושביק

הצדיק, עשו מועדיכם ח) בשמחה, שאין אחד מכל הדברים הללו ששמעתם יקוים, כי מי ששכן שכינתו בבית הזה, כשם שעשה נסים לאבותינו בכל דור ודור, כך יעשה לנו נסים בזמן הזה, מיד שמע ט) קול יוצא מבית קדשי הקדשים שהוא אומר, בטילת עבידתא דאמר סנאה להיתאה להיכלא, אקטיל גסקלגס

רזי דנביאה וחכימי דמבני ישראל, ויליף חכמתא דפילוסופיא, והיא חכמתא דאחיזת עינים, כעין חכמתא דחרשייא וקסמין, כגולגלתא בלא מוחא, וכנקיבה בלא ענין, וכריהא בלא נחירין, ויי על מאן דסבר ולא קבול, קבול ולא סבר, דתרוייהו כמילף חכמתא מפומא דרבא ועינא ולבא ? וכאשר היה שומע החסיד המקובל ירא ה׳ מנעוריו, ה״ר משה ב״ר שלמה בן שמשון מעיר ברגש ז״ל, זכרון שבח על חכמי הפילוסופיא, היה גוער בהם, ואומר להם הפילוסופים שאתם משבחים חכמתם, דעו באמת כי במקום מעמד ראשם, מקום מעמד רגלינו, ודבר זה מושכל ראשון הוא למשכילים אני יה״ב שנ״ר דעת״ו. מעיד עלי ש״ו ואת בוראם, כי בעכו תוב״ב היינו התלמידים יום אחד, אנחנו יושבים ושונים לפני מהר״ר שלמה הצרפתי הקטן זלה״ה, ואגב גררה הגענו לדבר לפניו על אריסטו בעוצם חכמתו אשר השיג שהיה איש אלהי, ואמר לנו מורי זה בעצמו, בדרך אמת ונכון בעדות ברורה, ששמע מפי אנשי אמת, כי אריסטו החכם הידוע רבו של אלכסנדרון מוקדון . . . ורצה המלך להתיז ראשו, ומפני שהיה רבו ולמדו חכמה רבה, ובעצתו הנכונה הצליח לכבוש ממלכות רבות, וראה שאם יהרגנו יעשה קטטה גדולה בין התלמידים בלמוד החכמה, נמנע להרגו. אמנם כבש אותו במאסר ביסורים קשים, הרי אתה שומע ורואה הייוני ההוא, כמה היה ירא שמים. אמר נבל בלבו אין אלהים, ואל תתפתה אחר חכמתו, ואל תעבור על פתח ביתו, פן תלכד במצודתו להסיר מעליך עול הש״י, הוא הקדמון המוציא יש מאין, ומחדש טובו בכל יום מעשה בראשית עכ״ל. וראה נא שהרמב״ם הביא את החכם הזה בכל ספריו בשמו מפורש. וגם ספר חובת הלבבות הביא את החכם אריסטו, וגם לא על ההכם הזה דברו סרה, שגם על הרמב״ם ז״ל הפריזו על מדתם. וראה מה שכתב הגר״א על הרמב״ם ביו״ד הלכות מעונן ומכשף, בז״ה, דהפילוסופיא הארורה הטעתו, ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן מ״ו.

ח) כעין שכתוב, כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוכם, נחמיה ח׳ י׳. ואף שמצוה להתענות על כל צרה שלא תבא, כדכתב החינוך מצוה שפ״ד, זה אינו ביו״ט, כי חדות ה׳ היא מעוכם.

ט) צ״ל בת קול וכן בגמרא סוטה ל״ג א׳. מעשה בשמעון הצדיק ששמע בת קול וכו׳, וז״ל דברי רי״ה בפירושו על ספר יצירה דף ל״ו א׳. אשר הוצאתי לאור בהערותי, אמנם אמרו קול. הוא קול יבראהו ית׳ באויר. ויעבור על שמע מי שיהיה ראוי, והוא רמז וכבוא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו, וכן ויקרא אל משה, כי ה׳ קורא לנער, וכמו שספרו החכמים שהיה קורא בבית שני לכהן גדול. וזה המין מן מיני הנבואה יקראוהו „בת קול״. וכן קראוהו בספר יוסיפון ע״כ. וביומא ט׳ ב׳ קורא הגמרא לבת קול „ססמנור״. ופרש״י שֵׁם תולעת שמצוי בעץ ארז, שנוררתו מבפנים ומקצתו קיים, כך קצת חזון שכינה היה

ובטלו גזרותיו, (י) וכתבו אותה שעה וכיונו. וכיון שראה שהיו ממשמשין ובאין, אמר להם. צאו וקדמו לפניהם, וכשנודע להם הדברים יצאו מלפניו כל גדולי ירושלם, אמרו נמות כולנו ולא תהא לנו כזאת, והיו צועקים ומתחננים לשליח, אמר להם שמעון הצדיק, עד שאתם צועקים ומתחננים לשליח, התחננו וצעקו לאלהיכם שבשמים להושיע אתכם, והיו מקדימין אותו לכל כרך וכרך, וכיון שהגיע לכרכין, ראה בני אדם שהן מקדימין אותו מכל כרך וכרך, כיון שראה אותם היה מתמה, אמר כמה מרובין אלו, אמרו לו (יא) המסורות, אלו הן היהודים שהקדימו לפניך מכל כרך וכרך, וכיון שנכנס לכרך, ראה את בני אדם שהיו מוטלין בשוקים על השק ועל (יב) האפר, לא הגיע לאנטיפרס

להם ולא כולו. ועיין ערוך ערך ססמגור. ורי״ע פירש תרין מלין „סס״ מלשון מקרא ישעיה נ״א ה׳, וכצמר יאכלם סס, „ומגור״ מגרר כפרש״י, והא דנקרא „בת קול״ נראה לי שהוא כמו „בת ברתא״ נזכר בחולין ק״ה, כלומר בור קטן, והכא ר״ל בת קול, קול קטן כלומר נבואה קטנה, נגד קול ששמע משה רבינו. והנה בסוטה שם יוחנן כהן גדול שמע בת קול מבית קדשי הקדשים שהוא אומר. נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא. ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע בת קול וכו׳ ופירש רש״י שהלכו פרחי כהונה בני בית חשמנאי להלחם עם היוונים לפני יום הכפורים ונלחמו ביום הכפורים, ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים, לכאורה נראה בעבור ששמע הקול יוצא מבית קה״ק, כתב רש״י כן, שרק ביוהכ״פ בא שמה הכ״ג כשהיה מקטיר שם קטרת, וקשה לי מאד, דהכא משמע ששמעון הצדיק שמע הב״ק בעיו״ט הראשון של חג כדאמר, מיד שמע הב״ק יוצא מבית קדשי הקדשים. ועוד החשמונים מסרו נפשם לטבח ולא רצו ללחום בשבת לעמוד על נפשם, אף שהוא פקוח נפש דרוחה שבת, עד שבא מתתיה והתיר להם, ואח״כ יליף שמאי ממקרא, עד רדתה אפילו בשבת שבת י״ח, א״כ אין הכרח שנלחמו ביום הכפורים, ונראה לי שמכאן נוכל להביא ראיה לדעת התוס׳ בפרק הקומץ דף כ״ז, דהשתחויה הוי צורך עבודה, ואיסור דאל יבא, יהיה דוקא בביאה רקנית לגמרי, לפי שזה זלזול לכבוד הבית להכנס בו חנם, כמו שכתב החינוך מצוה קפ״ד.

י) בירושלמי סוטה פ״ט, מבואר על ב״ק ששמע יוחנן כ״ג, וכתבו איתה העת ונתנו בו זין וכוונו שבאותה שעה היתה ע״כ, ועיין עירובין ס״ד, ונראה שכתבו כן במגלה, שהיה להם אז.

יא) הן הכותים שהלשינו לפני אלכסנדר מוקדון, כמו שכתוב לעיל בפרק כסלו. שכל שנאתם היה על ישראל, מפני מקום המקדש, שלדעתם הוא בהר גריזים, ע״כ ביקשו הכותים את בית אלהינו להחריבו.

יב) וכענין שכתוב, ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים,

עד שבאת לו אגרת שנהרג גסקלגס ובטלו גזרותיו, מיד בטלו את הצלמים ונתנם לישראל וגררו אותם, ואותו היום שגררו אותם עשאוהו יום טוב: **מגלה** בעשרין ותמניא ביה אינטיל אנטיוכוס מלכא מן ירושלם. **גמרא** מפני שהיה יג) מצור לבני ירושלם ובא להחריב את ירושלם ולהשמיד את כל היהודים, ולא היו ישראל יכולין לצאת ולבוא מפניהם ביום אלא בלילה, ושמע שמועות רעות, והלך לו יד) ונפל במקומו, ואותו היום שנטלוהו משם עשאוהו יום טוב.

הדרנא עלך שבט.

וכן ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר, וראה רש״י בתענית ט״ז א׳, כתב כשם שאפר קרוי עפר, במדבר י״ט י״ז, כך עפר קרוי אפר, ועיין רש״י קידושין נ״ח ב׳, ובבכורות כ״ט א׳.

יג) בכ״י אחד הגירסא מפני שהיה בירושלם והיה מצרין להם לבני ירושלם, ואנטיוכס הוא מלך יון, ובסוף סדר עולם רבה, נזכר משמנה מלכי יון. ובב״ר פכ״ג, אנטוכיא על שם אנטיוכס, ולדעתי שהיה אז בעת שיצאו נערים להלחם באנטוכיא, ושמע יוחנן כ״ג ב״ק יוצא מבית קודש הקדשים, ואומר נצחו טלייא דאגחו קרבא באנטוכיא וכתבו אותו העת בירושלמי שם.

יד) רבינו גרשם בסליחה ב׳ ליום ד׳ של ע״ית, מנהג פולניא, מענין מות אנטיוכוס הזה, כי נפל ונשבר ומת בתחלואים רעים, נמצא ביוסיפון העברי וצ״ל „ונפל במקומו ומת״. התשבי ערך פטר, כתב שמצא כתוב שאנטיוכוס גזר שלא יקראו בתורה. ולכן קראו פרשה בנביאים המתיחסת לפרשה של תורה ע״כ. ובעל ערך מלין ערך אפטרתא, כתב ואין זה מקור נאמן" ואם היה גוזר אנטיוכוס על קריאת התורה לא היה מניח לקרוא גם בנביאים, והעיקר כי רצו לכבד גם ספרי נביאים בשבת. ראה מה שכתבתי בפרק א׳, ודע שבהרבה מקומות כתוב בעצם המגלה רק ברמיזה, כמו בשבעה בו י״ט, פרק ט׳, בתרין בשבת י״ט, ודבא בפרק זה כתוב רק בטילת עבידתא דאמר סנאה להיתאה להיכלא, והשמיטו אקטיל גסקלגס ובטלי גזירותיו, דשמעו בזה הלשון מבת קול וכתבו אותה הלשון, ועל ז׳ כסלו אמר המבאר כי י״ט נעשה לזכר מות הורדוס, ועל בתרין בשבט לזכר מת ינאי. ונראה שבלי ספק היה מתחלה כתוב כן גם בעצם המגלה הכתובה בארמי, אלא שברבות הימים השמיטו מפני היראה.

אדר פרק שנים עשר מגילת תענית.

בתמניא ובתשעה באדר יום תרועת מיטרא: **גמרא** ואם ה) התריעו בשמיני למה הוצרכו להתריע בתשיעי, אלא שמיני משנה זו ותשיעי משנה אחרת, ולא כל הכתוב במגלה הזאת, ראשון הוא ראשון, שני הוא שני, שלישי הוא שלישי, אחרון הוא אחרון, אלא תפסו ואמרו להם, חדש ראשון וכל שיש בו, שני וכל שיש בו, שלישי וכל שיש בו: **מגלה** בתרין עשר ביה יום טוריינוס: **גמרא** יום ו) שתפסו את

ה) מקשה אם התריעו בשמיני, למה הוצרכו להתריע בתשיעי, ומשני שמיני משנה זו ותשיעי משנה אחרת, כלומר לא היו ב׳ ימים הללו בשנה אחת. ועוד כללא למד, כי הימים הכתובים בהמגלה, אעפ״י שסדרו כל המאורעות שיש בו על סדר ימיו, בכ״ז יש מהם שקרו קודם, ויש שקרו בזמן מאוחר, כמו שסדר יום ניקנור אחר לטריינוס, שהיה בימי מלכות יון ומאפרכי יוונים, ואילו טריינוס בתר הכי היה בימי מלכות רומי, וזהו שאמר ולא כל הכתוב ראשון הוא ראשון וכו׳, אלא תפסו ואמרו להם חדש ראשון וכל מה שיש בו, וראה תענית י״ח א׳, ובט״א מגלה ה׳ ע״ב. והנה לפי הכלל דר״מ, דאמר בירושלמי תענית פ״ב הי״ב „ודי לא כתב״ כדי לא להתענייא, כלומר כל היכא דכתוב במגלה סתם, כאלו נכתב די לא להתענייא, ולפי זה צ״ל הכא על דרך שאמרו בתענית י״ב, עברו אלו ולא נענו וכו׳ חוזרין ומתענין וכו׳, ושם י״ט א׳, מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם ר׳ טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו י״ט, ויצאו ואכלו ושתו ועשו י״ט, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול, וכמו כן היה מעשה בתמניא ובתשעה באדר, דכתוב במגלה הזאת, או הכוונה „יום תרועת מטרא״ כלומר שירד להם מטר בזמנו, ולזכרון הנס עשאוהו אותן הימים י״ט.

ו) בב״ר פס״ד שבימי ר׳ יב״ח גזרה המלכות שיבנה ביהמ״ק ובאו האחים פפוס ולוליינוס, והושיבו טרפיזין (שלחנות) לעולי גולה ויעלילו הכותים ואמרו כי יחדלו היהודים לשלם מסים בהבנת ההיכל, ועי״ז נתבטל הבנין, ובירושלמי סנהדרין פ״ג ה״ה, כגון פפוס ולולינוס שנתנו להם מים וכו, לא אתכוין משמדתון אלא מגבי ארנונין, וכן בירושלמי שביעית פ״ד ה״ב, וראה בת״כ פ׳ אמור, ובמסכת שמחות פ״ח, ושברתי את גאון עוזכם אלו הגאים שהן גאונן של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליאנים אלכסנדר וחבירו, וחערוך ערך הרג, ורש״י תענית י״ח ב׳. ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן וכו׳ עד שני אחין דלוד, פירש נמצאת בת קיסר הרוגה, ובקשו להרוג כל היהודים בשבילה, ואמרו הם, אנו הרגנוה כדי להציל כל ישראל ונתרצו הם, והם שמעיה ואחיו שנהרגו בי״ב באדר כדמפורש תענית י״ח, טריינוס גופיה בטלוה הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיו ע״כ, וכן פירש רש״י ב״ב י׳ ע״ב, וצ״ל כי משפט לוליינוס ופפוס אחיו, ומשפט שמעיה ואחיו, הם שני משפטים נפרדים מאחים שונים, והמבאר את המגלה סמך את משפט שני האחים פפוס ולוליינוס, אל יום י״ב אדר אשר לא נקרא עליו במגלה כי אם שם „יום טוריינוס״ לבדו, ונראה לי, כי

לוליינוס ואת פפוס אחיו בלודקייא, אמר ג) אם מעמיו של חנניה מישאל ועזריה אתם, יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי, כדרך שהציל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר, אמרו לו חנניה מישאל ועזריה צדיקים כשרין היו, ונבוכדנצר מלך ד) הגון היה, וראוי לעשות נס על ידו, אבל אתה מלך רשע אתה, ואין ראוי לעשות נס על ידך, ואנו חייבין מיתה, ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש למקום, הרבה ה) דובים, הרבה אריות, הרבה נחשים, הרבה עקרבים שיפגעו בנו, ואם אתה הורגנו עתיד

לוליינוס ופפוס אחיו, הן שמעיה ואחיו, כי השמות הללו בלשון רומי, ושמעיה הוא לשון עברי והיו להן שמות עברית ורומית והכל אחד הן, והמבאר המגלה כוונתו להך שני המשפפים הללו הנ״ל, ובהמבאר להמגלה כתוב סתם שתפשו וכו׳, ולא פירש על מה תפשו, כאילו דבר ידוע הוא לכל.

ג) במדרש קהלת פ״ג, וכשהרג טרכינוס [טריינוס] את לוליאנים ואת פפוס אחיו וכו׳, אמר להם אין אתם מעמם של חמו״ע, ואני מבני בניו של נבוכדנצר וכו׳.

ד) במסכת סופרים פי״ד, כד הוי מטי ר״י להדין פסוקא „אשר הגלה נבוכדנצר" אמר נבוכדנצר רשיעא שחיק שמו, ומד״ר פ׳ וירא, שחיק עצמות, וראה בסנהדרין צ״ו א׳, נבוכדנצר ספריה דבלאדן הוה וכו׳, ושם בהגהות יעב״ץ, ובמדרש תנחומא פ׳ יתרו, כשהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל לבבל, היו כפותין ידיהם מאחוריהן, נתונים בשלשלאות של ברזל, והוליכום ערומים כבהמות, ובברכות נ״ז ב׳, ראה ביתו של נבוכדנצר, אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע, ושם צ״ב ב׳, יוצק זהב רותח בפיו של אותו רשע, שאלמלא לא בא מלאך וסוטרו על פיו, בקש לגנוז כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים, כשהפיל נבוכדנצר לתוך כבשן האש חמ״ו, התהילו לומר שירות יותר נאות מאותן שאמר דוד המלך, וראה בחינוך מצוה תקמ״ו, וקשה לי איך אמר הכא נבוכדנצר מלך הגון היה והח״א כתב, שנבוכדנצר מלך הגון היה באותו דבר שלא בעלילה בא הוא עליהן, כמ״ש קריבו גובראין וכו׳, אבל טוריינוס הרשע הוא בעצמו ידע שלא הרגו הם את בת המלך.

ה) וכענין שאמרו בסוטה ח׳ ב׳. אע״ג ד׳ מיתות בטלה, דין ד׳ מיתות לא בטלו וכו׳, וראה באליהו רבה פרק ל׳. ובסוף מסכת כלה ובתנחומא פ׳ תבא. והנה הרמב״ם בה׳ גירושין פ״ג הי״ז, וז״ל נפל לחפירת נחשים ועקרבים, או לתוך כבשן האש וכו׳. אפילו עמד וברח. מעידין עליו שמת, שודאי סופו למות ע״כ. אבל בירושלמי אמר, אני אומר נעשו לו נסים כחמ״ו, ואף שהרמב״ם דרכו בקודש בכ״מ בהלכותיו להשמיט דבר שנוגע לנס. אף בענין זה יש להמליץ על הרמב״ם דלא פסק כהירושלמי, שמא נעשו לו נס כחמ״ו, דאף שלוליינים ופפוס אחיו חסידים היו, מ״מ לא הגיעו למעלה של חמ״ו, שהיו צדיקים כשרים, ולגירסת הגמרא צדיקים גמורין, וכ״ש בשאר אינש לא אמרינן נעשו לו נסנם בהמ״ו, וכענין שכתב החינוך מצוה תקמ״ו, שרוב בני אדם בחטאם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת, ולהכי פסק

הקב"ה לתבוע דמינו ו) מידך, אמרו לא נסע משם עד שבאת עליו ז) דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעות: **מגלה** בתליסר ביה יום נקנור: **גמרא** אמרו על ח) נקנור פולמורכוס אחד מאפרכיא של מלבי יונים היה, והיה עובר לאלכסנדריא, בכל יום ויום, היה מניף ידו כנגד ירושלם וכנגד בית המקדש ומחרף ומגדף ומנאץ, ואמר מתי יפלו בידי ואהרוס את המגדל הזה. וכשגברה יד מלכות בית חשמונאי ונצחום, נכנסו לחילות שלו והיו הורגין, עד

הרמב"ם כסתם הגמרא, מעידין עליו שמת שודאי סופו למות, ולא סמכינן על הנס, ויש ראיה להרמב"ם ממגלת תענית. אבל מה שהשמיט הרמב"ם בהלכותיו בהלכות חנוכה ענין הנס של הפך שמן שמבואר בהמגלה שלפנינו פרק כסלו, ובגמרא שבת, הפריז על מדתו יותר מדאי.

ו) ועיין בחינוך מצוה תקכ"ד, מה שכתב שם טעם בענין עדים זוממין „הרגו אין נהרגין".

ז) גירסת הערוך דיופלי. פירש שני שלוחים. ובשמחות פ"ח. מסים לא מתו עד שראו מחטטין בעיניו, ובירושלמי תענית פ"ב הי"ג „טריון" וכן בירושלמי מגלה פ"א. וחכם אחד כתב כי טריינוס איננו שם עצם, כי אם „יום טריינוס" או „טריון" על שם המסופר על שפצעו את מוחו בגזרין ובבקעות, צערשמעטטערן, והאומרים שחטטו את עיניו הבינו טוריינוס או טוריון דורכבאָהרען בדרך השאלה, ופירוש של תהו הוא, והאמת שם עצם מלך אחד של רומי Trajanus. והנה בתענית י"ח ב'. עד שבאו דיופלי מהעיר, ובצדו כתוב צ"ל מרומי, כי סתם עיר בתלמוד היא רומי, יען היתה אז עיר נודעה לכל, וכן במעילה י"ז ב'. אני ראיתיה „בעיר" והיו עליה כמה טיפי דמים. ובפסחים קי"ט א', ועדיין מונח „בעיר". ובאדר"נ פ"ד עד שבא אליו דיופלא מעירו, ומזה הטעם נקראה גם ירושלם בשם „עיר" סתם, כמו בסנהדרין ב'. סוטה מ"ט. ובמגלת תענית שלפנינו במאמר האחרון, בט"ב נלכדה ביתר ונחרשה העיר, והא דלא קתני הכא ועשאוהו י"ט, משום דאמרו בתענית י"ח ב'. יום טוריינוס גופיה בטולי בטלוהו הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו, ופרש"י חסידים היו. אבל הי"ט של נקנור נשאר במקומו כמו שאר ימים טובים של מג"ת, עד שבאו האחרונים ובטלו מג"ת, וקשה מדוע לא כתוב ביום תרועת מיטרא בריש הפרק ועשאוהו י"ט, ולקמן באותו הפרק, בי"ז בו קמו עממיא וכו' והכו בהם מכה רבה, בכל זאת כתב ובאותו היום עשאוהו י"ט.

ח) בירושלמי תענית פ"ב הי"ב, תלת עשר ביה יום נקנור, מהו יום נקנור, שלטון משל מלכות יון, היה עובר לאלכסנדריאה, וראה את ירושלם וחירף וגידף וניאץ, ואמר בשובי בשלום אתוץ את המגדל הזה, ויצא אליו אחד משל בית חשמוניי והיה הורג בחיילותיו עד שהגיע לקרובין שלו. וכיון שהגיע לקרובין שלו קטע את ידו וחתך את ראשו ותחבן בעץ וכתב מלמטן הפה שדיבר באשמה והיד שפשטה בגאוה ותלוין בקונטס נגד ירושלם ע"כ. וראה בתענית י"ח ב'. ועוד נמצא בירושלמי שקלים וראה להרא"ש במס' מידות פ"א למה נקרא שמו „שער נקנור" פעם אחד וכו'. ותלאוהו לפני השער וקראן שמו שער נקנור. ובמסכת סופרים פי"ו, ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים מפני נקנור וחבריו.

שהגיעו לקרוכין שלו, וחתכו את ראשו ט) וקצצו את בהונות ידיו ורגליו, ותלאוהו נגד ירושלם, וכתבו מלמטן, הפה שדבר בגאוה וידים שהיו מניפות נגד יהודה וירושלם ועל בית המקדש, נקמה זו תעשה בו. ובאותו היום שעשו לו כך עשאוהו יום טוב: **מגלה** בארבעה עשר ביה ובחמשה עשר ביה יומי י) פורייא אינון דלא למספד: **גמרא** מפני ימים שנעשו בהם נסים לישראל על ידי מרדכי ואסתר ועשאום ימים טובים: אמר ר' יהושע בן קרחה מיום שמת משה לא עמד נביא וחידש מצוה לישראל, חוץ יא) ממצות פורים, יב) אלא שגאולת מצרים נוהגת שבעת ימים, וגאולת מרדכי ואסתר אינה נוהגת אלא יום אחד, דבר אחר ומה גאולת מצרים שלא נגזרה גזירה אלא על הזכרים בלבד, שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שמות א' כ״ב). יג) גאולת מרדכי ואסתר שנגזרה גזירה על הזכרים ועל הנקבות, שנאמר מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסתר ג' י״ג) על אחת כמה וכמה שאנו חייבין לעשות אותם ימים טובים בכל שנה ושנה:

ט) מדה כנגד מדה, וכענין שכתוב בבזק שופטים א' ו'.

י) במגלה ה' ב'. ובתענית י״ח ב'. אמר רבא לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה, ואת של זה בזה, פי' רש״י, לא נצרכה לכתוב במגלת תענית לגזור ההספד. שהרי כבר כתובין במגלת אסתר שאסור בהספד ותענית, ובחנם תמה רב״ר, וכתב מה חדשה המגלה בזה הלא הימים האלה מפורשים במגלת אסתר. אם לא שנאמר שמגלת תענית נתחברה קודם שנקבעה מגלת אסתר, בין הכ״ד ספרי קדש. וראה בספר המכתם מרבינו דוד בר לוי שהוצאתי לאור עם הערותי.

יא) במגלה י״ד א'. רש״י שם. וא״ת נר חנוכה, כבר פסקו הנביאים, אבל בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי ע״כ, ולא ידעתי מה בא רש״י לת״ק קושיתו מה שהקשה וא״ת נר חנוכה ואיך עמדו החכמים והידשו מצות נר חנוכה, וראה מה שכתבתי בספרי שו״ת „שבט מנשה" סימן מ״ד וברמב״ן פ' בהעלתך וביומא כ״ט א'. למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה. אף אסתר סוף כל הניסים. ודא איכא חנוכה. ניתנה לכתיב קא אמרינן, ובירושלמי מגילה פ״א ה״ה, המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני וכו', ובסוף מכות אמרו שזה אחד מג' דברים שהסכימו ב״ד של מעלה.

יב) פירש אעפ״י שחידשו אותו, אעפ״כ עשו חילוק בינו ובין גאולת מצרים שזה נוהגת שבעה וזה יום אחד. ואח״כ אמר „דבר אחר". פירש שלמדו זאת מכח ק״ו,

יג) צ״ל אנו חייבין לעשות ימים טובים בכל שנה ושנה. גאולת מרדכי וכו'.

מגלה בשיתא עשר ביה יד) שריו למבנא שור ירושלם דלא למספד: גמרא מפני שסתרוהו אויבים, וכשהתחילו לבנותו אותו היום עשאוהו יום טוב, מפני ששמחה היא לפני המקום שירושלם נבנית, שנאמר כה אמר ה' שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר האמת והר ה' צבאות הר הקדש (זכריה ח' ג') ואומר שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם ה' וגומר (שם א' ט"ז), ואומר הוא טו), יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשוחד אמר ה' צבאות (ישעיה מ"ה י"ג): מגלה בשבעה עשר ביה קמו עממיא על פליטת טז) ספריא במדינת סולקום ובית זבדאי והוה פורקן לבית ישראל: גמרא מפני שכשירד ינאי המלך להרוג את החכמים ברחו מלפניו והלכו להם יז) לסוריא,

יד) פירש החל לבנות חום ירושלם, והנה בז' באייר היה חנוכת שור ירושלם. ובז' באלול, ובט"ו באדר התחילו לבנות שור ירושלם, תחלה היה הנוכת שור ירושלם בימי בית שני. ואח"כ סתרוהו אויבים. וחזרו למבני. ועוד בזמן חשמונאים כשפרצוהו מלכי יון, ואגב אעורר ראיתי בספר יסוד אלף בי"ת, כ"י בריטש מוזעאום, וז"ל ב"ד סימן הלמ"מ, אין מתחילין בשיני ואין מסיימין ברביעי. אבל מתחילין ברביעי ומסיימין בשיני. ומאי ב"ד, דע שכן בלשון פרסי קורין לרע ב"ד בכת ביש מדליה ע"כ. ובזוהר תצא ובגין דא אין מתחילין בב"ד, בגין דגיהנם איתברי וכו'. וכן כתב ביו"ד סי' קע"ט ס"ב, דאין מתחילין בב"ד. ובדבר מצוה ודאי ליכא קפידא, וכמו שאומרין בשם הגר"א סימן ב"ד קודש. וראיה מדכתיב בד"ה ב' ג' ב', ויחל לבנות בחדש השני בשני וגומר, ובת"י בתרין יומין לירחא תנינא.

טו) ועדיין לא ראינו ולא שמענו כל זה, וזה לאות שמלכות בית דוד עתידה לחזור ולבא במהרה בימינו אמן.

טז) פירש קמו האומות על פליטת סופרים במדינת סולקום. ובבית זבדאי היתה גאולה לישראל, וחמלה „פליטת" משמעתה הבורחים ונמלטים על נפשותם כדאמר בגמרא לקמן, והשאירו בהם פליטה, או לפי הגירסא ומהם השאירו פליטה, וכמו פליטת בית יהודה ופליטה מהר ציון ישעיה ל"ז ל"א ל"ב, ומזה הלשון נקראו פלטת סופריהם אשר בתפלת שמונה עשרה, ונקראו ראשונים ספריא או ספרים, מפני שהיו סופרים כל האותיות שבתורה קידושין ל' א'. ובירושלמי שקלים פ"ד ה"א, שעשו את התורה ספורות ספורות, הגם שאול בנביאים תרגום האף שאול בספריא, ובעזרא ו' א', ובקרו בבית ספריא, ועיין ערוך ערך פלטיא ב'.

יז) סוריא בגבול א"י, ראה תוס' ב"ק פ"ג ע"א, ורשב"ם ב"ב צ' ע"ב, ד"ה מאפרכיא, וגיטין ח' א'.

ושרו במדינת [יח] קוסליקוס, ונתכנסו האויבים עליהם שבאותו מקום, וצרו עליהם להרגם, [יט] והזיעו בהם זיע גדולה, והכו בהם מכה רבה, והשאירו בהם פליטה, והלכו להם לבית זבדאי, וישבו שם עד שחשכה וברחו משם. רבי יהודה אומר סוס [כ] קשור היה להם בפתח, וכל מי שהוא היה רואה את הסוס, כסדומה שאין שם יהודי וישבו להם שם, עד שחשכה וברחו להם משם, ובאותו היום שברחו משם עשאוהו יום טוב. רבי חידקא אומר יום שבקשו אויבים להרוג את חכמי ישראל, עלה הים והשחית שליש בישוב:

מגלה בעשרין ביה צמאו עמא למטרא ונחת להון: גמרא מפני שהיה רעבון ובצורת בארץ ישראל, ולא ירדו להם גשמים, שלש שנים זו אחר זו, והתפללו ולא ירדו גשמים, וכיון שראו שיצא רוב אדר, ולא ירדו גשמים הלכו להם אצל חוני [כא] המעגל, אמרו לו התפלל שירדו גשמים, אמר להם צאו והכניסו תנורי [כב] פסחים

יח) ובירושלמי תענית פ״ב הי״ב, ומגלה פ״א ה״ד, בי״ז באדר קמו העמים על פליטת סופרים במדינת בלקים ובית זבדין ונגאלו מהם, וראה בערוך סליק.

יט) לשון רעד ורעש, כלומר איום מלחמה, כענין שאמרו סוטה מ״ב א׳, צהלת סוסים, וציחצוח חרבות, הגפת תריסין, ושפעת הקלגסין.

כ) הגאון יעב״ץ פירש יום שבת היה, לפיכך כשראו אויבים סוס קשור מוכן לרכיבה, סבורים שאין שם יהודי. ועוד יש לפרש שהיה אז גזירה שאין יהודי רשאי לרכוב על סוס, ראה בספר מסעות ר׳ בנימן, ולכן קשרו סוס על הפתח, כדי שיהא סבורים שאין שם יהודי, ועל דרך דרש י״ל, שהכוונה סוס מוכן ליום מלחמה ולה׳ התשועה, וכענין שכתוב כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם, כי ה׳ אלהיך עמך, ר״ל תקות ה׳, היתה קשורה בלבם, כמו סוס קשור למלחמה, והא דאמר, וכל מי שהוא רואה אותו וכו׳, הוא על דרך שאמרו באלישע בעל כנפים שבת מ״ט א׳.

כא) י״א כי נקרא המעגל על שם העגול שעשה, והיוחסין בשם רב צמח גאון, עיר ששמה מגלו והיא ששרוי בה חוני המעגל זכרו לטוב עב״ל, ובפסחים מ״ח א׳. אמר רב, קבא מלוגנאה, פרש״י שם מקום, אבל קשה לי דהוה ליה למימר חוני ממענל. וי״א על שם אומנתו לטוח גגות בטיט באמצעות מעגלה. ועוד י״א, כי הכנוי מעגל „גדול" כלומר חוני הגדול, ומצינו חוני הקטן בימי זקני ב״ש וב״ה תוספתא ר״ה פ״ב, והיוסיפון כתב שנהרג חוץ לירושלם במלחמות בני חשמונאים.

כב) בירושלמי תענית פ״ג ה״י, מדייק מדאמר הכניסו תנורי פסחים דע״פ היה. ותני כן בעשרין ביה. פירש הק״ע דהוא קושיא, וי״א דהוי סיוע. וערב פסח לאו דוקא כ״א סמוך

בשביל שלא ימקו, התפלל ולא ירדו גשמים, מה עשה, עג (כג) עוגה ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר ביומה אשיב על תוכחתי (חבקוק ב׳ א׳) אמר רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית (כד) לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך, התחילו הגשמים יורדין טיפין טיפין אמרו לו (כה) ראינוך לא נמות, כסבורים אנו לומר אין הגשמים הללו באין אלא להתיר שבועתך, אמר להם בני אל תמותו, אמר רבונו של עולם לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות, התחילו הגשמים יורדין בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית, ושערו חכמים טיפה אחת לוג, אמרו לו ראינוך לא נמות, כסבורין אנו לומר אין הגשמים הללו באין אלא להחריב את העולם כולו, אמר להם בני אל תמותו, אמר רבונו של עולם לא כך שאלתי אלא גשמי רצון וברכה (כו) ונדבה, ירדו כתקנן, עד שעלו ישראל מירושלם להר הבית, מפני רוב הגשמים, אמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל עליהם

לפסח, ויש אומרים שהיה להם תנורים מיוחדים לפסח לאפות מצות, ולא נהיר דא״כ היה לומר תנורי מצות.

כג) והנה אין כל זכר לזה שחבקוק הנביא ע״ג עוגה ועמד בתוכה, אבל רש״י תענית כ״ג א׳ כתב כי כוונת הש״ס היא על התרגום. כי בתרגום על פסוק על משמרתי אעמודה כתב שם התרגום, שעג עוגה ועמד בתוכה, אבל לא הזכיר דברי התרגום, והש״ס סומך א״ע על התרגום אף מבלי הזכרת שמו, וכעין זה נמצא הרבה בש״ס, וכעת אין לי זמן לחפוש, ובמדרש תהלים מהו מצור שצר לו צורה וכו׳, וזה כמו עוג עוגה, ובמד״ר ברכה פ׳ י״א, כיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין, גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה, ואמר איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה וכו׳, פירש המ״כ, עשה עיגול גומא סביבו כעין בית אסורים.

כד) כעין שאמרו ברכות ל״ד ב׳, הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשר לפני המלך, ופרש״י כעבד בן בית נכנס ויוצא שלא ברשות.

כה) בניחותא השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת גשמים רש״י.

כו) ובפסוק גשם נדבות תניף אלהים, תהלים ס״ח י׳, ובתפלה לעצירת גשמים לרבינו בחיי כ״י לונדן. ז״ל גשמי רצון בעדם יִבְעָיו, ובמד״ר קהלת פ״א, אם גשם היא צריכה נדבה, ולהכי אמר הביאו לי פר הודיות, ועיין בשו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן נ״א.

שלא ירדו וילכו להם, אמר להם אין מתפללין על רוב הטובה, אלא לכו והביאו לי פר כז) הודיות, הלכו והביאו לו פר הודיות, סמך שתי כח) ידיו עליו והתפלל ואמר רבונו של עולם, ראה עמך ישראל ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה, שאין יכולין לעמוד לא ברוב כעסך, ולא ברוב טובך, כעסת עליהם אין יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובך אין יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיהא רוח, מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה ונתנגבה הארץ, ויצאו הכל לשדה, וראו את המדבר שהוא מלא כמהין ופטריות, שלח לו שמעון בן שטח אלמלא כט) חוני המעגל אתה גוזרני עליך נידוי, שאילו היו שנים כשני אליהו לא נמצא שם שם שמים מתחלל על ידך, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום, כבן שהוא מתחטא על אביו, ועושה לו רצונו, אמר

כז) פירש רש״י תענית כ״ג א׳, להתודות עליו ועשה לו סמיכה והביאו שלמים, והקשה המצפה איתן בהגהות הש״ס, דשלמים א״צ וידוי כמ״ש הרמב״ם, ובפרט למ״ש הט״א בספ״ד דמגילה דוידוי ילפינן, משום דכתיב בהו כפרה, וגמר מפר יו״כ, דכפרה דידיה בדברים, וגבי שלמים הא לא כתיב כפרה, וצ״ל שכוונת רש״י והביאו שלמים, שעוד הביאו שלמים, מפני אותו היום שעשאוהו י״ט, על דרך שכתב ויצומו ביום ההוא עד הערב, ויעלו עלות ושלמים שופטים כ׳ כ״ב. בפסיקתא דרב כהנא לע״ל כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם וכן כל ההוריות בטלים והודיות תודה אינה בטלה לעולם, ובספר ישעות משיח להרב אברבנאל שאין הכוונה שיבטל דבר ממצית התורה אלא שאז יבטל יצר הרע לב האבן כמ״ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם ואחז״ל זה יצר הרע הצפון בלבו, וע״כ יתבטלו רובי הקרבנות הבאים על איזה חטא זולת הקרבן הבא להודות להי על הטובה וראה במבוא צד 3. והביאו לו שתי הודיות ואחד מהן היה הודיות תודה וזה שלמים.

כח) זה בנה אב וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר ויקרא ט״ז כ א, לכל הסמיכות בשתי ידים, וקשה לי על מה שת״י בויקרא א׳ ד׳ וסמך ידו על ראש העלה, וסמך יד ימיניה, בתוקפא, ואילי הכוונה שסמיכה צריך להיות בחוקה, ולהכי כתוב בתורה גם, יסמך ידו בלשון יחיד, להורות שסמיכה עיקר ביד ימניה, שהיא העיקר, אבל מ״מ סמיכה בשתי ידים.

כט) אע״פ שהיה ראוי להתנדות נשאו לו חכמים פנים למטה. בדבר שנשאו לו פנים למעלה, או כענין תודוס א״ש רומי, פסחים נ״ג א׳. אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי יבו׳, ושב איבעיא להו תודוס א״ש רומי גברא רבה הוא, או בעל אגרופין הוה, ת״ש עוד זו דרש תודוס איש רומי וכו׳, והנה אף שאין לנו בשום מקום בש״ס, איזה הלכה או דרשה מחוני המעגל, ובלא ספק היה לבעלי הגמרא הלכות ממנו, ואגב אעירה, הנה הערוך ערך אגרוף, בעלי

לו הביא לי חמין והביא לו, הביא לי צונן והביא לו, תן לי אגוזים ונתן לו, תן לי רימונים ונתן לו, תן לי אפרסקין ונתן לו, עליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כ"ג כ"ה), ואותו היום שירדו גשמים עשאוהויום טוב, לפי שאין ל) הגשמים יורדין אלא בזכותן של ישראל, שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך וגומר (דברים כ"ח י"ב), לך בזכותך, ובך הדבר תלוי, ואומר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (בראשית כ"ח י"ד), בך בזכותך הגשמים יורדין והטללים יורדים בזכותך, ואומר ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כ"ו ג׳): ומעשה שנתענו בימי שמואל לא) הקטן וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה, כסבורים העם לומר ששבח הוא להם, אמר להם אמשול לכם משל, למה הדבר דומה לעבד שמבקש לב) פרס מרבו, אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו, שוב שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה, כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא, אמר להם הרי אתם דומים למלך שכעס על בנו אמר לאפוטרופוס שלו אל תתן פרנסתו עד שיבכה ויתחנן לפני: מגלה בעשרין ותמניא ביה אתת

אגרופין, וכן הרמב"ן משפטים כ"א י"ח, כתב וז"ל, אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף, להכות בה, כמו שאמרו בעלי אגרופין וכו׳, וכתב הפלאה שבערכין, וז"ל ודע שלא מצאתי אלא בפסחים וכו׳. או בעל אגרופין הוה ע"כ, ואני מצאתי בירושלמי פיאה סוף פרק ז׳ בעלי אגרוף וט"ס וצ"ל „בעלי אגרופין".

ל) בירושלמי שביעית פ"ד, על פסוק ברכת ה׳ אליכם תהלים קכ"ט א׳. כל הברכות שבאות לעולם הן בשביל ישראל, ובב"ב כ"ה ב׳. מיום שחרב בית המקדש אין גשמים יורדין מן אוצר טוב, שנאמר יפתח ה׳ את אוצרו הטוב, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ושרויין על אדמתן גשמים יורדין מאוצר טוב.

לא) ובירושלמי סוף סוטה, למה נקרא קטן לפי שהוא מקטין עצמו, וי"א לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי, ונראה שזה הוא שמקטין עצמו, שאמר על עצמו, לעבד שמבקש פרס מרבו, אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו, אבל חוני המעגל אמר שאני כבן בית לפניך.

לב) כעין דוגמא בסוכה כ"ט א׳. משלו משל למה הדבר דומה, לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפך לו קיתון על פניו ואמר לו, אי אפשי בשמושך.

בשורתא טבתא לידודאי דלא לג) יעידון מפתגמי אורייתא די לא למספד: גמרא מפני שגזרו מלכי יון על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם, ושלא ישמרו את השבת ושיעבדו לאלילים, וברית כרותה לישראל שלא ימוש ספר תורה מפיהם, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (דברים ל״א כ״א), ואומר אם ימושו החוקים האלה מלפני (ירמיה ל״א ל״ו), ואומר ואני זאת בריתי אותם ונומר (ישעיה נ״ט כ״א), מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו, עמדו והלכו אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי לד) מצויין אצלה, ונטלו עצה ממנה, אמרה להם באו לה) והפגינו בלילה, עמדו והפגינו בלילה,

לג) לא יסרו ממנו תרגום לא יעידון מניה, וברש״י תענית י״ח, פירש שלא יצטרכו לנתק עצמן מן התורה. והנה בעצם המגלה כתוב רק שחתירו להם לעסוק בתורה, משמע שהגזרה היה לבד שלא יעסקו בתורה, והמבאר את המגלה סיפר לנו שבימי מלכי יון גזרו על ישראל, גם שלא ימולו את בניהם וכו׳, ואפשר שבגוף המגלה כתוב רק העיקר דהיינו שהתירו להם לעסוק בתורה, ואין צריך לומר שהתירו להם לקיים את המצות, וצ״ל בתחלה ובסוף רק ג׳ מצות, דהיינו תלמוד תורה מילה ושבת ובר״ה י״ט א׳, לא קתני שגזרו שיעבדו ע״ז, והנה ירמיהו מזהיר את ב״י לשמור את יום השבת, ואל ישאו בו משא למען יתקימו בארץ. ובן בנחמיה אזהרה על נשיאת משא בשבת, וטעמו בצדו, כי האבות לא שמרו אותה כראוי, על כן באה אליהם הרעה הזאת שהנתקו מאדמתם ונגלו לארץ אחרת, ואחז״ל אלמלי שמרו ב״י שתי שבתות היו נגאלין, מכל זה נראה שהקיום בארץ תלוי בשמירת שבת, ולכן היונים בחפצם להתיק היהודים מעל אדמתם ולמחות מלבם רגש אהבתם אליה, השתדלו לבטל שבת, וראה בשבת ק״ל א׳, כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות כגון עכו״ם ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם, ועוד ראה במעילה י״ז א׳, פעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת, ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו את נדות, וכן בב״ר מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני, מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב. ועוד ראה במד״ר שה״ש פ׳ ב׳, ובספר יוסיפון כשהניח אנטיוכוס לפילפוס הרשע בירושלם צווהו שיכריחם להשתחות לצלם ולצאת מדת משה, ועיין בשו״ת מאהבה א״ח סימן רפ״ה.

לד) כעין זה בשבת קכ״ז ב׳ אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי „העיר" מצויין אצלה, וכבר כתבתי לעיל כי סתם „העיר" בתלמוד היא רומי, יען היתה אז עיר נודעה לכל, וכן במעילה י״ז ב׳, אני ראיתיה „בעיר" והיו וכו׳ ובפסחים קי״ט א׳, ועדיין סונח „בעיר". ודע כי יש עיר רומי בא״י סמוך לציפורי ושם דרים הקיסרים דבסים אוירא, ואפשר ששם היה מושב ריב״ש.

לה) וראיתי טעם נכון, על מה שציותה להם להפגין בלילה, על שידעה שדרך גדולי רומי היה להיות מצויין אצלה בלילה, כי הרומיים אכלו עיקר סעודתם לעת ערב, שנמשכה לפעמים עד חצות הלילה וכשהפגינו בחוץ בלילה בעת שהיו גדולי רומי אצלה לסעודת לילה,

ואמרו אי שמים. לא אחיכם אנחנו, לא בני [לו] אב אחד אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו, מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרים עלינו גזירות קשות הללו, ולא זזו משם עד שהתירו להם שלש מצות, שימולו את בניהם ושישמרו את השבת ולעסוק בתורה ושלא יעבדו ע"ז, ואותו היום שהתירו להם שלש מצות הללו עשאוהו יום טוב: מגלה [לז] להן. כל אינש דאיתי עלוהי מן קדימת דנא יאסר בצלו: גמרא כיצד יחיד שקבל עליו תענית להיות מתענה בשני ובחמישי הרי זה מתענה ומשלים, פגעו בו ימים טובים אלו הכתובים במגלת תענית הרי זה [לח] מפסיק, זה הכלל כל שנדרו

היה לה שעת הכושר ותואמה, לשאלם סיבת וטעם אלו הזעקות ולהמליץ אח"ז בעדם לבטל הגזירות, ולא ירגישו שנתבקשה ע"ז מאתם, ושהיא נוגעת בדבר זה, ובכן נקל היה לה לפעול אצלם ביטול הגזירות, ולי נראה מפני הרומיים שמצירין לבני ישראל ולא היו יכולין לצאת ולבא מפניהם ביום אלא בלילה, כדאיתא במגלה שלפנינו פ"ו, לכן נתנה עצה להפגין בלילה אצלה, בעת שהיו גדולי רומי אצלה, כי היא ידעה שביום לא יניחו להם הרומיים לבא אצלה.

לו) כלומר. אב אחד אנחנו, הוא אדם הראשון, ואם אחת אנחנו, היא חוה, היא היתה אם כל חי, או הכונה כמו שכתוב, הלא אב אחד לכלנו, הלא אל אחד בראנו וכו', מלאכי ב' י'.

לז) בערוך ערך קבל הגירסא, להון כל אנש דייתי עלוהי ייסר בצלו, ובא"ז ה' תענית סימן ת"כ, וז"ל דתניא במגילת תענית, להן כל אינש דייתי עלוהי מן קדמת דנא, פי' קודם י"ט זה, ייסר בצלו, כלומר יקבלנו עליו כו'. וקאי אדלעיל מינה, אילין יומיא דלא להתענאה בהון, וכלל על כל הכתוב במג"ת שאסור לספוד ולהתענות בהם, אסור לגזור צום, זולתי אשר מקובל עליו לפני זה ויתפלל לפני אלהיו. והכל בו כתב דהכי קאמר, אם היו יום ב' וה', שחל נדרו עליהן טרם שהגיע יומו דאסור להתענות בהן, חל נדרו גם עלייהו מטעם כולל, ר"ל שקיבל תעניות קודם שגזרנו ימים טובים, יאסר אח"כ בתפלה קודם התענית, ולא די לו במה שאסר על עצמו זמן רב קודם וצריך קבלה כמוך לתענית, והיינו בתפלת מנחה, ומ"ד יאסר, ר"ל שממילא נאסר, כיון שקיבל עליו קודם שגזרנו הי"ט, וא"צ עוד קבלה סמוך לתענית, וראה בגמרא תענית דף י"ב א'. וכן פסק ביו"ד ה' נדרים סי' רט"ו ס"ק ד'. המקבל עליו בלשון נדר לצום בשבת וי"ט חל הנדר, וכן הנודר לצום יום א' או ב', כל ימיו, ופגע בה י"ט, או ערב יום כפור, חייב לצום, ואין צריך לומר ר"ח, אבל אם פגע בהם חנוכה ופורים נדרו בטל ע"כ.

לח) בדפוסים הקודמים הגירסא הרי זה „מספיד". ולכאורה קשה, כי אם אסור לחתענות בודאי אסור להספיד. ונראה לי לקיים גירסא זו, ע"פ הכלל דאמר ר' מאיר בירושלמי תענית פ"ב הי"ב, על כל הכתוב במג"ת דלא למספד אסור להתענות, ודלא להתענות מותר בהספד,

קודם לגזרתנו, תדחה גזרתנו מפני נדרו, ואם גזרתנו קודם נדרו, ידחה (לט) נדרו מפני גזרתנו. ואין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת מגלה ושילוח מתנות לאביונים. רבן (מ) שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שנוהגת באדר ראשון אינה נוהגת באדר שני, חוץ מן ההספד ותענית, שנוהגים זה כזה, וכותבין בשטרות אדר (מא) ראשון, אלא שכותבין את השיני תניין, ר' יוסי אומר אין כותבין אלא תניין, רבי יהודה אומר אדר השני נכתב: ומי כתב מגלת תענית סיעתו של רבי אליעזר בן חנניא בן חזקיהו בן גרון, הם כתבו מגלת תענית, ולמה (מב) כתבוה, מפני שאין למודים בצרות,

ואמר הכא פגעו בו י״ט אלו הכתובים במג״ת „דלא להתענות״ הרי זה מספיד, אבל אסור להתענות.

לט) וקשה לי הא קי״ל שהנדר חל אפילו על דבר מצוה, ובנדר יש עשה ולאו, לאו דלא יחל, ועשה דכל היוצא מפיו יעשה, וא״כ איך ידחה נדרו מפני גזרתנו, ונראה לי לפי שאין מבטל נדרו לגמרי אלא מפסיק.

מ) ובמסכת מגילה ו' ב'. ובירושלמי שקלים פ״א ה״א, הגירסא רשב״ג אומר שכל מצות שנוהגות בשני אין נוהגות בראשון, אבל קשה לי א״כ היינו תנא קמא.

מא) בנדרים ס״ג א'. אדר הראשון כותב אדר הראשון, אדר שני כותב אדר סתם דברי ר״מ. רבי יהודה אומר אדר הראשון כותב סתם. אדר שני כותב תיניין. ובירושלמי מגלה פ״א ה״ה, כותבין אדר הראשון ואדר השני, אלא שכותבין אדר השני תיניין, ר״י אומר אדר השני כותב תי״ו ודייו, והא דאמר ר״י כותב תי״ו, הוא כענין שאמרו במשנה מעשר שני, שבשעת הסכנה כותבין תי״ו תרומה ודי, והקראים קוראים אותו החדש, חדש נוסף, ומקצתם קוראים אותו, ואדר כאלו אדר שני, וצ״ע מאי נ״מ בין כל הני הלשנות דפליגי התנאים באיזה לשון כותבין. וראה רש״י בפירוש החומש על פסוק החדש הזה לכם. כתב ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, שימנה החדשים מניסן, ולומר אייר שני. סיון שלישי. וכן כתב שם הרמב״ן, וזה מפני זכר ליציאת מצרים, ולפי זה ראוי לכתוב בשטרות, חדש הראשון, הוא חודש ניסן. וכן חדש אדר, הוא הודש שנים עשר וכן כולן, וראה מה שכתבתי בהערותי סוף פרק ראשון. והנה בספר חסידים סי' תשי״ב, אחד היה מת אביו באדר ראשון, והיה מתענה באותו יום שמת אביו, ובשנה פשוטה היה מתענה בשבט ואדר מספקי, ר״ל מספק, אם אדר ראשון, הוא שבט, או הוא אדר, לכך בשנת פשוטה, היה מתענה שבט ואדר, ועיין בספרי שו״ת שלי „שבט מנשה״ סימן קכ״ט, וי״ל שר' יוסי ור״י פליגי בזה דוק ותמצא.

מב) השאלה מפני מה הם כתבו, ואנו הפסיקו לכתוב הניסים שנעשה לנו ולעשות י״ט' והתשובה מפני שאין אנו מספיקין לכתוב צרות וכו', כלומר ואוסרין עלינו כל ימות השנה בהספד ותענית.

ואין הצרות מצויות לבוא עליהם. אבל בזמן הזה שהם למודים בצרות והצרות באות עליהם, אם יהיו כל הימים וכל הנחלים דיו, וכל האגמים וכל היערות וכל האילנות קולמוסים, ושמים וארץ יריעות, וכל בני אדם לבלרים, אינם מספיקין לכתוב צרות רבות הבאות עליהם בכל שנה ושנה, וגאולות ותשועות רבות הנעשות להם. דבר אחר אין שוטה נפגע, ולא בשר (מג) המת מרגיש באיזמל.

הדרנא עלך אדר.

מג) וכן היא הגירסא בירושלמי תענית פ"ג ה"ח, ובשבת י"ג ב' פריך והא קשה רימה לבשר המת כמחט בבשר החי, ומשני אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל, והמבאר את המגלה ידע היטב הבנת המלה „המת" שהוא בשר שאין בה חיות, לכן כתב „בשר המת" שהוראתה בשר המת שבחי, שבזמן חיבור התלמוד כמה תיבות היו חדשות בעיניהם, ולא ידעו הוראתן היטב. ולכן תמצא כמה פעמים בגמרא ששאלו פתרון המלות, וכן בביאור חיבור עניניהם. ולא כן כל כך בגמרא ירושלמי שחיברה קודם תלמוד בבלי, וכן הבין המבאר לאשורו את המלות „יאסר בצלו" הנזכר לעיל, ובעלי התלמוד חקרו לדעת הוראותן. ומזה ראיה שהמבאר היה קודם זמן חיבור התלמוד, ראה מה שכתבתי בהמבוא, צד 33 ד"ה הגאון וכו'.

פרק האחרון מגילת תענית.

אילו ימים שמתענין בהם מן התורה, [א] וכל מי שיתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב: **ניסן** [ב] בשמנה בניסן מתו בני אהרן, בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלקה [ג] הבאר, בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון: **אייר** בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה הארון, בעשרים ושמנה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו כל ישראל: **סיון** בעשרים ושלשה בסיון בטלו בכורים מלעלות בירושלם בימי [ד] ירבעם בן נבט, בעשרים וחמשה בו נהרג [ה] רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים, בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנניה בן תרדיון וספר תורה עמו: **תמוז** בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל

א) וזה תמוה, הא כל התעניות שכתב בה הוא רק מדרבנן, ומן התורה לא נמצא רק צום יהכ"פ וד' צומות הן מדברי קבלה זכריה ח' י"ט. ונראה לי לבאר היטב, ע"פ מה דאיתא בסנהדרין דף ע' ב'. אבל דבר עבירה תענית צבור, וטעמא מאי, אמר קרא איננו שומע בקולנו ולא בקולו של מקום, ואע"ג דאכילה בתענית צבור אינו רק דרבנן, מ"מ חייבים אנו לשמוע דברי חכמים מדבר תורה, דכתיב ע"פ התורה אשר יורוך, דמקרי שפיר אף בקולו של מקום אינו שומע, דהתורה צותה לשמוע להחכמים והתורה אמרה לא תסור.

ב) המזרחי פ' צו, דר"ע ס"ל דנדב ואביהו מתו ח' בניסן, וראה הראב"ע פ' שמיני, ומדרש תנחומא פ' אחרי, באחד בניסן מתו.

ג) בתוספתא סוטה פי"א. מתה מרים נסתלקה הבאר, וחזרה בזכות משה ואהרן, מת אהרן נסתלק עמוד הענן, וחזרו שניהם בזכות משה. מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו וכו'. ורש"י פנחס בשם ירושלמי כשמת אהרן נסתלק עמוד הענן, וחשיב במיתת מרים הסלקת הבאר, לפי שתהלה היה זה דבר חדש, אבל כשמת משה לא חשיב שנסתלקו שלשתן, כי שקול מיתת משה כנגד שלשתן. ר"ל יותר מכולן.

ד) לא מצינו בשום מקום שירבעם בן נבט בטל ביחוד מלעלות בכורים בירושלם, ולמעלה בפרק ה', אמרינן גזרה מלכות יון על ישראל שלא יעלו בכורים לירושלם והושיבו מלכי יון פרדיסאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט משמרות על חתחומין שלא לעלות לירושלם, משמע שיב"נ, מנעו לגמרי מלעלות בירושלם וכן מפורש בכתוב, ולדעתי צ"ל „בימי יוונים".

ה) במדרש איכה פ' בלע ה' וגו' מונה לעשרה הרוגי מלכות ויפקדם בשמות, וגם במדרש תהלים ט'. פסוק לא שכח צעקת ענוים. ובפיוט אלה אזכרה למוסף יוהכ"פ, ובפיוט ארזי הלבנון בקינות לט"ב, ובשינוי רב, ר' חנינא בן תרדיון ור' עקיבא, כולם המיתו עצמם

התמיד והבקעה ו) העיר, [ושרף] אפוטומוס ז) את התורה והעמיד ח) צלם בהיכל: **אב** באחד באב מת אהרן הכהן, בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשנה ובשנייה ט) נלכדה ביתר ונחרשה העיר, י) בשמנה בו כבה נר מערבי בימי אחז: **אלול** בשבעה באלול מתו יא) מוציאי דבה הארץ רעה

לדעת, ומצינו אצלם דיצאה ב״ק דמזומנים לחי עוה״ב, ואף דאמרינן המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה״ב, ע״כ צ״ל שלא רצו לעבור עבירה, דאמרינן יהרג ולא יעבור, ועיין בחינוך מצוה רצ״ו, ובספרי הקטן „דגל מנשה" דף כ״ז.

ו) וכן לקמן בט״ב נחרשה העיר, היא ירושלם, כי סתם עיר בתלמוד היא ירושלם, או רומי, יען היו אז עירות נודעת, וראה מה שכתבתי בפרק י״ב הערה ז׳. וקשה לי הא זה מ״ד צום הכתוב בקרא, זכריה ח׳ י״ט, א״כ לא נצרכה לכתוב במג״ת מ״ד צומות, וראה מה שכתבתי בפרק י״ב בענין ימי פוריא, והא דחשיב באחד באב מת אהרן אף שכתוב בתורה מפורש במדבר ל״ג ל״ח, בכל זאת כתב שצריך להתענות דלא כתיב בקרא.

ז) בירושלמי תענית פ״ד ה״ה, והיכן שרפה, רב אחא אמר במעברתא דלוד, ורבנן אמרו במעברתא דטרלוסה, ונראה שנ״מ אם פגע במקום הזה שחייב לקרוע את בגדיו.

ח) בירושלמי שם, ואית תניי תני הועמד, מאן דאמר „הועמד" צלמו של מנשה, מאן דאמר „העמיד" צלמו של אפוסטומוס, וגירסת הרמב״ם בהי׳ תעניות פ״ה ה״ב. והעמיד, ורש״י תענית כ״ו ב׳, כתב והועמד צלם בהיכל שהעמידו מנשה, כדמפורש בתרגום ירושלמי בפרשת השמים כסאי וגו׳, לא ידעתי לאיזה תרגום ירושלמי כיון.

ט) צ״ל ונלכדה, וכן הגירסא בכל הדפוסים הקדומים, והיוחסין כתב בשם ירושלמי כשחרב ביתר נגדע קרן ישראל, ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד, ולבך סמכוה לבונה ירושלם, ולא מצאתי בירושלמי, וברמב״ם ה׳ מלכים. ר״ע היה נושא כליו של בן כוזיבא מלך ביתר שחשב שהיה משיח, ולא נמצא בשום מקום שהיה נושא כליו, באגרת רב שרירא גאון ז״ל, וכיון דחריב נמי ביתר איתבדרו רבנן לכל צד, ומשום הנך מהומות ושמדים ושנגושין שהיו באותו זמן, לא שמשו התלמידים כל צרכן ונפישי מחלוקות ע״כ. בירושלמי תענית פ״ד ה״ו רבי היה דורש הקול קול יעקב והידים ידי עשו קולו של יעקב צווח ממה שעשה לו ידי עשו בביתר, ובגיטין נ״ז ב׳ הקול קול יעקב זה אספסיאנוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא, והידים ידי עשו זו המלכות שהחריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו.

י) צ״ל בשמנה עשר, כל זה קבלה.

יא) הב״י א״ח תק״פ, הקשה למה התקינו להתענות בהם שמתו מוציאי דבת הארץ, שמחה מיבעי באותו יום, דבאבוד רשעים רנה, ונראה לי מפני שהן גרמו רעה לכל חדורות, ובמדרש תנחומא פ׳ שלח איתא שאעפ״כ בני אדם גדולים היו, ומה שכתב הרא״ש כלל י״ג, דלא קאי על מרגלים, רק מוציאי דבה אחרים, מנין לו והדרא קושיא לדוכתא.

במגפה: **תשרי** יב) בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם הוא והיהודים אשר היו עמו. בחמשה בו מתו עשרים אנשים מישראל ונחבש ר׳ עקיבא בבית האסורין וצמו. בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר. בעשרה בו מתו עושי העגל: **מרחשון** בששה במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו: **כסליו** בשמנה בכסליו שרף יהויקים את המגלה אשר כתב ברוך מפי ירמיה הנביא: **טבת** בשמנה בטבת נכתבה התורה בימי תלמי יג) המלך בלשון יוונית, והחשך בא לעולם שלשה ימים. בתשעה:

יב) הרד״ק בירמיה מ״א א׳, על פסוק ויהי בחדש השביעי. דחדש הוה פרושו ר״ח, כמו מחר חדש, דבר״ה עצמו נהרג, וקבעו צום ליום חול מפני הי״ט, ובפ״ע פכ״ו, כתב שנהרג ג׳ תשרי. והנה בר״ה י״ח ב׳, ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו, והט״א הקשה, וז״ל א״י מאי קמ״ל, הא מקרא מלא הוא בירמיה שהוא הרגו עכ״ל, ובהערותי לספר „שלש יבבות״ דף י׳ כתבתי בזה הלשון, לדעתי נראה לי שבכתוב כתיב אשר הכה ביד גדליהו וגו׳. ורז״ל אמר, וכי גדליהו הרגם. והלא ישמעאל הרגם. אלא כיון וכו׳ מעלה עליו הכתוב כאילו נהרגו בידו והכא קמ״ל שישמעאל בן נתניה הרג ממש את גדליהו, ולא כמו שאמרינן גבי גדליהו, ואגב קמ״ל זאת הגמרא, ע״כ לשוני.

יג) ובמקרא מצינו תלמי מלך גשור, ותלמי מלך מצרים, המלך השני אחרי אלכסנדר, ובב״ר סוף פ״י, תלמי שאל את הזקנים ברומי, וכן הוא נשא ונתן עם הזקנים המעתיקים, וביומא י׳, תלמי בנה תלביש וקראה על שמו, וצ״ל „תלמי״. ובתוספתא פ״ד דמקואות, מעיין היוצא לתלמי, האבן עזרא בספר המאורות כ״י אקספרד, וז״ל על כן אמר תלמי המלך, כי המבטים המרובעים אם הם במזלות קצרות בעלותם במקום שרחבן הסבה יהיה המבטים הששיים והדין עמו וכו׳ ע״כ. והנה שם תורה כולל הנביאים והכתובים, וראיה סנהדרין צ״א א׳, מנין לתחית המתים מן התורה וכו׳. א״כ י״ל שכתבו כל התנו״כ. וכן משמע ביוספין, וקשה שהרי מצינו שבעלי הגמרא מחבבים את הלשון היוני באמרם במגלה ח׳ ב׳, לא התירו שיכתבו בו ספרים בכל לשון אלא ביונית, ובירושלמי מגילה פ״ק, בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יונית, ובסוטה סוף מסכת אמר רבי, בא״י או לשון הקדש או לשון יונית, ובירושלמי פאה פ״א ה״א, מותר לאדם ללמד את בתו יונית, מפני שהוא תכשיט לה, ובמסכת סופרים פ״א, מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית, והיה היום קשה לישראל, כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, שוב מעשה בתלמי המלך שנכנס ע״ב זקנים וכו׳ כדאיתא במגלה ט׳ א׳. ונראה לי לפרש מה שאמר והחושך בא לעולם. הכוונה ע״ד, וכל הארץ באו מצרימה בראשית מ״א נ״ז, אשר באורו הוא, וכל אנשי הארץ באו מצרימה, כן והחושך בא לעולם, ר״ל לאנשי עולם, כלומר היטב חרה לאנשי עולם על מעשה החכמים ששינו לתלמי בי״ג דברים, וניחא בזה מה שתמהתי.

בו לא כתבו יד) רבותינו על מה הוא, בעשרה בו טו) סמך מלך בבל על ירושלם להחריבה: **שבט** בחמשה בשבט מתו הצדיקים בימי יהושע בן נון, בעשרים ושלשה בו נתקבצו טז) כל ישראל על שבט בנימן ועל פילגש בגבעה ועל צלם יז) מיכה, יח) בעשרה בטבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה: **אדר** יט) בשבעה באדר מת משה רבינו, בשבעה באדר השיני בשנה השלישית נראה בדמות כ) נאמן, בתשעה בו גזרו

יד) בהמפרש למג"ת דפוס ווארשא כתב, וז"ל שמעתי בשם גדול אחד דאז נולד אותו האיש ע"כ, הוא ליל הלדת משיחם, הוא ניטל, והוא בלשון רומית המורה על יום או חגיגת הלדת, ונמצא בסמ"ג סי' ע"ב, ובפסקי תוס' ע"ז, Natalis וראה בהגהות מיימנות עכו"ם פ"ט, וביומא דף ס"ו ב', שאלו את ר"א פלוני מהו לעוה"ב, וראיתי בשם הגר"א שהכוונה ששאלו לו על אותו פלוני הידוע, ובשביל שראינו בפרק חלק, שר"א חולק על ר"ע, במה שאמר שעשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב, ואיהו ס"ל דיש להם חלק לעוה"ב, ומש"ה שאלו זה לר"א, וראה ברמב"ם ה' מלכים פי"א, כדפוס אמסטרדם, ובהגהותיו להגאון יעב"ץ בסוף ספר עולם רבה ווטא נדפס בהמבורג, וראה בסה"ד הוצאות נמ"ל דף קי"ד ב'. ד"ה דבר וכו'. וראיתי בקונטרס ישן וכו'. ואני מצאתי כן בכ"י פה לונדן בספר התדיר, המתחיל תשובה ששלח האפיפייור למלך צרפת וכו' כמו שכתב בסה"ד.

טו) צ"ל את ידו, הוא שכתוב בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם וגו' ירמיה נ"ב ד'.

טז) וקשה לי הא לא מצינו בקרא שנתקבצו כל ישראל על שבט דן בעבור עון פסל מיכה, ולדעת ס"ע פכ"ד עמד פסל מיכה בא"י עד זמן צדקיה, והרמב"ן פ' וירא י"ט ח', הביא מאמר הז"ל בכבודי לא מחיתם, בכבוד בשר ודם מחיתם, וצ"ל נתקבצו כל ישראל על שבט בנימן על דבר פלגש בגבעה, ועל עון פסל מיכה, והוא דבר בפני עצמה, ולפי הרמב"ן שם שפיר שייכות ב' ענינים פלגש בגבעה ופסל מיכה יחד, ולזה הרמב"ן עוררני ידידי הרב הגי' הגביר ר' יוסף הלוי נ"י מלונדן.

יז) וענין פסל מיכה ראה מה שכתבתי בשם הראב"ע, בהמבוא לספר יצירה אשר הוצאתי לאור. בפסחים קי"ז א'. פסלו של מיכה עומד בבכי, ורש"י שם פירש בבכי, באותו מקום, ולא נמצא שם עיר בכי בכתבי הקדש, ואולי הוא בוכים הנזכר בשופטים ב' א' ובמעשרות פ"ה מ"ח, שום בעל בכי, והוא שם מקום שגדלין בו שומין טובים. ובע"ז י"א ע"ב, עין בכי. ובסנהדרין ק"ב ב'. אמרו שהוא עומד בגרב, והוא גרב בירמיה ל"א ל"ט. ועיין בספר מסעות ר' בנימן.

יח) כן הוא בכ"י. ונראה שנעתקו ממקומן בשגגת המעתיק, ומקומן הראוי בחדש טבת.

יט) בילקוט יהושע, איכא מ"ד בשבעה בשבט מת משה, וי"ל שאותה שנה היתה מעוברת. וז' אדר הראשון, הוא כאילו נחשב ז' שבט, ועיין לעיל בפרק אדר ובהערותי שם הערה מ"א.

כ) בכל הדפוסים חסר זה, וכן מצאתי בכ"י, וראה בתמונת פוטוגראפיא בראש הספר, ומחוסר הבנה ומלין אין הבין בם.

תענית על שנחלקו בית שמאי כח) ובית הילל זה על זה, בעשרים וארבעה לאדר השיני כב) נצו אנשי אלכסנדריא את אבן יקרה השם הגדול בע"ז וצמו: אלו ימי התעניות שקיבלו ישראל מן התורה, ועוד גזרו רבותינו שהיו מתענין בשיני ובחמשי מפני שלשה דברים על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חרפת כג) השם: ולעתיד לבא הקב"ה מהפכן לששון ולשמחה אמן, שנאמר והפכתי אבלם לששון [ונחמתים] ושמחתים (ירמיה ל"א י"ג): אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (ישעיה נ"ד י"ג), יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך, למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך (תהלים קכ"ב ז' ח' ט') וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קכ"ח ו') שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול (שם קי"ט קס"ה), ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (שם כ"ט י"א).

הדרנא עלך מסכת מגלת תענית, והדרך עלן, דעתן עלך מסכת מגלת תענית, ודעתך עלן, כד) אנן לא נתנשי מינך מסכת מגלת תענית, ואת לא תתנשי מינן, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

כח) ולא ידעתי אם קבעו תענית על מחלוקת ב"ש וב"ה בכלל, או רק על מחלוקת ידועה. ובירושלמי שבת פ"א ה"ד, תלמידי ב"ש עמדו להם מלמטה והיו הורגים בתלמידי ב"ה, תני ששה מהם עלו, והשאר עמדו בחרבות וברמחים. וראיתי מי שכתב, כי מלת „הורגין" היא ט"ס וצ"ל „מתגדרין" ועמדו עליהן בחרבות וברמחים הוא ע"ד, ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם, וראה יבמות צ"ו ב', שנהלקו בו ר"א ור"י, עד שנקרע ס"ת בחמתן.

כב) וצ"ל שמו אנשי אלכסנדריא את השם הגדול באבן יקרה בע"ז, ובכ"י אחד שמו וכו', באבן יקרה וציירו עליה עליה ע"ז, וגזרו תענית.

כג) ובטור כ"י הגירסא „חרפת העולם".

כד) המלות „אנן" „ואת" חסר בנוסח הקודמים בכל הששים הנדפסים, ונוסח זה מצאתי בסוף ירושלמי כ"י בריטש מוזאום, עם פירש הגאון רש"ם.

אלה שמות האנשים והנשים אשר בא זכרם במסכת מגילת תענית על סדר אלפא ביתא.

אברהם פ״ג
אברן פ״ה פרק אחרון
אליהו פ״ח פי״ב.
אבא שאול פ״ו.
איה פ״ה,
אחז פרק אחרון
ר׳ אליעזר פ״א פ״ב
ר׳ אלעזר בר צדוק פ״ה
ר׳ אלעזר בן יעקב פ״ו
ר׳ אביה בה״בג פי״ב
ר׳ אלעזר א״ר חנינא פרק אחרון
אלכסנדרום פ״ג
אלכסנדרוס מוקדון פ״ג פ״ט
אפרים פ״ט
אנטיוכוס מלכא פי״א
אסתר המלכה פי״ב
אפוסטמוס פרק אחרון
ברוך בן נריה שם
שבט בנימין שם
בייתוסין פ״א פ״ד
בניהו בן יהוידע פ״ט
אלף בלייטין פ״ט
גביה בן פסיסא פ״ג
גונבי עלי פ״ה
גסקלגס פי״א
גדולי ישראל שם
גדליה בן אחיקם פרק אחרון
דוד מלך ישראל פ״ב פ״ג

הושעיה פ״ו
הורדוס פ״ט פי״א
הלל בית הלל פ״ט ופרק אחרון
זתיאל בן יהודה פ״ה
זקן אחד פ״א פ״ה פ״ח פ״י
שבעים זקנים פי״א
שני זקנים פ״ט
חכמים פ״א
חמי״ע פי״ב
ר׳ הידקא שם
חכמי ישראל שם
חוני המעגל שם
חבקוק הנביא שם
ר׳ חנניא סגן הכהנים פרק אחרון
ר׳ חנניא בן תרדיון שם,
חשמונאים הרבה פעמים,
טריינוס פי״ב.
יהושע בן נון פ״ג פ׳ אחרון
יוחנן בן זכאי פ״א פ״ה פ״ח
ר׳ יהושע פ״א ופ״ב
ר׳ ישמעאל פ״א
ר׳ יהודה בן בתירא שם
ר׳ יהודא פ״א פי״ב
ירבעם בן נבט פ״ה פרק אחרון
ר׳ יוסי פ״ה פי״א פי״ב
יוחנן כ״ג פ״ז
ינאי המלך פ״י פי״א פי״ב
ר׳ יוסי בן דוסתאי פי״א

ואלה שמות הערים והמדינות במגילת תענית נרשמות.

ארץ ישראל פ״ו	חקרא פ״א.
ארץ כנען פ״ג	ירושלים הרבה פעמים
אילמה פ״ה	ים בוסטי פ״ה.
אנטיפרס פ״ט פי״א	כיכין כיך פי״א
אלכסנדריא פי״ב	לודקיא פי״ב
בית שאן פ״ג	מגדל צור פ״ג
בקעתה שם	מצודת ציון פ״ב
בורני פ״ו	מטליא של כותיום פ״ח
ברור חיל שם	מצפה פרק אהרון
בית זבדאי פי״ב	מדבר פ״ט
ביתר פרק אחרון	נברכתא פ״ה
הר גריזין פ״ט	סולקוס פי״ב
הר המשחה פ״ו	סוריא שם
הר הבית פ״ג	צידן פ״ט
הר ציון שם	קסרי בת אדום פ״ג
הר המוריה פ״ט	רומי פי״ב
העיר והוא ירושלים פרק אחרון	שומרון פ״ח

השמטות.

בהמבוא צד 20. ונראה לי שעיקר ההספד הוא כדי לעורר את הנפש לבכיה וכו׳, כן מבואר בש״ע י״ד סי׳ שמ״ד ס״ק א׳, מצוה גדולה להספיד על המת כראוי ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה וכו׳, ועיין בספר שלש יבבות דרוש א׳ אשר הוצאתי לאור עם הערותי והא דנפרעין מן הסופדנין ראה צד 21. אבל פעמים מותר להפליג בהספד יותר מדאי כענין שאמ״ו בר״ה כ״ה א׳, ואותו היום מתה אמו של בן זזא והספידה ר״נ הספד גדול, לא מפני שראויה לכך, אלא כדי שידעו העם שלא קידשו בית דין את החדש. צד 7 הנה למדת מדברי הרמב״ם שאין סומכין על כתב היחס, ובספר הלכות ארץ ישראל, ראה בסוף המבוא בהשמטה. וגם היינו צריכים לנביא שיברר לנו כהן או שמא היינו סומכין על החזקה וכו׳.

בפרק א׳ בהערה ר׳, בשם אור זרוע, דדא דאיתא בתוספתא דפסחים דהשוחט תמיד בשבת דאינו מבוקר וכו׳ אף דלית ליה מום וכו׳. והכם אחד הראה לי שכן כתב תוס׳ סוכה מ״ב א׳ ד״ה שאינו וכו׳. ולפי פרש״י שם נראה כמו שכתבתי שהתוספתא מיירי באופן שלא ידעו בבירור אם נמצא בו מום או לא. וכן נראה לי שה״ה בפסח אם שחט פסח שאינו מבוקר כשר בדיעבד, אם נמצא תם, כי כל עיקר טעם ביקור ד׳ ימים בפסח ובתמיד הוא ענין הגדלת הקרבן לכבוד ולתפארת בעיני הרואים כדי שיכנס האדם בלבו מורא וענוה והוא הכשר מצוה. ולכן בדיעבד הקרבן כשר אם נמצא בו תם. וכענין זה וכדומה יש לומר בשארי מצות.

מכתב מהרב הגאון החכם הכולל ד״ר נפתלי אדלר הכהן שליט״א אב״ד דק״ק לונדן הבירה יע״א.

ב״ה יום ה׳ אור לע״ס שנת בזמירות לפ״ק.

שוכט״ס לכבוד הרב ההכם החוקר הובר חבורים מחוכמים מו״ה מנשה גראסבערג נ״י.

תשואת חן חן על הצי גליון של מסכת מגלת תענית עם הערותיו אשר בם כבדני. וע״ד שאלתו הלא הקשה הגמרא ביומא דף ס״ט א׳ כעין קושיתו ותירץ כעין תירוצו. ומה שהקשה על לשון ״נתעטף בבגדי כהונה״ נ״ל שכיוונו על המעיל וכל׳ עטף בל״ע פירש מעיל. ולי קשה א) קצת על לשון הבש בגדי כהונה ואולי צ״ל לבש לשון הגמרא ביומא שם. דברי המברכו בברכת שמחת י״ט לשמוח בחגא דמטללתא.

הק׳ נפתלי אדלר הכהן.

א) וראה מה שכתבתי בהערותי בפרק ט׳, בנוסח המגלה שלפנינו לבש.